

T.C
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Hazırlayan
Tuğba ERAY BİBER
20036048

İstanbul-2006

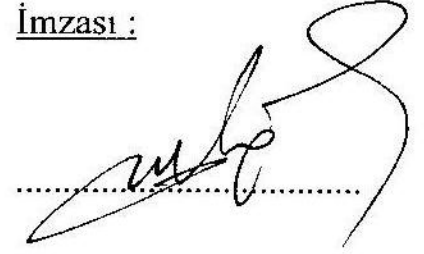
Tuğba ERAY BİBER tarafından hazırlanan Milli Mücadele Döneminde Doğu Karadeniz adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 05 / 07 / 2006

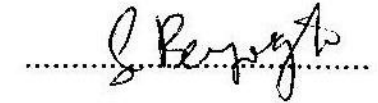
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

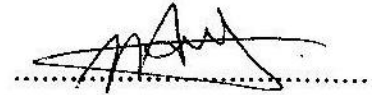
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Süleyman BEYOĞLU (M.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Hayrunnisa ALAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no:</u>
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
SUMMARY	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. DOĞU KARADENİZ	8
1.1. Doğu Karadeniz'in Coğrafi Konumu Ve Jeopolitik Özelliği	8
1.2. Doğu Karadeniz'in Etnik Yapısı	11
1.3. Doğu Karadeniz'in Tarihi Gelişim	17
1.4. Pontus	23
2. MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA DOĞU KARADENİZ'DE	
GENEL DURUM	27
2.1. Mondros Mütarekesi Ve Sonrası	27
2.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Doğu Karadeniz Bölgesindeki Durum	29
2.2. Milli Mücadele Yıllarında Azınlıkların Faaliyetleri	32
2.2.1. Rum Cemiyetleri Ve Faaliyetleri	32
2.2.1.1. Mavri Mira Cemiyeti	33
2.2.1.2. Yunan-Rum Salib-i Ahmer Cemiyeti	35
2.2.1.3. Rum Matbuat Cemiyeti (Rum Basın-Yayın Derneği)	38
2.2.1.4. Rum Göçmenleri Cemiyeti (Rum Muhacirin Ve Fukaraperver Cemiyeti)	39
2.2.1.5. Küçük Asya Cemiyeti (Asya-yı Suğra Cemiyeti)	41
2.2.1.6. Meşru Müdafaa Cemiyeti (Rum-Yunan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti)	42
2.2.1.7. Pontus Cemiyeti	43
2.2.1.7.1. Merzifon Amerikan Koleji'nin Faaliyetleri	46
2.2.1.8. Batum'da Kurulan Pontus Cemiyeti	53

2.2.2. Patrikhane'nin Ve Metropolitlerin Bölgedeki Rolü.....	56
2.2.2.1. Paris Barış Görüşmeleri.....	60
2.2.2.1.1. Rumların Talepleri.....	60
2.2.2.1.2. Ermenilerin Talepleri.....	64
2.2.2.1.3. Paris Barış Konferansından Sonra Hrisantos'un Faaliyetleri.....	69
2.2.2.2. Londra Konferansı.....	72
2.2.2.3. San Remo Konferansı.....	73
2.2.3. Doğu Karadeniz'de Milli Mücadele Dönemindeki Çetecilik Faaliyetleri.....	73
3. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ AZINLIKLARA DIŞ SİYASİ GÜÇLERİN YARDIMLARI.....	76
3.1. Yunanistan.....	76
3.2. İngiltere	87
3.3. Fransa.....	91
3.4. ABD.....	92
3.5. Rusya.....	100
4. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE MİLLÎ UYANIŞ.....	108
4.1. Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti.....	108
4.1.1. Trabzon Kongreleri.....	112
4.1.1.1. Birinci Trabzon Kongresi.....	112
4.1.1.2. İkinci Trabzon Kongresi.....	114
4.2. Mustafa Kemal'in Samsun'a Gelişiyle Milli Örgütlenmenin Hızlanması.....	115
4.2.1. Topal Osman'ın Faaliyetleri.....	121
4.2.2. Pontusçuluğun Sonu.....	125
4.2.2.1. Merkez Ordusu.....	125
4.2.2.2. Karadeniz Bölgesindeki Rumların İç Kesimlere Nakli....	125
4.2.2.3. İstiklâl Mahkemeleri.....	127
4.2.2.4. Lozan Anlaşması.....	132

4.2.2.4.1. Yunanistan İle Yapılan Mübadele.....	133
4.2.2.4.2. Azınlıklar Sorununun Çözümü.....	144
5. SONUÇ.....	150
BİBLİYOGRAFYA.....	155
6. EKLER.....	170
7. ÖZGEÇMİŞ.....	191

ÖNSÖZ

Milli Mücadele Dönemi'nde Doğu Karadeniz'in önemi tartışılmaz bir gerçektir. Çalışmamızda Milli Mücadele zamanında bölgede gelişen olayları incelemeye çalıştık. Bölgedeki cemiyetler, çetecilik faaliyetleri, dış güçlerin etkisini inceledik.

Çalışmamız 1919-1923 tarihleri arasını kapsamaktadır. Konu çok geniş kapsamlı olduğu için derli toplu bilgi vermeye çalıştık. Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inden yararlanılmıştır. Arşivden bölgeyle ilgili yazışmalar daha önce hazırlanan eserlerle mukayese edilerek sunulmuştur. Başbakanlık Osman Arşiv'i kataloglarından taranarak bulunan belgelerin bazıları çürük ya da hizmete özel çıktığından belgenin orijinali görülemedi. Milli Mücadele döneminde çıkan gazetelerin bazılarında çürük olduğu için ulaşamadık. Bugüne kadar yapılan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri YÖK merkezinden istenerek incelenmiş ve yararlanılmıştır. Belgeler, hatıratlar, Nutuk ve literatür tezimiz için yol göstermiştir.

Uzun süredir öne sürülen Ermeni Soykırımı! İddialarına son zamanlarda Pontus Soykırımı! iddiaları da eklenmiştir. Çalışmamızda bu konuyla ilgili olarak vermiş olduğumuz bilgiler bu iddiaların asılsız olduğunu göstermektedir.

Yüksek lisans tezimin konusunu belirleyen, çalışmalarımı yönlendiren ve hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen Hocam ve Danışmanım Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'a teşekkür ederim. Ayrıca bölümümüz öğretim üyelerinden Doç. Dr. Hayrunnisa Alan, Yrd. Doç. Dr. Emine Uyumaz, Yrd. Doç. Dr. Osman Yorulmaz, Arş. Gör. Zeynep Aycibin, Arş. Gör. Cengiz Fedakar'a; TTK Kütüphanesi Müdürü Sayın Neşecan Uysal'a; Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İSAM çalışanlarına ve son olarak her zaman yanımda olup beni destekleyen aileme ve sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran-2006

Tuğba Eray BİBER

ÖZET

Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesinin jeopolitik ve stratejik önemi sebebiyle bölgede faaliyette bulunan devletler amaçlarını genişletmiştir. Patrikhanenin ve Yunanistan'ın desteği ile bölgede Pontus devleti kurmak amacıyla bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bölgede çetecilik faaliyetleri hız kazanmış ve halka zulümler artmıştır. Cemiyetler kurularak bölge Osmanlı'dan koparılmaya çalışılmıştır.

Dış siyasi güçler, Doğu Karadeniz için kendi çıkarlarına uygun olarak değişik politikalar izlemiştir. Rumlara vaat edilen bölge zaman gelir Ermenilere verilmek istenir. Ama Mustafa Kemal'in bölgeye gelmesiyle Milli örgütlenme hızlanır. Birtakım tedbirlerle çetelerin ve cemiyetlerin faaliyetleri durdurulmak istenir. Lozan Anlaşmasıyla Milli Mücadelemiz kazanılmış ve bölge huzura kavuşmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER: Milli Mücadele, Doğu Karadeniz, Rum Cemiyetleri, Rum çeteleri, Yunanistan, Hrisantos, Topal Osman.

SUMMARY

After The Mondoros Truce, increase in separatist activities against The Ottoman Empire had been seen. Due to the geopolitical and strategic importance of The Black Sea Region, invaders decided to get more benefits in that region and made their future plans according to the term. That's why there were so many active separatist activities and organizations which are aimed to create a space for Pontus Country by the help of Patrikhane and Greece. In addition to this, local people have witnessed cruelty and related kind of pressure by those organizations.

Invader armies or their related political associations, according to their own benefits, planned and followed alternate methods. The region had been planned to separate for Rums, was tried to placed for Ermines benefits. Since Mustafa Kemal has decided to be there, local people and nationalist has formed and got together for one aim: liberty. The main aim, the liberty, has been reached with Losan Truce.

KISALTMALAR

A.Ü.	:Atatürk Üniversitesi
A.İ.İ.T.E	: Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.k.	:Adı geçen kitap
a.g.m	:Adı geçen makale
ATBD	:Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
ATB	:Askeri Tarih Bülteni
B.O.A	:Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DH-MB-HPS	:Mebani-i Emriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH-KMS	:Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus
DH-SYS	:Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım
DH-ŞFR	:Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH-UMVM	:Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti
DH-EUM.5.Şb.	:Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
M.Ö	:Milattan Önce
M.S	:Milattan Sonra
Nr.	:Numara
MV	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
Nutuk	: Nutuk , C. II, Türk Dil Kurumu Yayınları:220, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.
O.M.Ü	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Pontus Meselesi	: Pontus Meselesi (1995), Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, T.B.M.M. Basımevi, Ankara.
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
Y.Y.L.T.	:Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Karadeniz, Asya-Avrupa ve Akdeniz bölgesi ortasında bulunmakla stratejik bir konumdadır. Bu konumundan dolayı geçmişte ve hatta günümüzde bölge için çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Bölgede yaşayan halkların kelime anlamlarıyla oynanıp bazı ayrılıklar yaratılmaya çalışılmaktadır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin bünyesinde çeşitli millet, dil ve dine mensup insanlar bulunmaktaydı. Bu insanlar yüzyıllarca hoşgörü ortamında birlikte yaşamışlardı. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla beraber, devleti parçalamaya çalışan dış güçler Osmanlı'nın söz konusu yapısından faydalanmak istediler.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşmanın maddeleri itilâf temsilcilerince dikte ve kabul ettirildiği gibi farklı yoruma ve anlaşma hükümlerini de kötüye kullanmaya çok elverişli bir yapıdaydı. Mütareke'den sonra dış güçlerin Osmanlı'yı parçalama girişimleri artmış, Avrupa'da Osmanlı aleyhinde geniş bir propaganda başlatılmış, Hristiyanlar'ın işkenceye maruz kaldıkları, Batı ve Kuzey Anadolu sahillerinde Rumlar'ın katledildikleri söylentileri yayılarak abartılı istatistikler verilmiştir.

Doğu Karadeniz'de kurulması tasarlanan Pontus devleti için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu faaliyetler arasında cemiyetler en önemli parçadır. Kurulan ya da yeniden oluşturulan Rum cemiyetlerinin en büyük destekleyicileri Yunanistan ve Patrikhane olmuştur. Patrikhanenin bünyesinde teşekkül ettirilen ve doğrudan doğruya Venizelos'tan emir alan bu cemiyetlerin Rumlar'ın silahlandırılmasında ve çete faaliyetlerinin meydana getirilmesinde büyük payı vardır. Bu cemiyetlerin amaçlarına kısaca bakacak olursak:

Mavri Mira Cemiyeti: çeteleri kurmak ve yönetmek, mitingler ve propagandalarla ilgili çalışmaları vardı. *Salib-i Ahmer Cemiyeti:* muhacirlere bakmak ve yardım yapmak amacı altında, çete teşkîli ve bir ihtilâl ortamı meydana getirmek için çalışıyordu. Anadolu'ya diğer Rum-Yunan cemiyetleri aracılığı ile tıbbî ilaçlar, sıhhî malzemeler yardımı bahanesiyle silah, cephane ve teçhizat gönderiyordu. *Rum Matbuat Cemiyeti:* amacı patrikhaneye vesika temin etmektir. Patrikhanenin hazırlanmasını istediği konular hakkında vesikalar elde eder ve bunları Rum yazarlarına hazırlattırırlandı. Patrikhanenin dini yayın organı olan haftalık bir dergi tamamen siyasî konularla ilgiliydi. “*Kara Kitap*” ile pontusculuk hakkında yayınlanan sayısız propaganda eserleri, bu cemiyet ve patrikhanenin gayretleriyle hazırlanmıştı. *Rum Göçmenleri Cemiyeti:* Mondros Mütarekesinden sonra, İstanbul patrikhanesine bağlı Trakya ve Anadolu metropolitlerinin ortak çabaları sonucu faaliyete geçmiştir. Cemiyetin amacı Birinci Dünya savaşında Yunanistan, adalar, güney Rusya ve diğer yerlere göç ettiği kabul edilen Rumlar'ın eski yerlerine dönmelerini sağlamaktır. Yıllar önce Amerika'ya giden Rumları İstanbul'a döndürmek için her metropolidhaneye birer genelge gönderilmiştir. Mayıs 1919'da metropolitlere dinî çevrelerindeki Rum nüfusunun tespiti için emir verilmiştir. Küçük Asya Cemiyeti: Anadolu'nun her tarafında “Yunanlılığı” uyandırmak, hiç olmazsa sahil kısımlarının Yunan idaresine geçmesini temin etmek cemiyetin esas amacıydı. *Meşru Müdafaa Cemiyeti:* yirmi yaşına gelen Rumları bir silah sahibi olmaya zorunlu kılmak görevleriydi. Metropolidhane zenginlerden alınacak para ile fakir Rumlara silah sağlanacaktı. Rum millî istekleri canlandırılarak bölgedeki Rumlar ayaklandırılacaktı. Devletin zayıf olduğu yer ve zamanlarda çeteleri harekete geçirip pontusculuk faaliyetlerine yardım etmek de cemiyetin gayeleri arasındaydı. *Pontus Cemiyeti:* Bu cemiyetin ve pontusla ilgili her kişinin amacı, Rize'den İstanbul Boğazına kadar uzanan kuzey Anadolu toprakları üzerinde bir Pontus devleti kurmaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarındaki Hristiyan azınlıklar arasındaki Milliyetçilik düşüncelerinin giderek artması, başta

Rumları ve Ermenileri ayrılıkçı siyasî örgütlenmelere yönlendirmiştir. Bunlardan biri de Merzifon'daki Amerikan Kolejinde kurulan Pontus Cemiyeti idi. XX. yüzyılın ilk başlarında Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Rumlar tarafından bağımsız veya yarı bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurma fikri de Amerikan Board misyonerlerince desteklenmiş ve bu yolda başlatılan faaliyetlerin hazırlık ve uygulama dönemlerinde etkin bir rol oynamışlardır. Bütün bu çalışmaların hazırlıkları Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji bünyesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu cemiyetlerin yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'nda seferberlik emrine uymayan ya da sonradan birliklerinden kaçan Rum askerleri dağlarda buluşup çeteler kurmuşlardır. Bu çeteler Müslüman köylerine saldırıyorlardı. Bu çeteleri örgütleyen, silahlandıran ve cesaretlendiren Samsun Metropolitisi Yermanos'tur. Bu örgütlenmeyi destekleyen en başta Yunanistan ve Patrikhane'dir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngiltere'nin, doğuda Samsun batıda da Batum'u işgal ederek Karadeniz bölgesini denetim altına almak istemesi, Pontus Rumları'nın Faaliyetlerini kolaylaştırmak ve burada bir Rum devletinin yeniden tesisine imkân hazırlamak amacı taşımıştır.

Paris Barış Konferansı sırasında Yunan propagandası Fransa'da oldukça etkili olmuştu. Venizelos'un Konferansta savunduğu Yunan istekleri Fransızca ve İngilizce olarak basılıp dağıtıldı.

Amerikan donanması yalnız taşıma ve bilgi toplamakla kalmıyor, Amerikan sermayesini korumak için de her türlü çabayı gösteriyordu. Samsun'daki Amerikan Tütüncülük Şirketi, Amerikan savaş gemilerinin limanı üs haline getirmesinde önemli bir etkendi. Amerikan gemileri aynı amaçla

Batum'da ve diğer Karadeniz limanlarında da bu çerçevede görevlendiriliyor, ticarî mesajlar, gemilerin telsizleri ile anında yerine ulaştırılıyor, gemiler Karadeniz limanlarına Amerikan mallarından örnekler götürüyorlardı. Amerikan donanması işadamlarına yalnız bilgi sağlamakla kalmıyor. Samsun'daki Amerikan tütüncülük şirketinin çıkarlarını koruması için Samsun limanında sürekli olarak muhrip de bulunduruyordu.

Yunan emellerinin başlıca propagandacısı Hrisantos'tur. Rus işgali sırasında Trabzon şehri valisinden kontrolü ele alınır. Bu dönem içerisinde Rumların çoğunluğu söz konusudur. Rusya'da gerçekleşen ihtilal sayesinde, Ruslar bölgeden çekilmek zorunda kalır. Bölge çok kötü durumdadır. Mondros mütarekesinden sonra da çalışmalarına devam eden Trabzon metropoliti, gerçek düşüncelerini her zaman saklamaya çalışmış ve her şeyi gizlice yapmayı prensip haline getirmiştir. 1919 yılında Paris Barış Konferansı'nda Trabzon Metropoliti Hrisantos'un talepleri, sunduğu muhtıra Pontus Devleti'ni kurmak amaçlıdır. O güne kadar yanında olan Yunanistan farklı bir tutum içerisine girer. Trabzon konusunda başlangıçta bir anlaşma zemini arama çabaları, 1919 Şubat'ında Ermenilerin Paris Barış Konferansı'nda Trabzon'u sözde "Büyük Ermenistan" hudutları içinde gösteren bir muhtıra vermeleri üzerine tamamen ortadan kalkmıştır. Ermenilere Trabzon verilmek istenir. Kurulması düşünülen Ermenistan topraklarında Trabzon'a yer verilmek istenir. Ermenilerin Trabzon'u istemesinin sebebi ithalat ve ihracat için önemli liman olmasıdır.

Başbakan Venizelos, Anadolu üzerinde Yunan ideallerinin vazgeçilmez bir savunucusuydu. Trabzon'da Rumların arzu ettikleri devleti kurmak için yeterli nüfusa sahip olmadıklarını görünce Rusya'daki Rumlar arasında propaganda yaptırarak ve para ile ikna yollarına başvurarak geçici de olsa çok sayıda Rum'un buraya göç etmesini sağlamıştır. Ne var ki, Batı Anadolu'da Enosisi gerçekleştirmek için bazen taviz vermek durumunda kalıyordu. Kendisine başvuran Pontuscular'a özellikle Patrikhane aracılığıyla yardım

etmekten geri durmamış; ancak Trabzon üzerindeki Ermeni isteklerini onlarınkine tercih etmişti.

Pontuslular, Paris Barış Konferansından eli boş Osmanlı toprağına geri dönmek zorunda kalmışlardır. Burada faaliyetleri hızlandıran, Mustafa Kemal'in Nutuk'unda da geçen isimlerden biri Yermanos'tur. Rum çetelerini destekleyip onları örgütler.

Mondros Mütarekesinden sonra Karadeniz Bölgesi'ndeki artan asayişsizlik halkın kendini savunmaya götürdü. Gazeteler çıkıyor, toplantılar oluyordu. İngilizler Karadeniz'deki olaylarla yakından ilgileniyorlar; yörede Mondros Mütarekesi hükümlerine uyulmasını sağlamak için büyük çaba harcıyorlardı. İngilizler, Rumları kendi siyasî amaçları doğrultusunda hareket ettiriyorlardı.

Karadeniz'deki hareketlilikten İngilizler rahatsız olur. Bölgede Rumlara yapılan zulmü! bahane ederek burada asayişin kurulmasını ister. Bölgedeki asayişsizliği ortadan kaldırmak için birinin gönderilmesi istenir. IX. Ordu Kıtaları Müfettişi olarak Mustafa Kemal bölgeye gönderilir. Bu konu hakkında da sayısız yazı yazılmış, birçok teoriler üretilmiştir. Mustafa Kemal bölgeye geldiğinde görür ki Rum çetelerinin faaliyetleri artmış, Müslüman çeteleri sadece adî suçlar işlemektedir. Mustafa Kemal İstanbul'a düzenli raporlar göndermekteydi. Mustafa Kemal'in gelmesinden kısa bir süre önce Trabzon Kongreleri olmuş ve çeşitli kararlar alınmıştı. Mustafa Kemal'in faaliyetleri İngilizleri rahatsız eder ve Mustafa Kemal'in geri çağırılmasını ister. Uzun süren telgraflaşmalardan sonra Mustafa Kemal görevinden istifa eder. Mustafa Kemal'in bölgeye gitmesiyle birlikte ulusal örgütlenmeler artmıştır.

Samsun-Amasya bölgesindeki Rum çeteleri faaliyetlerini son derece artırmış durumda idiler. Esasen asayiş zayıf olan bu bölgede diledikleri gibi

hareket etmekte idiler. Bunun üzerine, 9 Aralık 1920'de Sivas'taki 3. Kolordu kaldırılarak, merkezi Amasya'da olan (Merkez Ordusu) kuruldu ve komutanlığına da Nureddin Paşa getirildi. 18-50 yaşındaki erkek Rumlar başka yerlere aktarılıp silahları toplanmak istendi. Silahlarını vermeyen Rumlar çetelere katıldılar, Bünyan dağlarında toplandılar. Bir yandan Yunanlıların Karadeniz kıyılarına bir çıkarma yapmasını, bir yandan Rumların ayaklanmasını bekleyen çeteler Müslüman köylerine saldırdılar.

Yunanlıların Eylül 1922'de Anadolu'da büyük bir bozguna uğramalarının ardından, 3 Ekim'de Mudanya'da başlayan mütareke görüşmeleri, 11 Ekim 1922'de Türkiye adına İsmet Paşa, Müttefikler adına da İstanbul'daki komutanlar tarafından imzalanan antlaşma ile sonuçlanmıştır.

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında teati edilen notalarda barış görüşmeleri için Lozan'da bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Lozan'a iki hükümet İstanbul ve Ankara Hükümetleri davet edilir. Ankara bu durumu protesto eder Sultan Vahdettin İstanbul'u terk etmek zorunda kalır. Lozan'a sadece Ankara Hükümeti'nin temsilcileri gitmiştir. Lozan, Türk-Yunan ilişkilerinde, Yunanistan'ın "megalo-idea" iddialarına son verip, bütün meseleleri çözümlenememiş olsa da iki, devlet arasında siyasî denge kurmuş, dostluk ve işbirliği için bir temel hazırlamıştır.

1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, Türkiye topraklarında oturmuş Rum ve Ortodoks mezhebinde bulunan Türk vatandaşlarıyla, Yunanistan arazisinde oturmuş İslâm dîninden Yunan vatandaşlarının mübadelesi zorunlu tutulmuştur. Ocak 1923 tarihinde Yunanistanla imzalanan mübadele anlaşmasıyla Mayıs ayından itibaren mübadele başlar, geride kalan Rumlar da 1924 yılı sonuna kadar bölgeden ayrıldılar. Karadeniz kıyılarında bir Rum devleti kurma hayali böylece son bulmuş oluyordu. Azınlıklar meselesi 24

Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Andlaşması ile çözümlenerek; azınlıkların herhangi bir imtiyaza sahip olmasının mümkün olmadığını ve Türk tebaasından sayılması gerektiği kararlaştırılarak kanun karşısında Türkler ile aynı haklara sahip oldukları karar altına alınmıştır.

1. DOĞU KARADENİZ

1.1. Doğu Karadeniz'in Coğrafi Konumu Ve Jeopolitik Özelliği

Karadeniz, Anadolu, Balkan Yarımadası, Doğu Avrupa düzlükleri ve Kafkasya arasında bir iç deniz olup günümüzde Ukrayna, Kuzeydoğuda Rusya, doğuda Gürcistan, batıda Romanya ile Bulgaristan ve güneyde Türkiye ile komşudur. Ayrıca İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazıyla Akdeniz'e bağlıdır.

Karadeniz Bölgesi'nin yüzey şekilleri büyük ölçüde adı geÇen bölgenin kıyısına paralel olarak uzanan Kuzey Anadolu Dağları belirler. Genellikle kıyının hemen ardında bir duvarı andırırçasına yükselen bu dağlar, Doğu ve Orta Karadeniz bölümünde ise üç sıra oluşturur. Bu dağların Doğu Karadeniz bölümünde birbirine paralel olarak uzanan sıralarına Doğu Karadeniz sıradağları denir. Karadeniz'in doğu kıyılarını çerçeveleyen Kafkasya dağları, yüksek, sarp, az girintili ve çıkıntılı bir kıyı meydana getirmiştir. Günümüzde kuzeyde Ukrayna, kuzeydoğuda Rusya, doğuda Gürcistan, güneyde Türkiye ve batıda Romanya ile Bulgaristan ile çevrilidir.¹

Karadeniz, eskiden beri, Akdeniz dünyasının ticaret hayatında yeri olmuş bir deniz yoludur. Tarihin çeşitli çağlarında İran üzerinden, Orta Asya'dan ve Hindistan'dan gelen mallar Trabzon limanı yoluyla İstanbul'a gönderilerek buradan Akdeniz ve Avrupa ülkelerine dağılmıştır. Bir başka yol, Baltık çevresinden Kırım'a gelmekte, buradan İstanbul'a uzanmakta idi. Karadeniz'i Akdeniz ülkelerine bağlayan boğazlar, her çağda önemini korumuştur. Karadeniz'in liman ve iskelelerinden uzanan denizyolları, İstanbul

Boğazı'nın giriş yerinde birleşir, burası bir ana yol değeri kazanır. Akdeniz yönünden olan deniz yolları da yine bu özelliğindedir.

Karadeniz bölgesi İskit-Sarmat kavimleri ve Yunan-Anadolu sakinlerinden başlayarak, her zaman geniş Asya, Akdeniz havzası ve Avrupa arasında bir bağlantı yolu olmuştur. Karadeniz sahası, eski Yunan ile olduğu gibi, doğusundaki stepler ve Hazar denizi ile ve M.S IV. asırda ilk Türkler'in Hunlar'ın geldiği Asya'nın en iç kısımları ile bağlı idi.²

Türkler Anadolu'dan çok daha önce bu yoldan Avrupa ile tanışmışlardır. Ayrıca sadece siyasî ve kültürel değil, ticarî olarak kendine bir yer edinmişti. Bu yapısına rağmen Ortaçağ'ın sonlarına kadar Karadeniz çevresinde geniş bir siyasî birlik yoktur. Etnik açıdan karışık bir yapısı olmuştur. Pontus Euxinus, İskit-Sarmat kavimleri ve Yunan-Anadolu sahillerinden başlayarak, her zaman geniş Asya ve Akdeniz havzası ile Avrupa arasında bir ilişki sahası olmuştur.³ Önceleri dilimizde Bahr-i Siyah biçiminde de yer alan Karadeniz adı, Ortaçağ'dan beri kullanılmaktadır. Eskiçağ'da bu denize Pontus Euxinus denilmiştir ki, bu ad kullanılır olmaktan çıkmış ve tarihi bir yer adı olarak kalmıştır.⁴

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmed ARDEL, "Karadeniz", **İ.A**, VI:230-238.

² Aurel DECEI, "Karadeniz", **İ.A**, VI: 240; Ahmet TAŞAĞIL, "IV-XI Asırlar Arası Orta Asya'dan Karadeniz ve Kafkaslar Kuzeyine Yapılan Göçlerin Tarihi Rolü", **TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu**, 191-198.

³ Rahmi DOĞANAY, **Millî Mücadele'de Karadeniz (1918-1922)**, 3.

⁴ **Türk Ansiklopedisi**, XXI: 268. "...Karadeniz'in adının ve Euxinus kelimesinin aslı, İskitçe ya da İranca olan (Ahşæen)'dir. Ahşæena'nın anlamı da bugünkü Türkçe adının anlamının aynı olarak (koyu, karanlık) tir..." Bkz.: Mahmut GOLOĞLU, **Anadolu'nun Millî Devleti Pontus**, 243-244.

"...Romen bilim adamı Decei, Karadeniz'in bilinen en eski adının "muzlim, karanlık" manasında İraniler'in verdiği Ahşæena olduğunu, Yunanlılar'ın Euxinos tabirinin İranile'rin Ahşæena'sına dayandığını belirtir. Hakikaten de aynı kökten gelen yakın anlamlı İran lehçelerinde "kşap, kşapan" şeklinde olan kelime modern Farsça'da "şeb" biçimindedir..." Bkz.: Haşim ALBAYRAK, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, 217.

Doğu Karadeniz Bölgesinin tarihi ve sosyo-kültürel açıdan en önemli merkezî olan Trabzon'un, kuruluşu kesin olarak bilinmemektedir. Bölgenin iklim ve arazi yapısının arkeolojik araştırmalara uygun olmayışı, kesin kuruluş tarihini belirlemede bazı güçlükleri beraberinde getirmektedir. Fakat yapılan bazı yüzey araştırmaları ve mağara sondajları bölgenin binlerce yıldır iskana açık olduğunu ispat etmektedir.

Doğu Karadeniz'in önemli şehirlerinden Trabzon⁵, M.Ö VI. yüzyılda Pers (İran) İmparatorluğuna katılmıştır. Trabzon limanını ise İyonyalılar kurmuştur. Burası Pontus krallığının önemli merkezlerindendi.⁶

Geo-politik bir konumda yer alan Trabzon şehri, aynı zamanda, İran ticaret yolu üzerinde olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Doğu Anadolu'da Erzurum, Erzincan, Van ve Bitlis şehirlerinden başka İran'a kadar uzanan geniş bir bölgenin Karadeniz'e açılan önemli bir kapısı durumundaydı. Millî Mücadele'nin başlarında, İstanbul'un Doğu Anadolu ile bağlantısı çoğu kez Trabzon yoluyla gerçekleşiyordu.

“...Rusça ve Bulgarca Çernoje More, Ukraynaca Çorne More, Romence Marea Neagra, Lâzca Uçazğa.< Türkçe kara+ Türkçe deniz (Çuvaş tines; Gagavuz, Azerî, Anadolu deniz; Türkmen, Kazak, Özbek, Uygur deniz; Karaçay, Kumık tengiz; Tatar dingez; Güney Altay tenis; Hakaz), tenger (Mançu) < ? Klasik Moğolca tenyis; tengri “çok büyük” anlamlarını karşılayıp hem “Tanrı” hem de “deniz” Türk dillerinde anlam genişlemesine uğramış olmalıdır...” Bkz.: **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, II: 617.

⁵İlkçağda şehre Trapezus, Trapeza (ΤΡΑΠΕΖΑ) deniliyordu. Batı dillerinde bir süre Trapezunte, Trebizonde gibi şekiller almıştır. Ortaçağ İslâm yazarları tarafından Atrabazunda veya Tarabazunda denildiği de görülmüştür. Şehre neden Trabezus adı verildiği kesinlikle aydınlanmış değildir. Adı geçen kelime masa manasına gelir. (Bkz.: Şehabeddin M. C. TEKİNDAG , “Trabzon”, **İ.A.**, XII/1: 456. Karşılaştırma yapmak için bkz.: Adı Yunanca “Trapezus” kelimesinden gelir; manası “dörtköşe” demektir ve derin vadiler üzerindeki düzlüğe oturmuş kalesinin biçiminden dolayı böyle denilmiştir. Bkz.: **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, II: 1100.

Eski Trabzon sikkelerinin bir yüzünde Apollon başı, diğer yüzünde de ΤΡΑΠΕΖΟΝΤΙΩΝ yazısı ile bir gemi burnu ve çapa vardır. Bundan, o zamanda Trabzonluların başlıca putunun Apollon, şehrin de işlek bir liman olduğu anlaşılır. (P. Minas BIJİŞKYAN, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, 43)

1.2.Doğu Karadeniz'in Etnik Yapısı

Doğu Karadeniz'de Rumlar: M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in güney sahillerinde önemli koloni⁷ kurmaya başlayan Greklerle birlikte, Doğu Karadeniz bölgesinin bugünkü etnik yapısını etkileyen göçler de ortaya çıkmıştır. Bölgenin yeni yerleşimcileri olan Grekler, kendilerinden önce yörede bulunan topluluklara Hristiyanlığı ve Grekçe'yi benimsetmek suretiyle Bizans devrinin sonlarına kadar bu halkları asimile etmiş, bu arada kendileri de bu durumdan etkilenerek Grek etnisitesinin bazı özelliklerini kaybetmeye başlamış ve Rum ismiyle anılan Ortodoks ahalinin parçası haline gelmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun IV. Haçlı Seferi ile 1204'de Latin işgaline uğramasından sonra Trabzon Rum Devleti'nin kurulmasıyla bu devletin vatandaşı olan Rumlar, 1461'de Fatih Sultan Mehmed'in bu devleti ortadan kaldırmasıyla Osmanlı tebaası haline gelmiştir. Osmanlı hâkimiyeti sırasında, daha önce Trabzon ve çevresinde sıkışan Rumlar bölgenin tamamına yayılmış ve XX. yüzyıl başlarına kadar böyle devam etmiştir.⁸

Nitekim XX. yüzyıl başlarından itibaren Rumlar ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Rumlar, Ruslar Mart 1916'da Trabzon'u işgal ettiğinde onlarla işbirliği yaparak bir süre şehrin idaresini ele geçirmişlerdir. Karadeniz kıyılarında Pontuscu Rumlar'ın faaliyette bulunduğu yıllarda, burada yaşayan Rumlar'ın menşeleri hakkında bazı görüşleri ileri sürülmüştür. Yerli Rumlardan bir kısmı devlete sadakat ve bağlılıklarını bildirmişlerdir. Hatta Rumları, İstanbul Patrikhanesinden ayrılıp Anadolu'da ayrı bir Türk Ortodoks

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Tarabefzun ve Tırabzon olarak geçmektedir. Bkz.: **Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, 151

⁶ **Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi**, IX: 1561.

⁷ Koloni, bir devletin nüfusunun bir bölümünü yerleştirmek için deniz aşırı bir ülkeye sahip çıkması ve yurttaşlarını oraya iskan etmesi halinde meydana gelen yeni yurttur.

⁸ İbrahim TELLİOĞLU, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", **Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, 5: 3.

patrikhanesi kurulması için yapılan çalışmalara katılmışlar ve bu hususta TBMM'ne yazılı müracaatta bulunmuşlardır.⁹

Ankara Hükûmeti 1923 yılında Rumlar'ın isyanına son vermiştir. Lozan anlaşmasıyla 1 Mayıs 1923'ten başlayarak, İstanbul dışındaki Türkiye topraklarına yerleşmiş Rum-Ortodoks ahali Yunanistan'a göç ettirilmiştir. Böylece Doğu Karadeniz bölgesindeki Rum varlığı sona ermiştir.

Özetle söylemek gerekirse, Trabzon ve çevresindeki Rumlar hangi menşe'den gelirlerse gelsinler, hemen hepsi Türk kültürü ile yoğurulmuşlardır. Yüzyıllarca Türklerle içiçe yaşayan Hristiyan unsurlar, Yunan propagandasının Karadeniz bölgesine girmesine kadar Türk egemenliği altında rahat bir hayat yaşadılar. Bütün unsurların Türkçe konuşmaları, Türk örf ve adetlerini benimsemiş olmaları Türk kültürünün bölgede hakim olduğunu göstermektedir.¹⁰

Rum kavramı: En eski kaynaklarda Romanoı, Romania biçiminde geçen ve “Roma devleti, Roma ülkesi anlamına gelen bu sözcük, daha sonraki Arap kaynaklarında Arapça'da “o” sesi bulunmadığı için “Rum”, “el-Rum” şeklini almıştır. Rum deyimi başlangıçta, Roma egemenliği altındaki yerlerde yaşayan bütün insanlara verilen bir addı.¹¹ Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra doğuda kalan parçası, yıkıldığı tarihe kadar Roma adını kullanmaya devam etti. 16. yüzyıldan itibaren tarihçiler ve yazarlar Bizans adını da kullanmaya başladı. Yani 16. yüzyıla kadar Bizans kavramı kullanılmıştır.

⁹ Mesut ÇAPA, **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele**, s. 17

¹⁰ A.g.k, 18-19.

¹¹ Yusuf SARINAY-Hamit PEHLİVANLI-Abdullah SAYDAM, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)**, 243.

İslâm'ın yayılmaya başladığı VII. yüzyılda Rum deyimi, Hristiyan deyimi ile eş bir anlam kazandı.¹² Selçuklu ve Osmanlı döneminde, bütün Hristiyanlara Rum ve Hristiyanların yaşadıkları yerlere de Diyar-ı Rum deyimi sadece Anadolu için kullanıldı.¹³ Fakat, Millî Mücadele Döneminde, Anadolu'yu ele geçirmek için kelimelerin şeklini ya da anlamını değiştirmeyi gelenek haline getiren Yunanlılar, Rum kelimesini de Yunan soyunun ya da bir kolunun adı gibi göstermek istediler.¹⁴

Doğu Karadeniz'de Lâzlar: Prokopius'un Lâzika krallığı olarak adlandırdığı devlet de bugün Türkiye'nin kuzey doğu sahillerinde Rize¹⁵, nin ve Artvin'in bazı köylerinde yaşayan ve Lâzca denilen bir dil konuşan Lâzlar'ın (yakın çevrelerinin adlandırmalarına göre Mohti Lâzlar'ın) değil, topraklarında bir miktar Mohti Lâz (ya da Türkiye'de yaşayan Lâzlarla aynı etnik gruba dahil Lâz) yaşamasına rağmen Megreller'in krallığıdır. Nitekim Bizans kaynaklarında Lâzika olarak geçen bu krallıktan Gürcü kaynaklarında Ergisi/Megrel krallığı olarak bahsedilir.¹⁶ Ayrıca Lâzika krallığının sınırları

¹² A.g.m, 243.

¹³ Bu deyim gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar da benimsendiğinden padişahlara (Sultanı Rum-Anadolu Sultanı), Müslüman Türkler'in Anadolu Eyaletine (Eyalet-i Rum-Anadolu Eyaleti), Yavuz Sultan Selim'in annesi Dulkadirli Beyi'nin kızı Ayşe Sultan'a (Gülbahar Sultan da denilir) Anadolu Hanımefendi, Hatun anlamına (Banuyı Rum), Mevleviliğin kurucusu Anadolu büyük Türk düşünürüne (Mevlana Celaleddin Rumi-Anadolu Mevlana Celaleddin) denildi. Bkz. (4), GOLOĞLU, 243; Önceleri Konya Selçukluları için Rum-Selçukluları denildiği gibi Osmanlıların ilk devrinde Amasya ve Sivas bölgeleri de bu ad ile anılmıştır. Anadolu ise, merkezî Kütahya olan bir eyalete delalet ederdi. Eski Yunanistan (krş. İskender-i Rumî, yani büyük İskender, Roma İmparatorluğunun şark kısmı ile Bizans için kullanılan bir tabir olan Rum (bir de urum) Türkiye'de Yunaniyan (yani İyonyalılar) denilen eski Helenler yerine yeni Yunanlılara delalet denen bir kelime olmuştur. Rum tabiri bir zamanlar hatta genellikle Türkiye yerine de kullanılmıştır; Rumi tabiri sonraları kötü mana almıştır: rum- meşreb, "rum mizaçlı, vefasız, sebatısız, karasız". Franz BABINGER, "Rum", İ.A, IX: 766; Ali GÜLER, "Tarih Boyunca Rumlar'ın Türkler İle Olan İlişkileri", **Askerî Tarih Bülteni**, 46: 29; Süleyman BÜYÜKKARCI, **Türkiye'de Rum Okulları**, 49-53.

¹⁴ Bkz. (11), SARINAY-PEHLİVANLI-SAYDAM, 243.

¹⁵ Eski adı Rizos. Bkz. (4), BIŞKYAN, 61.

Tarihi kaynaklarda Rhizion, Rhizus, Rhition, Riso, Risum olarak geçmektedir. (Haşim KARPUZ, **Rize**, 1

¹⁶ Megreller bugün Rize'nin Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Artvin'in Hopa ve Borçka ilçesinde bazı köylerde yaşayan Mohti Lâzlar'dan farklı bir dil konuşan ve farklı gelenekleri

hiçbir zaman bugünkü Rize ve Artvin illerimizin sınırlarına kadar uzanmamış bu topraklar Roma hududları içinde kalmıştır.¹⁷

Bizans kaynaklarının Karadeniz'in güney doğu sahillerini Lâz olarak adlandırılması adı geçen bölgede yaşayan halkın Lâz kökenli olduğunu belirten, etnik menşeye işaret eden bir adlandırma değil, sadece coğrafi bir adlandırmadır.

Lâzlar'ın kökeni hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunamaması, bu topluluğun menşei hakkında bir yargıda bulunmayı zorlaştırır.¹⁸ Katip Çelebi'ye nazaran bu bölge halkı, genellikle Laz denilen Lezgilerdir ki eski Kolhislerden inmiş olduklarından bütün memleket Kholhis, eyalet de Kaldi adını taşırdı, fakat asıl Lezgiler Kafkas dağlarında, Lazlar da kıyılarda yaşarlar. Bundan başka, onların lisan ve adetleri birbirinden çok farklıdır.¹⁹ Evliya Çelebi'ye göre de Lazlar Lezgilerdir. Trabzon'un doğusundaki Lazgi Dağı nedeniyle burada oturanlara Lezgi sözünden değişik olarak Lazgi ve bazıları ise "Laz" derler.²⁰ Kırzioğlu'na göre ise Lazlar ve Çanlar, İskit (Saka) kökenli Hristiyan Türk olarak kabul edilir.²¹

Bölgede Hristiyanlık dininde kalanları Millî Mücadele Dönemi'nde etnik kimlik kargaşasına sokmuşlardır. 1461'de Fatih Sultan Mehmed

olan bir topluluktur. Bkz.: Mehmet BİLGİN, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", **Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998)**, 56.

¹⁷ A.g.m.,54-55.

¹⁸ Bkz. (8), TELLİOĞLU, 9.

¹⁹ Bkz. (4), BİJİŞKYAN, 62; P. Minas BİJİŞKYAN, **Pontos Tarihi**, 118.

²⁰ Mahmut GOLOĞLU, **Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar**, 62.

²¹ M.F. KIRZIOĞLU, "Lazlar-Çanlar", **VII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, I:428.; M. F. KIRZIOĞLU, "Lazlar", Rizenin Sesi, 9-10.

Trabzon'u zaptettiğinde Lâzlar İslâmiyet'e geçmişler ve Şafii mezhebini kabul etmişlerdir.²²

1519'da Trabzon, Batum'un da ilâvesi ile Osmanlı Devleti tarafından ayrı bir eyalet haline getirildi. Bu ülkeyi 1640'de dolaşmış olan Evliya Çelebi'ye göre, eyaletin beş sancağı şunlar idi: Canik, Trabzon, Günye (Gonia), aşağı Batum ve Yukarı Batum, Lâzistan'ın²³ merkezî Günye idi ve kazaları arasında şunlar vardı: Atina (Pazar), Sumla, Viçe/Biçe (Witse) ve Arhavi.²⁴ Türkler'in "Lâzistan" adı verdikleri günümüz Lâz Yurdu Osmanlı yönetimi yıllarında "Trabzon Eyaleti" adıyla ayrı bir politik ve idarî birimdi.²⁵ Evliya Çelebi Trabzon'a eski Lâzistan diyor.

Lâzistan derebeylerinin istiklâline ilk darbe XIX. yüzyılda Trabzon valisi Osman Paşa tarafından indirildi; fakat bu seferden sonra oraları gezen Koch onbeş derebeylik sayar: Atina (Pazar, iki), Bulep, Artaşın (Ardeşen), Viçe, Kapiste, Ardavi, Kisse, Hopa, Makria (Makriali), Gonia (Günye), Batum, Maradit (Maradidi), Perlevan ve Çat derebeylikleri.²⁶ Vilâyetin teşkilâtının kurulması sırasında Lâzistan sancağı Trabzon vilâyetine bağlandı: merkezi önceleri Batum idi, fakat Batum'un Ruslar tarafından 1878'de işgalinden sonra, sancağın idaresi Rize'ye nakledildi.

²² V. MINORSKY "Lâzlar", **İ.A.**, **7**: 26. Günümüzde Lâzlar, İslâm dininin Hanefî mezhebindedirler.

²³ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının ardından, Rus ordusunun Batum'u ele geçirmesi ve Berlin kongresinde Osmanlı-Rus sınırlarının yeniden çizilmesi sonucunda, 1878 yılında Trabzon Vilâyeti'ne bağlı olarak kurulan, Millî Mücadele'nin ilk yıllarında da bu adla bilinip TBMM'ye milletvekili gönderen, bugünkü Rize ile ve civarındaki bölgenin adı. Bkz.: **Karadeniz Ank. Söz.**, s. 770-771.

10 Ekim 1918 tarihinde Batum, Kars ve Ardahan'ın birleştirilerek Batum vilâyeti teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. B.O.A/DH.İ.UM/E/40/30/1337.M.4 (10 Ekim 1918)

²⁴ Bkz. (22), MINORSKY, 26.

²⁵ Siharulidze Yuri-Manvelişvili Alexandre-Gogebaşvili J.- Batsaşi Tsate-İvane Cavahişvili-Tezelişvili Biçi-Tsereteli Mihako-Lortlipanidze Mariam, Trabzon'dan **Abhazy'a Kadar Doğu Karadeniz Halkları Tarih Ve Kültürleri**, İstanbul, 1998, s. 62.

²⁶Bkz. (22), MINORSKY, 26.

Lâz kelimesinin kullanılışı ise çok değişiktir; Anadolu halkı Trabzon ve Rize civarını Lâzlar'ın yaşadığı yerler olarak göstermektedir. Daha da ilginç, Yunanlılar'ın, Karadenizli Rumlara “Lâz” demesidir. Kısaca, Lâz terimi bir taraftan bölgenin belli kesiminde yaşayan etnik Lâzları tanımlarken, diğer yandan da, Karadeniz Bölgesinde yaşayan bütün insanlar için kullanılmıştır. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde, Lâz kelimesinin Karadeniz bölgesinde yaşayanları ve onların kültürünü ifade ettiğini görüyoruz. Etnik yönden Lâz olarak adlandırılan kişiler ise Karadeniz kültürünün özelliklerini en yoğun olarak taşıyan gruptur.²⁷

Saha ve tarih araştırmalarının sonuçları göstermiştir ki, ne Anadolu'da Hristiyan unsurların tamamı Ermeni veya Rum'dur, ne de Anadolu Türklüğü Oğuz, Kuman-Kıpçak geleneğinden kopmuş mozaik bir kavimdir.²⁸ Bu hususta varılabilecek en ileri nokta, baskın kültürlerin gücü, siyasî hareketlerin sonucunda asimilasyona uğrama, din değiştirme, kültürler arası etkilenme cinsinden kısmi karışımların olabileceğidir.²⁹

Kültürel ve dini erimenin veya birleşmenin geniş çaplı olduğunu kabul etmemize karşın bu erimenin etnik yapıda ne ölçüde gerçekleştiği konusunda kesin hükümler vermek doğru görünmemektedir. Belli bir devlet tarafından,

²⁷ Fatma ACUN “Tarih Boyunca “Pontus”, **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, 32. Ayrıca Bkz. (22), MINORSKY, 26. “... Gürcü dilbilimci Niko Maar'a göre: “İstanbul halkı Sinop'tan doğuya doğru uzanan tüm Karadenizlilere “Lâz” adı vermektedir. Zaten Türkiye halkları da onlar için bu adı kullanmaktadır. Ancak günümüz Türkiye politikacıları bu isimlendirmeyi tehlikeli buldukları için yeni bir deyim geliştirmektedirler. Yeni geliştirilen deyim ise, geniş anlamli “Karadenizli” etnonimidir. Bu deyim Lâzistan coğrafyasına ve toponomilerine de yansıtılmak istenmektedir. Örneğin, Osmanlı idaresi döneminde Trabzon'a bağlı Samsun sancağının adı “Canet, Canit, Canik” olarak kullanılıyordu. Bu ad Gürcüce orijinli tarihi bir addi. Bu sancak vilâyet statüsü aldıktan sonra adı “Samsun”a çevrildi...”

²⁸ “...Bölgenin yerli halkını genellikle Kafkasya ve Anadolu'nun içlerinden gelenler oluşturmaktadır. Bu sebeple eski çağlarda bölgede ırk bakımından mensubiyetlerinin tesbiti imkânsız bir takım kavimler yaşamıştır...” Bkz. (11) SARINAY-PEHLİVANLI-SAYDAM, 2.

²⁹ A.g.m., III.

Roma ve Bizans, idare edilme ve aradan geçen uzun yüzyıllar sonunda, etnik kaynaşmanın da önemli ölçüde gerçekleştiği düşünülebilir.

Bu gruba dahil olanların sayıları fazla olmadığı gibi, Anadolu'nun geri kalan kısmındaki Türkler'den farklı etnik yapıya sahip olduklarını ileri sürmemektedirler.³⁰ Dolayısıyla, Lâzları etnik azınlık olarak kabul etmek doğru görünmüyor.³¹

1.3. Doğu Karadeniz'in Tarihi Gelişimi

Bölge tarihi ile ilgili en büyük çarpıtma, Yunanlı kolonicilerle başlatılmasıdır. Bu yapılırken özellikle Yunanlılar'ın koloni kurmalarından önce veya sonra bölgede yaşayan halklar ya yok farz edilmiştir ya da barbar, yaban, ilkel olarak nitelenmiş ve önemsiz kabul ettirilmek istenmiştir.³²

M.Ö. 12-8. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinde hâkim olan Kimmerler'i (Kimmer ya da Gemer/Kemer) Kafkasya tarafına sürerek Karadeniz'in kuzey kıyılarına yerleşen İskitler (M.Ö 8-M.Ö. 3. yy.)³³ daha sonra Kimmerler'i takiben önce Azerbaycan'a oradan da Doğu Anadolu'ya girmişlerdi.³⁴ İskitler'in önünden kaçan Kimmerler ise M.Ö. 714 yılında Urartu devletine yıkıcı bir darbe vurarak Anadolu'ya girdiler. M.Ö. 643-625 yılları

³⁰ Rize'nin Pazar ilçesinden Rusya sınırına kadar sahil boyunca yaşayan topluluktur. Kültürel yapısı Türk kültürü ile tamamen aynı olup tek fark konuşma dilidir. Yazılı bir dili yoktur.

³¹ Bkz. (27), ACUN, 32-33.

“...gerçekten, azınlık konusu emperyalist devletlerin Türkiye'yi paylaşımalarında kullandıkları bir araçtan başka birşey değildir...”Bkz.: İzzet ÖZTOPRAK, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921) Türkiye ile ilgili dış haberler ve bunların iç basındaki tepkileri**, 60.

³² Bkz. (16), BİLGİN, 48.

³³ İskitler, M.Ö VII-IV. Yüzyıllarda Azak denizi çevresi, Kırım ve Karadeniz'in kuzeyinde, orta Don ve Dnepr nehirlerine ve Tuna'ya kadar uzanan sahada bulunmakta idiler. Bkz.: Akdes Nimet KURAT, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 7.

³⁴ Zeki Velidi TOGAN, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, 34; Bkz. (16), BİLGİN, 49.

arasında hüküm sürmüş, Asur kitabelerinde Tungaalp/Alpertunga olarak anılan kralları zamanında Ege sahillerine kadar bütün Anadolu'yu işgal ederek Kappadokya bölgesine yerleşen İskit/Sakalar, 634 yılında Suriye ve Filistin'e kadar inmişlerdi. Herodot Sakalar'ın Küçük Asya'da ki hâkimiyetinin 28 yıl sürdüğünü kaydeder.³⁵

M.Ö. IV. yüzyıla ait Gürcü kayıtlarında varlığı bilinen Çoruh boylarında bulunan Kıpçaklar da muhtemelen İskitlerle birlikte bu bölgeye gelmiştir.³⁶ Sinop'tan Trabzon'a kadar olan saha bazı İskit boylarının denetimine girmiştir.

M.Ö. VII. yüzyılda Sinop, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon gibi önemli merkezlerde, Miletoslular'ın bir ticaret kolonisi kurdukları belirtilmektedir.³⁷ Aynı yüzyılda Kimmerler'in yağmaladığı yöre, Persler'in egemenliğine girdi ve Pontus Kapadokyası³⁸ adı verilen satraplık³⁹ sınırları içinde kaldı. M.Ö. 4. yüzyıl sonunda kurulan Pontus krallığına bağlandı.⁴⁰

Pontus bir dönem Pers yönetiminde kaldı.⁴¹ Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlar arasında sürüp giden mücadele ve karışıklıktan yararlanan Pers kökenli I. Mithradetes/Mihrdad, Amasya merkez olmak üzere İran İmparatorluğu'nun Küçük Asya toprakları üzerinde İran Satraplığı'nda,

³⁵ Herodot Tarihi, 59; Bkz. (16), BİLGİN, 49.

³⁶ Bkz. (34), TOGAN, 258.

³⁷ Anthony BRYER - David WİNFİELD, **The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos**, 178; Bkz. (8), TELLİOĞLU, 2

³⁸ Şemseddin GÜNALTAY, **Romalıların Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları**, (Yakın Şark IV/II), 257.

³⁹ Ülke topraklarının eyaletlere ayrılması ve merkezden gönderilen valilerle idare edilmesi.

⁴⁰ Mehmet KOCAOĞLU, "Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devleti'ne Uzanan Süreç", **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, 233.

⁴¹ Helen unsuru Pontos'ta Pers unsurunun mevkiine sahip değildi. Bkz. (38), GÜNALTAY, 463.

Pontus krallığını kurdu.⁴² Ondan sonra yerine geçenler, onun yayılmacığını izlediler. İpsos Savaşı'ndan birkaç yıl sonra devleti kurarak, Kurupedion Savaşı⁴³ndan sonra da Selefkos I' e karşı bir zafer kazanarak "Kral" unvanını alan Mitridates, İran asıllıydı. Kral VI. Mithradetes Eupator döneminde altın çağını yaşadı.⁴⁴ Devletin vatandaşları, büyük çapta Anadolu'lu yerli halk ile İranlılardan; çok az da koloni oluşturmak suretiyle bölgeye yerleşen Yunanlılardan oluşuyordu.⁴⁵

Pontus/Pont Krallığının Yunanlılar/ Rumlarla hiçbir ilişkisi yoktur. Aslında tüm Anadolu gibi, Karadeniz kıyıları da tarihin en eski dönemlerinde Orta Asya'dan gelmiş ve nesillere karışıp eserleri ve kimlikleri yok olmuş Türk boylarının/kavimlerinin vatanıdır.⁴⁶

Türkler Anavatanları Türkistan topraklarından yola çıkarak, 1071'de Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya akınlar düzenlemişler ve Anadolu'yu kısa zamanda fethedilerek Türkleştirmişlerdir.⁴⁷ Hemen belirtelim ki yaygın bir kanaate göre, Türkler'in Anadolu'ya ilk gelişleri 1071'le başlamıştır. Ancak bölgeye bu tarihten önce doğu ve kuzeydoğu yönünden çeşitli Türk boylarının geldiğini biliyoruz.

1090-1110 yılları Karadeniz sahasındaki Kıpçak Kumanların⁴⁸ en kudretli devrini teşkil etmesi⁴⁹ ve Moğol baskısından kaçan Türkmenler'in bir

⁴²Mitridatların Pontos krallığı idaresi, Pers-Helen tesirleriyle yerli geleneklerin ahenkli kaynaşmalarını belirten en güzel örnektir. Bkz. (38), GÜNALTAY, 466.

⁴³ Büyük İskender'in haleflerinden Seleukos ve Lysimakhos arasında yapılan Kurupedion Savaşı (MÖ 281) sonucunda Seleukosların eline geçmiştir.

⁴⁴ A.g.k., s. 303-321; Bkz. (40), KOCAOĞLU, 234.

⁴⁵ A.M. MANSEL., **Ege ve Yunan Tarihi**, 472

⁴⁶ **Pontus Meselesi**, s. 60. Ayrıca Bkz. (40), KOCAOĞLU, 234.

⁴⁷ Mustafa KAFALI, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Türkler**, 6: 177-193; Halil Mükrimin YINANÇ, "Anadolu'nun Fethi", **Türkler**, 6: 194-202.; Yonca ANZERLIOĞLU, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", **Türkler**, 6: 218-232.

⁴⁸ Peter GOLDEN B., **Türk Halkları Tarihine Giriş**, 224-234.

⁴⁹ Bkz. (33), KURAT, 79-85.

kısımının bölgeye yerleşmeleri, bölgenin daha Trabzon Rum Devleti yıkılmadan Türkleşmesini sağlamıştır. Araplar gibi Türkmenler ve Selçuklular da denize Samsun'dan ulaşmaya çalışıyorlardı. 1194 civarlarında Türkler'in eline geçti⁵⁰.

1204'te Latinler'in İstanbul'u işgal etmelerinden daha önce İstanbul'dan kaçan Prens Aleksı Kommen, akrabası Gürcü kraliçesi Tamara'ın askeri yardımıyla Trabzon'da bir devlet kurdu. 1209'da Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Trabzon'u kuşattı, ancak alamadı. 1214'te I. İzzeddin Keykavus Kral I. Aleksı'yi Sinop'ta esir aldı, fakat krallığını iade etti. Vasalı yaptı. Buna göre Trabzon devleti vergi ve savaşta asker verecekti. Kral anlaşmayı hiçe sayıp Selçuklular aleyhine ittifak arayışlarına girince, Trabzon 1221'de bir kere daha kuşatıldı, lakin ele geçirilemedi. 1228'de şehir Alaaddin Keykubad tarafından bir daha kuşattırıldıysa da yine alınamadı. Trabzon Devleti birkaç yıl da Celaleddin Harizmşah'a tabi oldu. Celaleddin 1230'da Yassıçemen'de I. Alaaddin Keykubad'a yenilince, tekrar Selçukluların tabiyetine girdi. Yapılan anlaşma ile Trabzon'un vasallığı teyid edildi. 1243'te Selçuklular Moğollara yenilince Trabzon Devleti de Moğollara bağlandı.

14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu ve Balkanlar'da büyümesini sürdüren Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethiyle bir imparatorluk seviyesine ulaşmıştır. Fatih'in güttüğü politika Anadolu'nun bütünlüğünü sağlamak Karadeniz'in önemli ticaret limanlarını kontrol altında bulundurmaktı. Bu politikayı sağlamaya yönelik girişimlerinden biri de Bizans'ın devamı sayılan Trabzon Rum Devleti'ni sınırlarına katmak, böylece doğuya (İran'a) ve kuzeye (Kafkasya-Kırım) açılan kapıya sahip olmaktır. Bu amaçla düzenlemiş olduğu seferle 26 Ekim 1461'de Trabzon'u fethederek

⁵⁰ 1194-1204 yılları arasında Samsun Selçuklu yönetimi altındaydı fakat Samsun büyük ihtimal Yunan kaldı ve aralarında savaş yoktu sadece yerel bir uyum vardı. Bkz. (37), BRYER-WINFİELD, 93.

Osmanlı sınırlarına katmıştır. 1461 yılında da bölgenin Osmanlılar tarafından fethinin ardından Doğu Roma kalıntıları ortadan kalkmıştır.

Fethin ardından Trabzon ve yöresi “Trabzon Sancağı” adı altında bir idarî birim olarak Osmanlı idarî sistemi içerisinde yerini almıştır. O devirdeki Trabzon Sancağı, bugünkü Trabzon, Rize⁵¹, Giresun ve Gümüşhane illerini kapsamaktaydı. Sancak merkezi olan Trabzon, Osmanlı fethiyle birlikte yeni bir döneme girdi. Bu dönemde Türk nüfusu artmaya ve Trabzon Türk eserleriyle donanmaya başladı. Bu dönemde ünlü Osmanlı sultanlarından Yavuz Sultan Selim burada valilik yaparken, oğlu Kanunî Sultan Süleyman dünyaya gelmiştir. Bu nedenle Trabzon, tıpkı Amasya ve Kütahya gibi şehzade sancağı olarak anılmıştır.⁵²

Osmanlı Döneminde Trabzon şehri stratejik konumu dolayısıyla, idarî, askerî ve ticarî açıdan önemini günden güne arttırdı. Özellikle İran ve Kafkasya taraflarına düzenlenen seferlerde bir askerî üs ve ikmal merkezî işlevi görmesi ve tarihî ipek yolunun buradan geçmesi bu konumunu güçlendirmiştir. 17. yüzyılda Trabzon’a gelen Evliya Çelebi kaleme aldığı seyahatnamesinde şehri Osmanlı'nın en mamur ve en renkli şehirlerinden biri olarak tarif etmiştir. Ayrıca halkının sevecenliği ve zenginliği, şehrin güzelliği ve temizliğinden övgüyle söz etmiştir.

19. yüzyılın başlarında Trabzon, bölge ayanlarının neden olduğu çatışmaların odak noktası oldu. Bir ara ayanların kontrolüne giren şehir, daha sonra devlet güçlerinin denetimi altına alınarak, bölge ayanlarının isyanı

⁵¹ XV. Yüzyıl ortalarında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen Rize, Osmanlılar devrinde Çıldır eyaletine bağlı kazalardan biriydi. Tanzimattan sonra Trabzon eyaletinde Lâzistan sancağının merkezî, Cumhuriyet devrinde de il merkezî olmuştur. Bkz.: **Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi**, 9:1412.

⁵² Bkz. (5), TEKİNDAĞ, 460.

bastırıldı. Bütün bu ayaklanmalar şehirde ve yörede büyük bir huzursuzluğa ve tahribata yol açmıştır.

1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanının uygulanmasında şehir bazı öncelikli vilâyetler gibi pilot bölge seçilerek idarî, adli ve askerî anlamdaki yenilikler denenerek başarıya ulaşmıştır. Aynı dönemde Trabzon'da bir takım imar hareketleri, eğitim ve kültür faaliyetleri dikkati çekecek biçimde yoğunluk kazandı. Matbaa kurularak canlı bir basın hayatı oluşturulmuştur. Yeni sivil ve askerî okullar kurularak eğitime ağırlık verildi. 1900'lere gelindiğinde şehirde birçok devletin konsolosluk düzeyinde temsilcilikleri vardır. Avusturya-Macaristan, İran, İngiltere, Rusya, Fransa ve Yunanistan konsoloslukları bunlar arasında en etkin olanlardır. Böylece uluslararası değer kazanan Trabzon, yeni kurulan okulları, renkli basın hayatı ve zengin ticaret imkânları ile Osmanlı'nın son yıllarında belli başlı kentleri arasında yer almıştır.

Trabzon, tarihindeki en kötü günlerini I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi, karşı tarafta yer alan Rusya, İngiltere ve Fransa'nın büyük tepkilerine ve saldırgan tutumlarına yol açtı. Trabzon, 19 Nisan 1916'da Ruslar tarafından işgal edilmiştir.⁵³ Şehir ve çevresini hâkimiyet altına alan Ruslar, yayınladıkları emirlerle Türkler'in haklarını kısıtlayan, bunun yanında azınlıkta bulunan Rumları şımartan tavırlar sergilediler. Trabzon halkının büyük bir kısmı bu durum karşısında muhacir olup batıya doğru göçe başladı. Rumlar ise kurdukları çetelerle geride kalan Türklere karşı saldırılarını artırarak hayali Rum-Pontus Devleti'ni kurmak için çalışmalarını hızlandırdılar. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinde Türk zaferi Rusya'nın mevcut sıkıntılarını da arttırmış ve baş gösteren Ekim 1917 Bolşevik İhtilâli ile Rus Ordusu dağınk

⁵³ Akdes Nimet KURAT, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 421.

biçimde işgal ettiği Türk topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.⁵⁴ Bu geri çekilme sonucunda Trabzon 24 Şubat 1918’de işgalden kurtarılmıştır.⁵⁵ Yeniden Türk hâkimiyetine geçen Trabzon, bu kez, oldukça harap bir şekilde bulundu. Evler, camiler ve mezarlıklar tahrip edilmiş, bağ ve bahçeler bakımsız halde bırakılmış, halk ise gerek sağlık şartları ve gerekse saldırılar sonucu bitkin durumda kalmıştır.⁵⁶

Mondros Mütarekesiyle I. Dünya Savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devleti İtilâf Devletlerinin bir çok yaptırımını ile karşı karşıya kaldı. 19 Mayıs 1919 tarihinde Atatürk’ün Samsun’a çıkışıyla başlayan bağımsızlık sürecinde Trabzon ve Trabzonlular başarıyla mücadele ettiler. Kurulan “Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” Rum-Pontus ve Ermeni isteklerini önlemede önemli başarı elde etmiştir. Nihayet, İstiklâl Harbi’nin kazanılması ve 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilânıyla Trabzon, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bir vilâyet merkezî olarak yerini aldı. Yunanistan ile karşılıklı yapılan nüfus mübadelesi antlaşması ile kent merkezinde ve kırsal kesimde yaşayan Rum azınlık Yunanistan’a gönderildi.

1.4. Pontus

Dün ve bugün bölgeyle ilgili Yunan iddialarının asılsızlığını göstermesi bakımından belirtilmesi gereken ilk tespit; “Pontus” veya “Pontos” kelimesinin

⁵⁴ Sabahattin ÖZEL, **Millî Mücadelede Trabzon**, 9

⁵⁵ Bkz. (20), GOLOĞLU, 263-266.

⁵⁶ Süleyman BEYOĞLU, “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon (1914-1919), **Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı**, 479-488.

etnik bir isim değil, coğrafi bir tabir olduğu hususudur.⁵⁷ Pontos kelimesi Helen dilinin “deniz” anlamındaki sözcüğüdür.⁵⁸

“Pontos” kelimesi, bugünkü Yunanca’da “Karadenizli Ortodoks, Karadenizli kişi, aptal ya da geri zekâlı anlamına gelmektedir.⁵⁹ Bont/Pont/Bontus/Pontus kelimesi Latince’de deniz, Karadeniz; Küçükasya’da Mithridates’in krallık ettiği bölge, ayrıca büyük yassı gemi anlamında kullanılır. Bu kelime Fransızca’ya da geçmiş ve daha çok köprü anlamında kullanılmıştır. İngilizce’ye bond şeklinde geçen kelime, su birikintisi, bent, baraj (set) ve bağ anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin Farsça’daki bağ/ip, baraj, set manalarına gelen bend ve liman manasına gelen bender kelimesi ile alakalı olduğu düşünülür. Kelimenin belli bir bölgeye özel isim olarak verilmesi, onun deniz, baraj deniz taşıtı gibi kök anlamlarından kopuk değildir. Çünkü bu bölge deniz sahilinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, Helence’de sahil, Karadeniz, sevmeyen deniz/sevimsiz deniz gibi anlamlardan alınarak Anadolu’nun belli bölgesinin ismi olarak kullanılmıştır. Bu bölge Trabzon vilâyetinden ibarettir.⁶⁰

⁵⁷ Ali GÜLER, **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**,39; Antik kaynaklarda Pontus (tarihi, coğrafya, sınırları) kelimesinin geçtiği yerler için bkz.: Adem IŞIK, **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, 92-109.

⁵⁸ Bugün Türkiye’nin şu tarihsel adları içinde, özel anlarda olarak, kısaltmalar yoluyla kullanılmıştır: Pontos Euxenios (Helen dilinde: “Yabancılar dost deniz”; Helenler, azgın Karadeniz’e yaranmak umuduyla onu böyle adlandırmışlar) adı yerine, yani Karadeniz’i kasdetmek üzere. Herakleia Pontika (Pontos’sal Herakleia, Pontos Herakleia’sı) kentini yani Karadeniz Ereğlisini kasdetmek üzere. Özellikle, Platon/Eflatun’un öğrencisi Pontos’lu Herakleides gibi, bu kentte doğmuş bazı ünlü kişilerden söz edilirken, sadece Pontos’lu denmektedir. İlkçağın erken dönemlerindeki Helen yazarlarının, o arada Herodotos’un Pontos Kappadokia’sı diye andığı bölgeyi, yani Anadolu’nun Paplagonia ile Kolkhis arasındaki parçasını (bizim bugün kullandığımız adı ile, Anadolu’nun Doğu Karadeniz Bölgesi’ni) kasdetmek üzere. Bkz.: Bilge UMAR, **Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, 1.

⁵⁹ Bkz. (4), ALBAYRAK, 217; Ali GÜLER, **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, 91-95; Bkz. (58), UMAR, 1; Yusuf GEDİKLİ, **Pontus Meselesi**, 16.

⁶⁰ A.g.k., 217-218.

Coğrafi bir isim olarak Pontus adı, genellikle Kuzey Anadolu'nun doğu sahilleri için kullanılmakla birlikte; tanımladığı alan zaman zaman farklılık göstermiştir: Yeşilirmak, Kızılırmak ve Kelkit havzası "Pontus" sayıldığı gibi, bu alan daha da genişleyerek doğuda Kafkasya'dan, bütün Karadeniz kıyıları boyunca Sinop ötesine kadar yayılmıştır. Yakın dönemlerde ise bu bölge Samsun ve Trabzon sahili ile hinterland⁶¹ından ibaret sayılmıştır.⁶²

Kökleri, dilleri, inançları ve tarihi gelişimleri belirsiz, birbirlerinden tamamen farklı olan toplumların, toplulukların yaşadığı bu bölge; Kafkaslar'dan, Hazar Bölgesi'nden, güneyden gelen istila güçlerinin hâkimiyeti altına girmiş, Fenikeliler'in, İyonlar'ın, İskender ve Roma İmparatorlukları'nın kolonileri halinde kalmıştır. Bu toplumların hiçbiri siyasî, iktisadî, sosyal bir teşkilâtlanma düzeyine erişememiştir.

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar göstermiştir ki; bölgenin "ilk yerleşik sakinleri" olmayan Yunanlılar veya Rumlar, buraya daha sonra "koloniler" şeklinde gelerek yerleşmişlerdir. Bölge halkı Anadolu'nun içlerinden gelerek buraya yerleşmiştir. Orta Karadeniz Bölgesi kıyılarında görülen "yığma tepeler"in, İç Anadolu'ya doğru takip edilebilmeleri, bu yerleşimin yönünü göstermektedir.⁶³ Ayrıca Türk Tarihi Kurumu tarafından 1940 ve 1941 yıllarında Samsun bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar, bölgede Rum veya Yunan olmayan "yerli bir kültür"ün varlığını ortaya koymuştur.

Decei “...en eski çağlarda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde *"ırk bakımından mensubiyetlerinin tespiti imkânsız olan fakat doğuda Kafkasyalı ve*

⁶¹ Bir kenti, kentler dizisini ya da bölgeyi çevreleyen ve onunla yakın ekonomik ve toplumsal etkileşim içinde bulunan bölge.

⁶²N. YAZICI., *Millî Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, 15.

⁶³ B. DARKOT , "Samsun", *İ.A.*, 10: 173.

batıda belirsiz kökenli olarak değerlendirilen kavimler yaşamıştır" diyerek, Yunanlılar'ın bölgenin en eski yerleşik halkı olduğu iddiasını çürütmektedir.

Yunanlılar, bölgenin yerleşik halklarıyla birlikte "koloni" döneminde kıyı şeridindeki bazı şehirlere yerleşerek yaşamaya başlamışlardır. Özellikle "Miletoslu" Yunanlılar'ın, Marmara'daki koloniler ile birlikte, koloni şehirleri kurarak Karadeniz sahillerine yerleşmeleri M.Ö. 670 yılına doğru gerçekleşmiştir. Miletoslular'ın Marmara'dan Karadeniz'e çıkarak kıyılarda ticaret ve balıkçılık merkezleri olmaya elverişli bazı yerlere yerleşmeleri bu tarihten sonradır.⁶⁴ Karadeniz kıyılarında Fenikelilerden sonra ticaret kolonileri şeklinde yerleşen Yunanlılar, yerli halkla da kaynaşmamışlar, onları toprağa bağlı "köleler" haline getirmişlerdir.⁶⁵

20. Yüzyıl başlarında, günümüzde Yunanlılar'ın "Megalo İdea" çerçevesinde diriltmeye çalıştıkları bu Pontus Krallığı'nın, hem kurucusu ve yöneticileri; hem de halkı bakımından "Yunanlılık"la bir ilişkisi yoktur. Pontus Krallığı yaşadığı çağda (MÖ. 298 - MÖ. 63) doğuda Roma İmparatorluğu'nun rakibi olacak güce erişmişti. Bu devletin yıkılmasından sonra Anadolu'da hâkimiyet Romalılara geçmiş ve Hristiyanlık da yayılmaya başlamıştır. İmparatorluk ikiye bölününce "Pontus bölgesi" Doğu Roma toprakları içinde kalmıştır.

⁶⁴ Bkz. (45), MANSEL, 167.

⁶⁵ A.g.k., 168.

2. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA DOĞU KARADENİZ'DE GENEL DURUM

2.1. Mondros Mütarekesi ve Sonrası

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır.⁶⁶ Birinci Dünya Savaşı⁶⁷ (1914-1918) sonunda 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi⁶⁸, 25 maddeden oluşmakta olup maddelerin büyük bir bölümü denizlerle ilgilidir. Mondros Mütarekesinin Karadeniz ile doğrudan ilgili olan maddeleri şunlardır:

Madde 1- Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi.

Madde 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovan mevzileri vesaire gösterilecek ve bunları taramak veya kaldırmak için müracaat vukuunda müttefiklere yardım edilecektir.

Madde 3- Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki tüm bilgilerin verilmesi.

⁶⁶ Osmanlı İmparatorluğunu barışa zorlayan sebepler için Bkz. Hülya ÖZKAN, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)**, s. 3-5.

⁶⁷ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1915**, 1-2:99-148.

⁶⁸ Mondros Mütarekesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali TÜRKGELEDİ, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, 23-118; Nihat ERİM, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, I:519-524; **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**; Selahattin TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, 9-38; İhsan EZHERLİ, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**, 2-4; Ali Fuat CEBESÖY, **Kuva-yı Millîye'nin İğyüzü**, 3.

Madde 6- Osmanlı karasularında ya da Osmanlı Devleti'nin işgalindeki sulara bulunan tüm savaş gemilerinin teslim edilmesi; Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek Türk limanında ya da limanlarında gözaltına alınması.

Madde 7- Müttefikler, güvenliklerini tehdit eden bir durum halinde istedikleri bölgeleri işgal edebileceklerdi.

Madde 8- Osmanlı işgali altında olan tüm limanların ve barınakların Müttefik gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi. Özdeş koşullar, ticaret ve ordunun terhisi amaçları için Türk sularında bulunan Türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır.

Madde 9- İtilâf deniz kuvvetlerinin tüm Osmanlı limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması.

Madde 13- Osmanlı Devleti'nin denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yok edilmesinin önlenmesi.

Madde 20- Beşinci madde uyarınca terhis edilecek Osmanlı ordusunun, taşıtlarıyla birlikte, araç ve gereçlerinin silahlarının ve cephanesinin kullanılış biçimi konusunda verilebilecek emirlerin yerine getirilmesi⁶⁹.

Mondros Mütarekesi; Limni'de, Mondros limanında, İngiltere Krallığının Agamemnon Savaş Gemisinde, 30 Ekim 1918'de, iki örnek olarak imzalanmıştır.⁷⁰

⁶⁹ İsmail SOYSAL, *Tarihçeleriyle ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945*, I: 12-14; Makbule SARIKAYA, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, 54-55.

Bu bir ateşkes anlaşmasıydı ama kapsamı yönünden Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını yok eden bir andlaşmaydı. Böylece İtilâf devletlerinin, Osmanlı Devleti ile ilgili düşüncelerinin hiç de iyi olmadığı ortaya çıkıyordu. Zaten andlaşmadan birkaç gün sonra yağma derecesinde başlayan işgaller de bunu göstermekteydi. Antlaşmanın maddeleri itilâf temsilcilerince dikte ve kabul ettirildiği gibi yoruma ve kötüye kullanmaya da çok elverişli bir yapıdaydı.⁷¹

2.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Doğu Karadeniz Bölgesindeki Durum

Doğu Karadeniz, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin Türkiye'ye bölme ve parçalama girişimlerine karşı ilk direniş hareketlerinin başladığı, Millî Kurtuluş Hareketi'nin ilk mahalli cemiyetlerin kurulduğu bölgelerimizden biri olmuştur. Aynı gelişmeler yurdun hemen her köşesinde gerçekleşmiştir. Ancak, Trabzon ve yöresindeki halkın bu canlılığı, ölüm kalım mücadelesi verdiği iki yıllık bir esaret ve göç hayatından sonra gösterdiği düşünülürse daha anlamlıdır.⁷²

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Avrupa'da Osmanlı aleyhinde geniş bir propaganda başlatılmış, Hristiyanların işkenceye maruz

⁷⁰ Bkz. (69), SOYSAL, I: 14; Damar ARIKOĞLU, **Hatıralarım**, s. 71.

Mondros Mütarekesi: Osmanlı devletinin üç kişilik heyetin (Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah) ile İngiliz amirali Arthur Calthrope'un İtilaf devletleri adına imza ettiği bir metindir. Bkz.: A. AFETİNAN, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, 19.

Mondros Mütarekesine gidecek olan heyetin seçilmesi için bkz.: Rauf ORBAY, **Cehennem Değirmeni Siyasî Anıları**, I: 83-85.

⁷¹ Bkz. (3), DOĞANAY, 26. Mütarekenin imzalanma aşaması için Bkz. (68), TANSEL, 30-388.

⁷² Bkz. (54), ÖZEL, 50.

kaldıkları, Batı ve Kuzey Anadolu sahillerinde Rumlar'ın katledildikleri söylentileri yayılarak abartılı istatistikler verilmiştir.⁷³

7 Haziran 1919 tarihli Mebani-i Emriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Belgelerinde yer alan İngiliz Yüksek Komisyonunca verilen raporlarında Samsun ile ilgili olarak: “*Bize ulaşan son haberler oldukça kaygı verici. Eşkîyalık, adam kaçırmalar, cinayetler, yağmalama ara vermeden devam ediyor. Yönetimin temsilcileri, Lâzlar ile söz birliği içindeler. Felaketler, bir fırtına gibi Hristiyanların üzerine çöküyor ve kan dökme devam edecek; Hristiyanlar tamamıyla umutsuzlar ve ölene kadar hayatlarını savunmaya kararlı görünüyorlar. Zilon piskoposu neredeyse eşkıyaların eline düşüyordu, arabacısının becerikliliği sayesinde kurtuldu.*”⁷⁴

Neophytos papazı, kızı ve üç torunuyla Bafra'dan Samsun a giderken, Sari Simeon'un kızı ve arabacılar Leonidas ve Jean, yirmi kadar Türk tarafından durduruldu ve dağa çıkarıldılar akıbetleri ne oldu henüz bilmiyoruz.” şeklinde bilgi bulunmaktadır.⁷⁵

Mondros Mütarekesinden sonra Ermeniler Trabzon vilâyetine müdahalelerde bulunarak kendilerine katmaya çalışmışlardır. Rumlar'ın ise Pontus devletini kurmak amacıyla Pontusculuk faaliyetlerine girişerek kendilerine Trabzon Vilâyeti'ni merkez yapmışlardı.⁷⁶

Doğu Karadeniz halkı Millî Mücadele yolunda harekete geçiren sebeplerin başında şüphesiz, Mondros Mütarekesi sonrasında Pontus Rum Devleti kurmak amacıyla girişilen faaliyetlerle, Paris Barış Konferansı'nda

⁷³ Mucize ÜNLÜ, “Mütareke Yıllarında İstanbul Merkezli Pontuşçu Faaliyetler”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2:9:156-157.

⁷⁴ BOA; DH.MB.HPS; nr: 163/31; lef: 2; 1337.N.08 (7 Haziran 1919) (Metin Fransızcadır)

⁷⁵ BOA; DH.MB.HPS; nr: 163/31; lef: 2; 1337.N.08 (7 Haziran 1919) (Metin Fransızcadır)

Rumlar'ın ve Ermeniler'in Trabzon üzerindeki emellerini açığa vurmaları gelmiştir.⁷⁷

Trabzon ticarî fonksiyonu itibariyle dışa açık bir şehir olduğundan burada bir çoğu yüksek öğrenim görmüş, yurt ve dünya olaylarını izleyen ve değerlendirebilen aydın bir zümre mevcuttu. Devletin yönetim sorumluluğunu üstlenmiş olanların milletin hukukunu koruyabilmekten uzak tutumları bu zümreye önemli görevler yüklemekteydi. Nitekim, Trabzon ve yöresinin aydınları kendilerini bekleyen önemli sorumlulukları üstlenmekte gecikmemişlerdi.⁷⁸ Bölgeye ülkeye yöneltilen tehlikelere karşı milletin haklarını korunmasına önderlik etmişler, bu amaçla gazeteler çıkararak halkı aydınlatmışlar, cemiyetler kurarak kongreler düzenlemişlerdir.⁷⁹

⁷⁶Bünyamin KOCAOĞLU, **15. Fırka'nın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)**, Samsun.

⁷⁷Bkz. (54), ÖZEL, 50-51.

⁷⁸A.g.k., 51.

⁷⁹ Yöredeki direniş hareketlerinin gelişmesinde ve teşkilâtlanmasında eski İttihatçıların da katkıları olmuştu. Daha Mondros Mütarekesi uygulanmadan önce Teşkilât-ı Mahsusa'nın adamlarından Yenibahçeli Nail Bey Batum'a, İttihatçılardan Filibeli Hilmi Erzurum'a, tüccardan Cafer Bey kurye olarak Trabzon'a gönderilmişlerdi. Kuryeler, Erzurum'da ateşli bir İttihatçı olup, bir çok hizmetleri görülen Albay Halit, Albay Rüştü ve Albayrak Gazetesi müdürü Süleyman Necati Beylere Enver Paşa'nın talimatını tebliğ etmişlerdi. Bunun üzerine Erzurum, Trabzon ve Kars ileri gelenlerinden bir delege heyeti Ardahan Kongresine katılmıştı. İttihatçıların mütareke sonrasında Trabzon'daki faaliyetleri o kadar artmıştı ki bu faaliyetler İstanbul basınında da konu olmuştu.

A.g.k., 50-51.

2.2. Millî Mücadele Yıllarında Doğu Karadeniz’de Azınlıkların Faaliyetleri

2.2.1. Rum Cemiyetleri Ve Faaliyetleri

Millî Mücadele yıllarında, Doğu Karadeniz idarî açıdan Trabzon Vilâyeti olarak adlandırılmaktaydı. Trabzon, Ordu, Giresun, Rize ve Gümüşhane illerinden oluşan Trabzon Vilâyeti, Rum-Pontus faaliyetleri dahilinde bulunuyordu. Karadeniz kıyılarında teşkilâtlanmış olan Pontus Cemiyeti, çalışmalarını İstanbul’daki merkeze bağlı olarak sürdürmekteydi.⁸⁰

Rum cemiyetleri, Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı devletinin en zayıf anında olduğunu hissederek Rum-Pontus devleti kurmak amacıyla Karadeniz’deki faaliyetlerini arttırmışlardı. İstanbul merkez olmak üzere yürütülen çalışmalar, Rum cemiyet ve teşkilât faaliyetleri tamamen Yunanistan’ın, Venizolos’un kontrolü altındaydı. Bu cemiyetlerin teşkili, birleştirilmesi, üye kayıtları ve propaganda çalışmaları bütünüyle Yunanistan tarafından görevlendirilen vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa Samsun’a vardığı zaman⁸², merkezi İstanbul’da bulunan Pontus Cemiyeti’nin Trabzon, Samsun ve tüm Karadeniz kıyılarında teşkilâtlandığını görmüştü.⁸³ 4 Mart 1919’da İstanbul’da yayımlanan Pontus gazetesi⁸⁴,

⁸⁰ Mesut ÇAPA (2002), “Millî Mücadele’de Doğu Karadeniz”, **Türkler**, 15: 661.

⁸¹ Bkz. (57), GÜLER, XV.

⁸² Erol MÜTERCİMLER, **Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek Sovyetler Birliği’nden Alınan Yardımlar Kuvay-ı Millîye Donanması**, 62-72.

⁸³ **Nutuk**, I:1-2

Pontos teşkilatının tarihi gelişmesi, Atatürk, Pontos teşkilatının tarihi gelişimini başlangıcını; 1904 yılında Merzifon’daki Amerikan Kolejinde bir teşkilat olarak gösterirler. Bkz.: İlyas KARAGÖZ, **Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı**, 115.

ilk Pontusçuluk faaliyetlerinin Amerika Rum göçmenlerinden rahip Klematyos tarafından, İnebolu’da halkın “Manastır” olarak adlandırılan bir yerde başlatıldığı birçok kaynakta belirtilmektedir. Yunanlılık milli emeliyle harekete geçen Rumlar, hem organizasyon ve hem de isyancılık faaliyetleri içine girmişlerdir. Bkz.: Hüseyin TATLI, **Osman Ağa ve Giresun Alayının Millî Mücadeledeki Yeri**, 18; Selahattin SALIŞIK, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri Ve Etnik-i Eterya**, 40-45.

başmakalesinde, “Trabzon vilâyetinde Rum cumhuriyetinin kurulması maksadıyla” yayına başladıklarını bildiriyordu. Hatta daha önce, Aralık 1918’de, Atina’dan İngiltere’ye ulaşan bir telgrafta; “İstanbul kaynaklı söylentilere göre, Karadeniz kıyılarında yaşayan Rum halkı, başşehri Trabzon olmak üzere bir Pontus Hükûmeti kurulmasını ileri sürmek için Avrupa merkezlerini ziyaret etmek üzere komiteler teşkil etmektedirler” denilmekteydi. Mondros mütarekesinden sonra başlayan bu girişimler, aynı zamanda, Karadeniz bölgesindeki çetecilik hareketlerini de hızlandırmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 5 Haziran 1919’da sadarete gönderdiği raporunda Trabzon’dan bahsederken; Rumlar’ın bu vilâyetteki teşkilâtlarının aynen Samsun ve Amasya’daki teşkilâtları gibi siyasî bir nitelik taşıdığını belirtiyordu. Bu vilâyette Rumlar’ın çıkardıkları olaylar ve çete hareketleri azdı; o da, “Trabzon vilâyet uyanıklığından” ileri geliyordu.⁸⁵

9 Temmuz 1919 tarihli belgede Samsun’a çıkarılan İngiliz kuvvetlerine karşı mücadele için hazırlık yapan görevden alınan Mustafa Kemal Paşayla uzlaşmak ve işbirliği yapmanın caiz olmadığını yazar.⁸⁶

2.2.1.1. Mavri Mira Cemiyeti

Mondros Mütarekesinden sonra kurulan en önemli Rum cemiyetlerinden biri, Yunan Hükûmeti’nin maddî ve manevî yardımlarını gören “Mavri Mira Cemiyeti” idi⁸⁷. Siyasî temsilci Kanelopulos ve askerî delege Giritli Albay Katehakis’in ortaklığı ile patrik kaymakamı ve eski Bursa metropolidi Drotehos’un başkanlığında “Mavri Mira” adında kalabalık bir

⁸⁴ **Nutuk**, II:433; Bkz. (70), ARIKOĞLU, 157; Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, II:456; Mithat SERTOĞLU , “Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar”, **Türk Kültürü**, 231:23.

⁸⁵ Mesut ÇAPA, “Millî Mücadele Döneminde Trabzon’da Rum-Pontus Meselesi”, **Türk Kültürü**, 359:729-730.

⁸⁶ B.O.A, DH.KMS, nr, 54-1/12, 1337.L.10 (9 Temmuz 1919), lef. 5/1.

heyet kuruldu⁸⁸. Patrikhanenin bünyesinde teşekkül ettirilen ve doğrudan doğruya Venizelos'tan emir alan bu cemiyetin Rumlar'ın silahlandırılmasında ve çete faaliyetlerinin meydana getirilmesinde büyük payı vardır.⁸⁹ Mavri Mira Cemiyeti'nin aynı zamanda, çeteleri kurmak ve yönetmek, mitingler ve propagandalarla ilgili çalışmaları vardı.⁹⁰

Esasında, 1919 yılında İstanbul Patrikhanesinin yol göstermesiyle kurulan Mavri Mira, "Etniki Eterya" (Filik-i Eterya)⁹¹ nin varisi ve onun programının tatbikatçısı görünümünde idi.⁹²

Mavri Mira ile ilgili olarak dikkati çeken en önemli husus, bu cemiyetin İngiliz himayesinde bulunuyor olmasıdır. Bu cemiyet, maddî ve manevî gücünü İngilizler'den alıyor ve İngilizler'in İstanbul'da şeklen bir "Hayır Cemiyeti Başkanı" olan, esas itibariyle İngiliz gizli servisine bağlı bulunan, Papaz "Fru" ile işbirliği yaparak çalışmalarına devam ediyordu.⁹³

Mavri Mira Cemiyeti'nin görevi, Osmanlı topraklarında çeteler teşkil edip, idare etmek, mitingler ve propaganda yapmak idi. Resmi Muhacirin Komisyonu ile Yunan Salib-i Ahmer⁹⁴ Cemiyeti de zaman zaman Mavri

⁸⁷ Bkz. (68), TANSEL, 92.

⁸⁸ Celal BAYAR, **Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş**, 5:1455.

⁸⁹ Bkz. (68), TANSEL, 92; Bkz. (57), GÜLER, 25.

⁹⁰ Bkz. (68), TANSEL, 92-95; Bkz. (57), GÜLER, 25.

⁹¹ 1814 yılında Odesa'da ikisi Rum, biri Bulgar üç kişilik bir tüccar grubunca kurulan Etnik-i Eterya'nın faaliyet programının 7. maddesini Pontus Rum devletinin kurulması teşkil etmişti. Bkz.: Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, 5:109-110; Hamdi ERTUNA - Necati ÖKSE, **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, 40.

⁹² Bkz. (57), GÜLER, 25.

⁹³ A.g.k., 26.

⁹⁴ Kızıl Haç

Mira'ya bağlı çalışıyor, Ermeni Patriği Zaven Efendi ile Rum İzci teşkilâtları da Mavri Mira tarafından kontrol ediliyordu.⁹⁵

Patrikhane'nin geniş gelirinden, Göçmenler Cemiyeti'nin bütçesinden ayırdığı yarım milyondan, Amerika'da Rum zenginlerinden İstanbullu Niçopulos'un bağışladığı dört milyon drahmiden başka Yunan İç İşleri Bakanlığı'nın gizli tahsisatından önemli sayıda bir para bu heyetin emrine verildi.⁹⁶

2.2.1.2. Yunan-Rum Salib-İ Ahmer Cemiyeti (Kızılhaç Derneği)

Yunan-Rum Salib-i Ahmer Cemiyeti doğrudan doğruya Atina'dan idare edilen ve Mavri Mira Cemiyeti ile irtibatlı olarak çalışan bir cemiyettir.⁹⁷ Salib-i Ahmer Cemiyeti, Mondros Mütarekeden sonra "Albay Antiyas" idare etmiştir.⁹⁸

Salib-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlere bakmak ve yardım yapmak amacı altında, çete teşkili ve bir ihtilâl ortamı meydana getirmek için çalışıyordu. Anadolu'ya diğer Rum-Yunan cemiyetleri aracılığı ile tıbbi ilaçlar, sıhhi malzemeler yardımı bahanesiyle silah, cephane ve teçhizat gönderiyordu.⁹⁹

Cemiyetin, İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi önemli merkezlerde bilfiil faaliyet göstermekteydi.¹⁰⁰ Yunan Salib-i Ahmer menfaatine müsamereler düzenlenip yardım toplanmakta idi.¹⁰¹

⁹⁵ A.g.k., 27.

⁹⁶ Bkz. (88), BAYAR, 1455.

⁹⁷ Bkz. (68), TANSEL, 92; **Nutuk**, II:433; Bkz. (57), GÜLER, 36.

⁹⁸ A.g.k., 36.

⁹⁹ A.g.k., 36.

¹⁰⁰ A.g.k., 36.

Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti, Batı Anadolu'da faaliyet gösterdiği gibi Karadeniz bölgesinde de çalışıyordu. Salib-i Ahmer Cemiyeti arasında kıyafet değiştirerek gelen Yunan zabıtları, teşkilat kurmaya ve bunların askeri talim terbiyeleriyle ilgileniyorlardı.¹⁰² Trabzon'da bazı Yunan subay ve askerleri faaliyetlerini, "Yunan Salib-i Ahmer'i" adına hareket ettiklerini söyleyerek gizliyorlardı.¹⁰³

28 Nisan 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden; Adana, Erzurum, Ankara, Aydın, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu vs. vilâyetlerle Bolu, Çatalca, Karesi, Menteşe, Teke vs. mutasarrıflığına çekilen telgrafta; İzmir, Trabzon ve Samsun havalisinde Rum ve Ermeni Salib-i Ahmer şube taksid edilmekte olduğu anlaşılmış ve bunlara müsaade edilmemesi bildirilmiştir.¹⁰⁴

8 Mayıs 1919'da içinde Yunan Salib-i Ahmer Heyeti bulunan bir Yunan gemisi Giresun iskelesinde demirledi. Birkaç gün sonra beyaz renkli Yunan Kızılhaç bayrağını çektiler. Giresun Rumları Yunan Salb-i Ahmer gemisini Yunan bayrakları ve orkestra ile karşılamışlardır. Karşılıyıcılar arasında Osmanlı'ya bağlılığından dolayı Padişah'tan nişan alan Panayot oğlu Murat ile yine Osmanlı'ya bağlılığını her zaman anlatan Giresun Metropolitidi Lavrandiyos Efendi de bulunmuş ve Pontus bayrağı altında resim çekirmişlerdi.¹⁰⁵ Şehirdeki Türkleri tedirgin eden bu olay karşısında herhangi bir tedbir alınmadı. Ancak Harbiye Nazırı Cevat imzasıyla Hariciye Nezareti gönderilen bir yazıda, basit bir sağlık tertibatından ibaretmiş gibi görünen bu gibi olayların "bilhare işgal mahiyetinde tecellisi"nin Millî duyguları galeyana getireceği belirtilerek benzer faaliyetlerin tekrarlanmaması için İtilâf devletleri

¹⁰¹ B.O.A, DH.KMS, 49-2/57, lef. 12, 1337.S.03

¹⁰² Bkz. (70), ARIKOĞLU, 156.

¹⁰³ Bkz. (57), GÜLER, 38.

¹⁰⁴ B.O.A; DH.ŞFR;98/340; 1337.B.27 (28 Nisan 1919 Pazartesi)

müessillerine başvurulması öneriliyordu.¹⁰⁶ Yaşanan bu olaydan sonra 27 Mayıs 1919 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Trabzon Vilâyeti'ne çekilen telgrafta Giresun'da Rumlar'ın yetimhanesine Yunan Kızılhaç bayrağı çekildiği, bundan İslâmlar'ın rencide olduğu ve Hükûmet-i mahalliyece hiçbir teşebbüste bulunmadığı bildirildiğinden malumat verilmesi istenmiştir.¹⁰⁷

Trabzon Valisi Mehmet Galib Bey tarafından 28 Mayıs 1919 tarihli yazılan telgraftaki bilgiye göre; Yunan Salib-i Ahmer tarafından hastahane ittihaz edilen Giresun Rum Mektebine Salib-i Ahmer bayrağıyla beraber Yunan bandırası çekildiği ve bu halden rencide olmuştur.¹⁰⁸

15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa 24 Ağustos 1919'da, Erzurum'dan Harbiye Nezareti'ne şunları yazıyordu:

*“Hal-i hazırda Trabzon vilâyet-i dahilinde bazı siyasî Rum çetelerinin ve Salib-i Ahmer şeklinde gelen propagandacıların tahrikat ve teşvikatına rağmen, anasır arasında hiçbir hadise mevcut değildir. En küçük bir hadisenin men-i vukuuna muktezi tedabir de ittihaz edilmiştir. Bununla beraber Muhacir ve Salib-i Ahmer namı ile gelen Rum çeteler ve bunların getirecekleri esliha vesairenin memlekete men-i duhullari hususuna vilâyetçe dahi lâzımı gibi ehemmiyet verilmesi muktezidir”.*¹⁰⁹

Görülüyor ki, bu cemiyet görünüş itibariyle insanî ve tıbbî bir amaca hizmet etmesi gerekirken, bunun aksine kendisine tanınan haklardan yararlanarak ederek Rum-Yunan çetelerine, askerlerine silah ve cephane

¹⁰⁵ Ömer Sami ÇOŞAR, **Mustafa Kemal'in Muhafızı Topal Osman**, “Topal Osman”, 17.; Bkz. (54), ÖZEL, 43.

¹⁰⁶ Bkz. (9), ÇAPA, 75.

¹⁰⁷ BOA, DH.ŞFR, nr. 99\364; 1337.Ş.26 (27 Mayıs 1919)

¹⁰⁸ B.O.A; DH.KMS; 53-1/21; 1337.N.02 (1 Haziran 1919)

¹⁰⁹ B.O.A, DH.KMS, 55-2/7, lef: 3; 1337.Z.08 (04 Eylül 1919); Bkz. (9), ÇAPA, 50.

taşıyan bir cemiyet durumundadır. Bu da Yunanistan ve Rumlar'ın kendi ideallerini gerçekleştirmek için her türlü yola başvurduğunu açıkça göstermektedir.¹¹⁰

2.2.1.3. Rum Matbuat Cemiyeti (Rum Basın-Yayın Derneği)

İstanbul'daki Rum cemiyetleri içerisinde kültürel konular ağırlıklı olmak üzere çalışan cemiyetlerin başında, Rum Matbuat Cemiyeti gelmekteydi.¹¹¹

Mütarekeden sonra Rumlar'ın propagandaya çok önem verdikleri, Avrupa, Amerika gibi yerlerde kendi görüşlerini ihtiva eden kitaplar, broşürler ve haritalar bastırıp, dağıttıkları bilinmektedir.¹¹²

Cemiyet önce İstanbul'da Yunanistan büyükelçiliğinde çalışmalarına başladı. Sekiz üyeden oluşan kurulan Yunanistan konsolosu başkanlık ederdi. Üyelerin beşi İstanbul'dan üçü Yunanistan idi.¹¹³

Cemiyetin esas amacı patrikhaneye vesika temin etmektir.¹¹⁴ Patrikhanenin hazırlanmasını istediği konular hakkında vesikalar elde eder ve bunları Rum yazarlarına hazırlattırılırdı. Patrikhanenin dini yayın organı olan haftalık bir dergi tamamen siyasî konularla ilgiliydi. “*Kara Kitap*”¹¹⁵ ile

¹¹⁰Bkz. (57), GÜLER, 38.

¹¹¹A.g.k, 102.

¹¹²A.g.k., 102.

¹¹³**Pontus Meselesi**, 45; Mesut ÇAPA, “Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 35:70; Bkz. (9), ÇAPA, 25; Bkz. (57), GÜLER, 102.

¹¹⁴Bkz. (113), ÇAPA, 70; Bkz. (57), GÜLER, 199.

¹¹⁵Patrikhane 8 Şubat 1922'de yayınladığı Siyah Kitab'ın II. Cildini Fransızca'dan İngilizce'ye tercüme edip bastırarak aynı tarihte İznik'de güya yapılan mezalime karşı İstanbul'daki siyasî temsilciliklere başvurdu. 9 Şubat 1921'de Siyah Kitab'ı temsilciliklere verdi ve 6 gün sonra 15

pontusculuk hakkında yayınlanan sayısız propaganda eserleri bu cemiyet ve patrikhanenin gayretleriyle hazırlanmıştı.¹¹⁶

Cemiyet Karadeniz bölgesinden başka İzmir ve Trakya yöresiyle de ilgilenmiştir. Cemiyet üyeleri işgalden önce birkaç defa Trakya ve İzmir'e giderek araştırma ve propaganda çalışmalarında bulunmuşlardır. Propagandalarını devam ettirerek dünya kamuoyuna Rumlar lehine çevirmeye çalışmışlardır.¹¹⁷

2.2.1.4. Rum Göçmenleri Cemiyeti (Rum Muhacirin Ve Fukaraperver Cemiyeti)

Rum Göçmenleri Cemiyeti¹¹⁸, Mondros Mütarekesinden sonra, İstanbul patrikhanesine bağlı Trakya ve Anadolu metropolitlerinin ortak çabaları sonucu faaliyete geçmiştir. Cemiyetin amacı Birinci Dünya savaşında Yunanistan, adalar, güney Rusya ve diğer yerlere göç ettiği kabul edilen Rumlar'ın eski yerlerine dönmelerini sağlamaktır. Yıllar önce Amerika'ya giden Rumları İstanbul'a döndürmek için her metropolidhaneye birer genelge gönderilmiştir. Mayıs 1919'da metropolitlere dinî çevrelerindeki Rum nüfusunun tespiti için emir verilmiştir.¹¹⁹

Cemiyetin çalışmaları üç grupta toplanabilir: 1- Propaganda faaliyetlerinde bulunmak, 2- Anadolu'nun çeşitli yörelerine dışarıdan Rum

Şubat 1921'de İstanbul Rumlarıyla, doğrudan doğruya Türkiye idaresinde kalacak Rumlar hakkında yazdığı uzun bir yazıyı bütün siyasî makamlara ilettiler. **Pontus Meselesi**, 36.

Sami Ömer ÇOŞAR, **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 14 Temmuz 1919.

¹¹⁶ Bkz. **Pontus Meselesi**, 45; Bkz. (57), GÜLER, 103.

¹¹⁷ Bkz. (9), ÇAPA, 26.

¹¹⁸ Rum Göçmenleri Cemiyeti Rum Muhacirin ve Fukaraperver Cemiyeti olarak da geçmektedir. Bkz. B.O.A, DH-ŞFR, 102/88, 1337.Za.13

¹¹⁹ Bkz. (113), ÇAPA, 69; Bkz. (9), ÇAPA, 26.

göçmenler getirmek, 3-Göçmenlerin yerleştikleri yerlerde Türkler'in emlak ve arazi sahip olmalarını sağlamak.¹²⁰

Propaganda faaliyetleri, Yunanistan'ın “*Teşkilât-ı Mahsusa*” (Millî Güvenlik) dairesinden alınan yeterli miktarda para ile sağlanıyordu. Türkler'in emlak ve arazisine Rumlar'ın sahip olması için Atina ve Selanik bankalarından para yardımı alıyorlardı. Seslerini duyurabilmek için Avrupa ülkelerine propagandist gönderiyorlardı.¹²¹

Mütarekeden sonra İstanbul'a yerleştirilen Rumlar'ın sayısı 200.000 olarak tahmin edilmekteydi. Trabzon, Giresun ve Samsun yörelerine bu cemiyet sayesinde Rum göçmenler yerleştiriliyordu. İstanbul dışında Karadeniz bölgesinde de cemiyetin şubeleri açılmıştı. Samsun şubesinin başkanlığını Samsun metropoliti vekili Eftimos Zilos yapıyordu.¹²²

24 Şubat 1919 tarihli şifreli telgrafta, Kastamonu Valisi (Ahmet) Cemal tarafından verilen bilgiye göre; Pontus Hükûmetinin Trabzon merkezînden Kastamonu İnebolu Muhicirini Cemiyetlerine hitaben yazılmış mektuplar İnebolu postahanesince alıkonulup tercüme edilmiştir. Mektupların suretlerinde gördüğümüz kadarıyla Cemiyetlerin Pontus Hükûmetine tabi oldukları ihtiyaç halinde yardım edecekleri yazılıdır.¹²³

Rum göçmenler cemiyeti, 2 Şubat 1921'den itibaren Yunanistan siyasî temsilciliğinin bünyesine girmiştir.¹²⁴

¹²⁰ Bkz. (113), ÇAPA, 69; Bkz. (9), ÇAPA, 26.

¹²¹ Bkz. **Pontus Meselesi**, 48; Bkz. (113), ÇAPA, 69; Bkz. (9), ÇAPA, 26.

2.2.1.5. Küçük Asya Cemiyeti (Asya-yı Suğra Cemiyeti)

İlk olarak Atina’da kurulan Küçük Asya Cemiyeti, 1909 tarihinde Türkiye’de şube açmıştı.¹²⁵ Mondros Mütarekesi’nden sonra İstanbul’daki Rum cemiyetleri yeniden düzenlenirken şekillenmiştir¹²⁶

Küçük Asya Cemiyeti, 1919 yılı Mart ayında Venizelos’un talimatı üzerine İstanbul’da kuruldu.¹²⁷ İlk toplântısını 13 Ekim 1920’de, “*Küçük Asya Yunan İttihad Cemiyeti*” adı altında Beyoğlu’nda yaptı.¹²⁸

Anadolu’nun her tarafında “Yunanlılığı” uyandırmak, hiç olmazsa sahil kısımlarının Yunan idaresine geçmesini temin etmek cemiyetin esas amacıydı.¹²⁹

Rum göçmenler cemiyeti ile işbirliği yaparak yüz binlerce Rum, özellikle sahil kısımları olmak üzere, Anadolu’nun çeşitli yerlerine yerleştirildi. Avrupa ve Amerika’ya heyetler göndererek patrikhanenin düzenlemiş olduğu nüfus istatistiklerini ve Rumlar’ın tehvî’ ve katliamlarıyla ilgili uydurulmuş broşürleri dağıttırdı. Dünya kamuoyunu, Anadolu’daki Hristiyan nüfusun Türk nüfusundan fazla olduğuna inandırmaya çalıştı.¹³⁰

¹²²“Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor”, *Yakın Tarimiz*, II:225.

¹²³B.O.A; DH.EUM.AYŞ; nr: 33/43, 1338.C.05 (25 Şubat 1920)

¹²⁴Bkz. **Pontus Meselesi**, 49.

¹²⁵Bkz. (88), BAYAR, 1456.

¹²⁶Bkz. (57), GÜLER, 27.

¹²⁷Bkz. Pontus Meselesi, 49.

¹²⁸A.g.k., 49; Bkz. (9), ÇAPA, s. 27; **Millî Mücadele Tarihi-Makaleler**, 119.

¹²⁹Bkz. **Pontus Meselesi**, 49; Bkz. (9), ÇAPA, 27; Bkz. (57), GÜLER, 28.

¹³⁰Bkz. **Pontus Meselesi**, 49.

İzmir'in işgali üzerine cemiyet çalışmalarını durdurmuş ise de, Venizelos'un düşmesinden sonra yeniden canlanarak Rum Müdafaa-i Millîye Cemiyeti (Rum Millî Savunma Derneği) ile işbirliği içine girmiştir¹³¹.

2.2.1.6. Meşru Müdafaa Cemiyeti (Rum-Yunan Müdafaa-i Millîye Cemiyeti)

Meşru Müdafaa Cemiyeti¹³², Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, 1908'de kurulmuştur.¹³³ Karadeniz kıyılarında ve iç kısımlarda şubeleri vardı. Trabzon ve yöresinde önemli bir faaliyetine rastlanmamıştır. Ünye, Fatsa, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba¹³⁴, Bafra¹³⁵, Sinop, Kayseri, Ürgüp ve Tokat şubeleri en faalleriydi.¹³⁶

Cemiyetin amacı, yirmi yaşına gelen her Rum'u bir silah sahibi olmaya zorunlu kılmaktı. Metropolidhane zenginlerden alınacak para ile fakir Rumlara silah sağlanacaktı. Rum millî istekleri canlandırılarak bölgedeki Rumlar ayaklandırılacaktı. Devletin zayıf olduğu yer ve zamanlarda çeteleri harekete geçirip pontusculuk faaliyetlerine yardım etmek de cemiyetin gayeleri arasındaydı.¹³⁷

Her köy ve kasabanın nüfusuna göre çeteler meydana geldi. Bölükler halinde ve tam bir askerî disiplin içinde çalışılıyordu. Her bölük bir başkan ile iki üyeden oluşma bir heyet tarafından idare ediliyordu. Cemiyetin askerî

¹³¹ Bkz. **Pontus Meselesi**, 49; Bkz. (57), GÜLER, 28; Bkz. (9), ÇAPA, 27.

¹³² Cemiyet, *Müdafaa-i Meşruta; Şartolunmuş Savunma; Rum Millî Savunma Derneği* isimleriyle de anılır.

¹³³ Mustafa BALCIOĞLU, **Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, 181.

¹³⁴ Samsun'un doğusunda Yeşilırmağın her iki yakasında kurulmuştur.

¹³⁵ Bafra Karadeniz'e 20 km uzaklıkta, denizden yüksekliği 20 m olan ve Kızılırmak'ın biriktirdiği birikinti ovası üzerinde kurulmuş bir ilçemizdir.

¹³⁶ Bkz. **Pontus Meselesi**, 64.

¹³⁷ Bkz. (9), ÇAPA, 27.

teşkilâtına katılanlara “Hz. İsa, vatan, Pontus ve millet” adına yemin ettirilirdi. Böylece teşkilâta kutsal bir hava verilerek cahil kütlelerin ilgisi çekilmek isteniyordu.¹³⁸

Görevini yapamayanlar ve muhalefet edenler cezalandırılırlardı. Suçlu bulunanlar bazen metropolitler tarafından, bazen de bir başkan ve dört üyeden oluşan bir mahkemede yargılanırlardı.¹³⁹

Özellikle Samsun ve çevresinde faaliyette bulunan “*Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti*”, para toplamak, teşkilâta girmeyen veya yardım etmeyenleri korkutmak suretiyle Meşru Müdafaa Cemiyetinin çalışmalarını kolaylaştırdı.¹⁴⁰

2.2.1.7. Pontus Cemiyeti

Bu cemiyetin ve pontusla ilgili her kişinin amacı, Rize’den İstanbul boğazına kadar uzanan kuzey Anadolu toprakları üzerinde bir Pontus devleti kurmaktı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarındaki Hristiyan azınlıklar arasındaki Milliyetçilik düşüncelerinin giderek artması, başta Rumları ve Ermenileri ayrılıkçı siyasî örgütlenmelere yönlendirmiştir. Bunlardan biri de Merzifon¹⁴¹’daki Amerikan Kolejinde¹⁴² kurulan Pontus Cemiyeti idi.¹⁴³

¹³⁸ A.g.k., 28.

¹³⁹ Bkz. (9), ÇAPA, 28.

¹⁴⁰ "Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, II:225; Bkz. (9), ÇAPA, 28.

¹⁴¹ Samsun’un ilçesi.

¹⁴² Merzifon Anadolu Koleji, Samsun’un güney batısında, Samsun’a 6 mil uzaklıkta Karadeniz’e yakın bir yerdedi. Samsun Sivas ve diğer büyük şehirlerle Küçük Asya’nın (Anadolu’nun) içlerinden buraya öğrenci gönderilmektedir. Merzifon Koleji A.B.D. ile Türk Hükûmeti arasında yapılan görüşmeler sonunda 1863’te kurulmuştur. Bkz.: İlknur Polat HAYDAROĞLU, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, 129.

¹⁴³ Bkz. (40), KOCAOĞLU, 243.

Merzifon Amerikan Kolejin’de Rumlar biri (Rum İrfanperver Kulübü, Rum Bilimsever Kulübü) adıyla iki kulüp kurmuşlar ve daha sonra buna bir de musiki kısmı eklenerek Pontus Cemiyeti adı altında bir dernek meydana getirmişlerdir. Bu gizli dernek Samsun, Merzifon, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Giresun, Ordu vs. gibi şehirlerde yapılacak büyük ve geniş teşkilâtın bir temeli niteliğindedir. 1909 tarihinde Trabzon metropolidi yolu ile Atina’da Küçük Asya Cemiyeti’nin emri altına girmiştir.¹⁴⁴ Bu dernek 1910’da Pontus adlı bir gazete yayımı ile çalışmalarını genişletiyor.¹⁴⁵

Ancak bölgede, ilk Pontus Kulübü’nün ne zaman kurulduğu hakkında bazı farklı bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Karadeniz kıyısında eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğunun 1840 yılından beri var olduğunu, ilk Pontus toplânı ocağının da İnebolu’da halkın Manastır dediği bir tepede kurulduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶ Pontus Kulübü, Merzifon Anadolu Koleji’ndeki Rum Pontus Kulübü ile aynı tarihte, 1904 yılında Rum asıllı ABD’li bir papaz olan Klematyos tarafından kurulmuştur.¹⁴⁷

Pontus Cemiyeti bir taraftan Anadolu’da teşkilât çalışmalarını genişletirken diğer taraftan da Yunanistan’da kurulmuş olan Asya-yı Suğra Teşkilâtı Merkezîyesi (Küçük Asya Merkez Teşkilâtı) ile de işbirliği içine girmiştir.¹⁴⁸ Her ne kadar Rumlar’ın bu şekilde teşkilâtlanmalarının amacı, Merzifon Amerikan Koleji bünyesindeki Pontus Kulübü başkanının 1908 yılında Samsun’daki Teceddüt ve İhya Cemiyeti’ne (Yenilenme ve Canlanma Derneği) gönderdiği mektupta, “vatanın değişik yerlerinden gelip eğitim gören, bu okul içerisindeki öğrencilerin birbirlerine karşı yakınlaşma ve kardeşliğini

¹⁴⁴Bkz. (88), BAYAR, 1457.

¹⁴⁵ Bkz. **Pontus Meselesi**, 64; Bkz. (88), BAYAR, 1457.

¹⁴⁶ **Nutuk**, II:432

¹⁴⁷ Bkz. (133), BALCIOĞLU, 64.

¹⁴⁸ Bkz. **Pontus Meselesi**, 51; GÜLER Ali (1999), **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ankara, s. 121; Gülbadi ALAN, “Protestan Amerikan Misyonerleri Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10:199.

sağlamak ve eğitim ve öğretim sayesinde onların ruhi ve bedeni kuvvetlerini olgunlaşma gayesine sevk ve ulaştırmaktan ibarettir” diye açıklansa da, aynı mektubun sonunda korkusuzca kullanılan “*Yaşa Yunan, Yaşa Kurtuluş*” ibareleri¹⁴⁹ asıl amacın, Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat sancaklarını, Erzincan sancağının Refahiye ve Kuruçay kazalarını, Kastamonu vilâyetinin Tosya ve Taşköprü kazalarını tamamen; Erzurum vilâyeti, İspir ve Bayburt kazalarını; Sivas vilâyeti, Koçgiri (merkez), Hafik, Yenihan ve İnebolu kazalarını kısmen içine alan bölgede bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak¹⁵⁰ olduğunu doğrulamaktadır.

Merkezî İstanbul'da olan Pontus Örgütü, sözü edilen bölgelerde büyük bir faaliyet yürütüyordu. Merkez Ordu Komutanı Nurettin Paşa, bu konuda şunları yazmaktadır:

"Elimizdeki belgeler pekala gösteriyor ki, bu teşkilât, Samsun ve dolayları kıyılarından başlayarak tâ içperlere, Sivas Akdağmadeni Kazası'nın 21 köyüne kadar genişleyip yayılmış ve tarafımızdan da buralarda meydana çıkarılmıştır.¹⁵¹"

Pontus Örgütü'ne bağlı olarak çalışan bazı küçük teşkilâtlar da vardır. Merzifon Amerikan Koleji'nde okuyan öğrenciler tarafından 1908'de kurulan "Meşrutai Müdafaa Örgütü" bunlardan biridir. Nurettin Paşa, örgütün 1918'lerdeki çalışmaları konusunda da şunları yazmaktadır:

¹⁴⁹Bkz. **Pontus Meselesi**, 154.

¹⁵⁰ Bkz. (133), BALCIOĞLU, 63-64; Bkz. (148), ALAN, 200.

¹⁵¹ "Nurettin Paşa Pontuşçuları Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, II:225. Ayrıca Giresun da Pontuşça faaliyetlere sahne olan yerlendendi. Bugün "Ticaret Lisesi" olarak kullanılan bina, Giresun'daki Pontuşçular'ın teşkilât merkezî idi. Bkz: A. GÜLER, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları**, 53.

"Pontusçular'ın bir de Meşru Müdafaa Cemiyetleri vardır Bu cemiyetin amacı 20 yaşına gelen her Rum'u İfbir silah sahibi olmaya mecbur etmek, fakirlere zenginlerden alınacak para ile metropolithanelerden silah sağlamak. Bölük vesaire teşkilât yapmak ve bu maksada muhalefet edenleri, metropolithanelerde kurulan mahkemeler vasıtasıyla cezalandırmak idi. Bu cemiyetin askerî teşkilâtına girenlere Hz. İsa, vatan, Pontus ve millet adına yemin ettirilir ve böylece örgüte kutsal bir görüntü verilerek cahil kütlenin daha çok ilgisi çekilmek istenirdi.¹⁵²"

2.2.1.7.1. Merzifon Amerikan Kolejinin Faaliyetleri

XIX. yüzyılın ilk başlarında Amerikan Protestan misyoner grupları da katılmaya başlamış ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren en etkili misyoner grubu olmuşlardır. Bu örgütlerin en etkili ve başarılısı kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilen ve 1810 yılında Boston'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions'tır.¹⁵³ Amacı Hristiyanlığı yaymak ve ülkesi adına siyasî hâkimiyet ve kültür emperyalizminin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktır.¹⁵⁴

XX. yüzyılın ilk başlarında Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Rumlar tarafından bağımsız veya yarı bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurma fikri de Amerikan Board misyonerlerince desteklenmiş ve bu yolda başlatılan faaliyetlerin hazırlık ve uygulama dönemlerinde etkin bir rol oynamışlardır.

¹⁵² "Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", 225-226.

¹⁵³ Bkz. (148), ALAN, 183; Seçil AKGÜN, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Etkilerin Amerikan Boyutu", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I. Uluslar arası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993**, 45.

¹⁵⁴ Bu örgüt, Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine 1820 yılının henüz başında başlamıştır. 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'de tamamlamışlardır. Amaçları buralarda yaşayan çeşitli din ve ırka mensup insan toplulukları tanımak ve bu insanlara ulaşmanın, aralarında çalışmaya başlamanın yollarını tespit etmektir.

Bütün bu çalışmaların hazırlıkları Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji bünyesinde gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁵

Amerikan Board misyonerlerinin 1851 yılında geldiği ve istasyon açtığı Merzifon'da, misyoner eğitiminin temelleri 1865 yılında atılmıştır. 1864 yılında Cyrus Hamlin'in Bebek'teki okulu, İstanbul'dan Merzifon'a taşınmış ve Merzifon Ruhban Okulu olarak bir yıl sonra eğitimine başlamıştır. Aynı yıl misyonerler, 1845 yılında İstanbul'da kurulan kız okulunu da Merzifon'a taşıyarak faaliyete geçirmişlerdir.¹⁵⁶

Merzifon Anadolu Koleji, her ne kadar Ermenilere hizmet vermek için açılmışsa da, asıl kaynağını Ermenilerle birlikte Rumlar arasında bulmuştur. Okulun açıldığı yıllarda, kuruluş amacına uygun olarak, öğrencilerin çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmişlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda bu durum Rumlar lehine gelişme göstermiştir. Bazı yıllarda okulda eğitim gören öğrencilerin sayısı incelendiğinde karşılaştığımız durum bunu onaylar niteliktedir. 1898 yılında okula 55 Rum, 191 Ermeni öğrenci kayıt yaptırırken 1913-1914' bu sayı 200 Rum, 160 Ermeni, 40 Rus ve 25 Türk öğrenci olarak değişmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Bkz. (148), ALAN, 184.

¹⁵⁶ Bkz. (148), ALAN, 197.

Rum öğrenciler verilen eğitimin yanı sıra, okuldaki çok zengin ve çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerden de yararlanmışlardır. Bu faaliyetlerin en önemlisi, okulda ders veren misyonerlerin de desteği ile, öğrenciler tarafından kurulan kulüplerdir. Rum öğrenciler, 1904 yılında Pontus Kulübü'nü, yine aynı yıl Yunan-Rum idman Kulübü'nü ve 1907 yılında da Rum İrfan Kulübü'nü kurmuşlardır. Bu kulüpler sadece okulda kayıtlı Rum öğrencilere hizmet etmekle kalmamış, Amerikan Board misyonerlerinin, okulun tatil olduğu dönemlerde bizzat ev ev dolaşarak, Hristiyan Ermeni aileleri arasında yaptıkları gibi, Rum ailelerine hizmet ulaştırma gayretlerini, kış aylarında düzenledikleri gece eğlenceleriyle desteklemişlerdir. Bu gecelerde yöredeki Rum halkına da ulaşmayı, onların da ilgisini ve desteğini çekmeyi başarmışlardır. Bkz. A.g.k., 198.

¹⁵⁷ A.g.k., 198.

1904 yılı içerisinde Merzifon gençlerinin girişimleriyle ve Amerikan koleji müdür ve öğretmenlerinin yardımlarının da katılmasıyla kolej içerisinde kurulmuş olan Pontus Kulübü yine Amerikalıların himayeleri altında faaliyetlerini geliştirmiştir.¹⁵⁸ Merzifon Anadolu Koleji'nin mütevelli heyeti American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)'nın kendi mensupları arasından seçtiği on Amerikalı'dan oluşmuştur. Okulun Merzifon'daki yönetim kurulu ise yine on kişiden meydana gelmiştir. Ancak bu on üyenin beşi Amerikan misyonerlerinden, diğer beş üyesi ise Pontus Protestan Birliği Üyesi olan kişilerden seçilmiştir.¹⁵⁹ Dolayısıyla kolej mensupları ile Pontus Cemiyeti üyeleri birbirinden ayrılmaz bir bütün halinde, aynı idealler ve hedefler için çalışır bir durum arz etmişlerdir.¹⁶⁰

Adı geçen kurumun kolejlerde öğrenim gören gençler ile diğer Rum ve Ermeni gençlerinin Avrupa ve Amerika'ya kaçmalarını kolaylaştırmak ve Pontus teşkilâtını yönetmek amacıyla memuriyet görevlerini kötüye kullanarak Türkler aleyhinde propagandalar devam edildiği bir sırada Hükûmetin Trabzon'dan başlamak üzere Kayseri'ye kadar uzayan teşkilât meselesi hakkında bilgi toplamasının ardından aynı şebekeye bağlı olan Merzifon kazası teşkilâtçıları telaşa düşerek, kulüp yönetim kurulu kararı ile teşkilât merkezî olan kolejin öteden beri Türkçe öğretmeni bulunan Zeki Efendinin klüp

¹⁵⁸Bkz. (68), TANSEL, 96; Bkz. (11) SARINAY-PEHLİVANLI-SAYDAM, 7; Süleyman BÜYÜKKARCI, "Amerikan Okulları Üzerine Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 9:21-22.

¹⁵⁹ İlk yıllarda ABCFM, okulu para, bina, araç-gereç ve eleman yönünden önemli ölçüde destekledi. Zamanla yerel katkıların artması ölçüsünde bu destek azaldı. Bkz.: Uygur KOCABAŞOĞLU, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları", **Osmanlı**, 5:348.

¹⁶⁰ Metin HÜLAGÜ, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10:85; Bkz. (159), KOCABAŞOĞLU, 348.

hakkında açıklamalarda bulunur korkusuyla öldürülmesini kararlaştırmışlar ve okula yakın bir yerde öldürme işini gerçekleştirmişlerdir.¹⁶¹

Merzifon Anadolu Koleji müdürü Amerikalı misyoner Mr. White'a ait bir mektup, Amerikan misyonerlerinin ve eğitim kuruluşlarının Osmanlı topraklarında bulunuş maksatlarını, Ermeni ve Rumlara karşı izlemiş oldukları politikayı, Ermeni isyanlarındaki rollerini ve benzeri hususları gayet açık bir şekilde ortaya koyması bakımlarından önem arz eder. Mr. White mektubunda şöyle demektedir. *“Hristiyanlığın en büyük rakibi Müslümanlıktır. Müslümanla' rın da en kuvvetlisi Türkiye'dir. Bu Hükûmeti ve memleketi devirmek için Ermeni ve Rum dostlarımızı terk etmemeliyiz. Hristiyanlık için Ermeni ve Rum dostlarımız tarafından o kadar kan feda edildi ki, bunlardan bir çoğu İslâmlara karşı mücadelede şehit oldular. Unutmayalım ki kutsal hizmetimiz sonuna kadar daha pek çok böyle şehit kanı akıtılacaklardır. Bizim görevimiz, bu fırsatı kaçırmamak, gereğine uygun hareket eylemektedir. Hristiyanların şimdiye kadar görmüş oldukları zulümlere karşı onları zekatını ödeyecek bir ruh aşılmalıyız. Biz bunu şimdiye kadar yaptık ve başarılı da olduk”*.¹⁶²

Merzifon Anadolu Koleji çatısı altında faaliyet gösteren bu kulüpler, Rum öğrencilere, okulda verilen eğitim yoluyla aldıkları teorik bilgileri uygulamaya koyma imkânı sağlamıştır. Uygulama alanlarından en hareketlisi Pontus Kulübü olmuştur. Bu kulüp, Merzifon Amerikan Koleji'nde mevcut Rum öğrencileri, Maarif Kulübü öğrencileriyle birleştirip kaynaştırmak

¹⁶¹ Bkz. **Pontus Meselesi**, 369; Bkz. (142), HAYDAROĞLU, 132; TAŞ Fahri, “Mili Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XII: 34:90.

Suçluların cezalandırılması hakkında Bkz. **Pontus Meselesi**, 377.

¹⁶² Bkz. (160), HÜLAGÜ, 73.

amacıyla Pontus adı altında Orfeas isimindeki müzik kulübünü de kapsamak üzere bir dernek kurmasıyla¹⁶³ ortaya çıkmıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde kurulan Pontus Kulübü, 1908 yılından itibaren yeni şubeler açılarak genişletilmiştir. Samsun'da Müdafa-i Meşruta ve daha sonra da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri'nin kurulmasıyla başlayan genişleme sürecinde, Batum'dan İnebolu'ya kadar, Karadeniz bölgesi içerisinde birçok şubeler açılmıştır.¹⁶⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında Merzifon Koleji faaliyetlerini askıya almıştır.¹⁶⁵

Mustafa Kemal Merzifon'da Amerikan Mektebine Patrikhaneden gönderilen sandıkların silah dolu olması muhtemel bulunduğu dair bir şifre göndermiştir.¹⁶⁶

İngiliz askerleri, Anadolu Koleji'ndeki misyonerler ve Rumlar arasındaki bu sıkı münasebet, ilerleyen aylarda farklı bir boyut kazanmıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından itibaren, siyâsî arenada Türkler lehine büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve 9 Aralık 1920 tarihinde Üçüncü Kolordunun lağvedilmesiyle kurulan Merkez Ordusu¹⁶⁷, Karadeniz kıyısında, Pontusçuluk hareketine karşı etkili tedbirler almaya başlamıştır. Tokat'da Lâzurus adlı bir Rumun evinde yapılan aramada Pontus ibareli belgeler, Merzifon Anadolu Kolejleri adıyla Kantarcıoğlu tarafından yazılmış

¹⁶³Bkz. **Pontus Meselesi**, 152.

¹⁶⁴A.g.k., 51; Bkz. (54), ÖZEL, 31-32.

¹⁶⁵Bkz. (148), ALAN, 200.

¹⁶⁶**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 5, Eylül 1953, Ankara, 1953, Vesika no: 101.

¹⁶⁷Bkz. (133), BALCIOĞLU, 10.

beş broşür, Pontus okulları ile Merzifon Amerikan Koleji'nin birleştirilmesine dair Amerikalılarla ortaklaşa yapılan bir yönetmelik ele geçirilmiştir.¹⁶⁸

Lâzurus'un evinde ele geçirilen belgeler, Merzifon Anadolu Koleji üzerinde dikkatleri bir kat daha artırılmıştır. Bu arada Kolej'de faaliyet gösteren Rumlar da gelişmelerden kaygı duymaya başlamışlar, faal haldeki Pontuşçular'ın tevkif edilmeye başlaması üzerine de, Anadolu Koleji'nin Türkçe Öğretmeni Zeki Efendiyi, ihbarda bulunduğu zannıyla Kolej'in aranmasından iki gece evvel öldürmüşlerdir.¹⁶⁹ Zeki Efendi'nin öldürülmesi, Ankara Hükûmeti'nin dikkatlerini bu kolej üzerinde yoğunlaştırmış ve Merkez Ordusu'na Merzifon'da bulunan Amerikan müesseselerinde arama yapmak için izin verilmiştir.¹⁷⁰ 16 Şubat 1921 tarihinde Merzifon Amerikan Hastane ve Koleji, Beşinci Fırka Kumandanı dahi hazır olduğu halde aranmıştır.¹⁷¹ Aramalar sırasında silah ve cephane bulunamamış ise de Kolej dahilinde 1904 tarihinde kurulduğu tespit edilen Pontus Kulübü, yine aynı yıl kurulmuş olan Yunan-Rum İdman Kulübü ve 1907 yılında kurulan Rum İrfan Kulübü'nün varlığı tespit edilmiştir.¹⁷² Pontus Kulübü'nün nizamnamesi, mühürleri, Yunan bayrakları, kurulması düşünülen Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve üzerinde Pontus yazılı harita, fotoğraflar, Pontus armaları ve önemli belgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen nizamnamesinin tercüme edilmesi sonucunda Kulübün, Rumları Yunan emellerine hizmet ve Pontus Hükûmeti'nin kurulmasına teşvik eden çok zararlı bir müessese olduğunun ortaya çıkması üzerine hemen kapatılarak, Rum olan başkanı ve idare heyeti üyeleri tevkif edilmiş ve Amerikalı olanların ise sadece ifadeleri alınmıştır.¹⁷³ Kolej kapanmış, binaların ve eşyaların korunması için Hükûmetin seçimi sonucu birisi evli diğeri bekar olmak üzere iki erkek, bir kadın Amerikan Board

¹⁶⁸ Bkz. (148), ALAN, 202.

¹⁶⁹ Bkz. (148), ALAN, 202.

¹⁷⁰ Bkz. (148), ALAN, 202.

¹⁷¹ Bkz. (133), BALCIOĞLU, 182.

¹⁷² Bkz. (148), ALAN, 202-203.

misyoneri seçilmiş, geriye kalan diğer yirmi dokuz kişi 22 Mart 1921 de Merzifon'u terk etmiştir.¹⁷⁴ Pontusçular da tutuklu bulunan Pontusçu Rumlar'ın aileleri Pontusçu eşkıya tarafından Samsun'a gönderilmişler ve onlardan aldıkları talimatlar üzerine şehirde bulunan American Tobacco Co. Şirketi'nin memurları ile sıkı bir temas içine girmişlerdir. Ailelerin Amerikalılarla içine girdikleri bu temas, memlekette her gün Ankara Hükûmeti'ne bir tepki olarak, şiddetli propagandaların yapılmasına, İslâm ve Hristiyan topluluğun bu hareketlerin şiddetine kapılmasına sebep olmuştur.¹⁷⁵

Bütün bu gelişmelere okul müdürü George White, çok farklı bir pencereden bakmaktadır. Karadeniz'in güney kıyılarında nüfusun eskiden beri Rum olduğunu, hatta buradaki Rum nüfusun Ermeni nüfustan da fazla olduğunu, Rumlar arasında Helen Krallığına karşı sempati duyulduğunu, ancak isyan yönünde herhangi bir harekete girişeceklerine ya da böyle bir hareket içinde olduklarına inanmadığını belirten White, 12 Şubat'ta öldürülen Türkçe öğretmeni Zeki Beyin katillerinin Türkler olduğuna şüphesi olmadığını, bu olay sonucunda tutuklanan dört öğretmen ve iki öğrencisinin Pontus siyasî hareketinin içinde olmalarından dolayı böyle bir harekete maruz kaldıklarını belirtmektedir.¹⁷⁶

White, Amerikan Board'ın Boston'daki merkezîne yazdığı raporlarında, okulun bünyesindeki kulüplere verilen isimleri ve amaçlarını: *“Okulumuzun farklı Millîyetlere ve dillere mensup öğrencileri kendi edebî kulüplerini kurmuşlardır. Amaçları kendi ana dillerini öğrenmekti. Yaklaşık yirmi yıl önce, eski zamanlarda Roma İmparatorluğu eyaletlerini göstermek için basılmıştı. Fakat Türkçe gazeteler, Kolejde Hellenik Krallığına Pontus eyaletinin eklendiğini gösteren haritalar bulunmuştur diye yazdılar”* şeklindeki ifadelere

¹⁷³Bkz. (148), ALAN, 203.

¹⁷⁴ Bkz. (148), ALAN, 203.

¹⁷⁵ Bkz. (148), ALAN, 203.

yer vermiştir.¹⁷⁷ Ancak Merzifon'daki Amerikan müesseselerinin aranmaları sırasında Rum ve Ermeni katillerinin Avrupa'ya kaçırılması hakkında Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerikan temsilcisi arasında cereyan eden muhaberat evrakının dahi bulunması Merzifon Anadolu Koleji'nde Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin, Kolej müdürü White'ın anlattığı kadar masumane olmadığı ortaya koymuştur.¹⁷⁸

2.2.1.8. Batum'da Kurulan Pontus Cemiyeti

Birinci Dünya Savaşı sıralarında, aslen Rum olan General Ananyos'un başkanlığında, Batum'da bir Pontus Rum Fırkası kurulmuştur. 1917 Bolşevik İhtilâliyle birlikte fırka dağılınca üyelerin bazıları çalışmalarını Türk topraklarında devam ettirmiştir.¹⁷⁹

Rusya'daki Pontuşçuluk hareketleri neticesinde; Batum'da önce Pontus Cumhuriyeti sonrasında Pontus Millî Meclisi kurulmuştur.¹⁸⁰ Pontuşçular 1917 Bolşevik İhtilâlinden sonra faaliyetlerini gizli olarak Türk topraklarında devam ettirmiştir.¹⁸¹

Pontus Komitesi, Trabzon'da Yunanlılar tarafından idare ediliyordu. Başarılı olamayınca Batum'da tekrar kuruldu. Batum teşkilâtı 18 Aralık 1919'da Batum eşraf ve tüccarlarından Bünyad Oğlu'nun yardımıyla faaliyete geçti. Cemiyetin ilk üyeleri Trabzon, Amasya ve Kayseri metropolitleri idi.

¹⁷⁶ Bkz. (148), ALAN, 203-204.

¹⁷⁷ Bkz. (148), ALAN, 204.

¹⁷⁸ Bkz. (148), ALAN, 204.

¹⁷⁹ Bkz. (9), ÇAPA, 29.

¹⁸⁰ A.g.m., 29.

¹⁸¹ Bkz. (9), ÇAPA, 29.

Daha sonra teşkilât genişletildi; şube ve üye sayısı çoğaltıldı. Atina¹⁸², Paris, Londra ve Amerika'ya heyetler gönderildi.¹⁸³

19 Temmuz 1920'de Batum'da bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongreye Anadolu, Kafkasya ve Güney Rusya'daki Rum cemaatlerinin temsilcileri katılmıştır. Kongrenin öncelikle ele aldığı konu Pontus Cumhuriyeti idi. Kongre sonuçları İstanbul'daki Patrikhane'ye gönderilmiştir. İstanbul'daki Patrikhanenin himayesi altında, fiilen Pontus Cumhuriyetinin ilân edilmesi yönünde uğraş veren Rum örgütlerini yönetmek ve Karadeniz kıyı bölgesinde kurulan Rum çetelerine silah sağlamakla yükümlü Mavri Mira adında bir cemiyet kurulmuştur.¹⁸⁴

15 inci Kolordu Komutanlığı Aralık 1919'da Harbiye Nezareti'ne Batum'daki Rum teşkilâtı hakkında şu bilgileri verdi:

“Batum'da Pontus Cemiyeti teşekkül etmiştir. Gönüllü kayıt ediyorlar. Naşir-i efkar olmak üzere bir de gazeteleri var. İşbu Pontus cemiyeti Rumlar'ın tekrar Memâlik-i Osmâniye'ye hicret etmelerine çalışmaktadır. Bundan evvel arz ettiğim vechile, gerek Trabzon'daki İngiliz mümessilinin ahiren Trabzon'dan Rum muhaceretini Rusya'da sefalet bulunmasıyla menetmek

¹⁸² “...Atina'da yapılan görüşmelerde Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının Rum çoğunluğu altında bulunduğunu iddia etmekte olan Pontos heyeti üyeleri Amerikalıların: “-Neden Yunanistan'la birleşmek istemiyorsunuz?” şeklindeki suallerine şu cevabı vermişlerdir:

“-Şimdiki halde olmaz, müstakil bir Pontos Rum Cumhuriyetinin teşkilini istemekteyiz. Karadeniz Rumlar'ını temsil etmekte olduklarını söyleyen heyet üyeleri, bu Rum Cumhuriyetinin kendi kendini yaşatabileceğini de ileri sürmüşler ve Anadolu'nun ortalarında kurulacak 4 veya 5 milyonluk bir Türk devletinin taaruzu karşısında da Yunan ordusunun kendilerine yardım edebileceğini söylemişlerdir...”Bkz.: **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 22 Mayıs 1919, Perşembe, No: 8, s. 2.

¹⁸³ **Nutuk**, II:433.

¹⁸⁴ Arsen AVAGYAN, **Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler**, 222.

Kaynak olarak: Şapolyo Enver Behnan, **Kuvayi Millîye Tarihi**, Ankara, 1957, S. 132; İrandust, Dvijuşiye Sili Kemalistkoy Revolutsii, Moskva-Leningrad, 1928, S. 68.

istemesi ve gerekse için bir muvaffakiyet arılması işte bu siyaset ile alakadardır.¹⁸⁵

Harbiye Nezareti 11 Ocak 1920'de bütün kolordulara Batum'daki Rum teşkilâtı hakkında bilgi verdi: Batum'da, Pontus Cumhuriyeti adıyla Yunan memurlarından oluşan bir idare heyeti kurulmuş ve vazifeye başlamıştı. Gayeleri Trabzon ve yöresinde asayiş bozup, itilâf devletlerinin müdahalesi sayesinde bir işgal sahası hazırlamaktı. Trabzon kıyılarına bu amaçla silah ve cephane çıkarıyorlardı.¹⁸⁶ Pontus Cumhuriyeti idare heyeti Rum yolculara pasaport dahi veriyordu.¹⁸⁷

Pontus Rum cumhuriyeti'nin başkanı Yuvabet, müdürü Livabet, üyeleri Dr. Tavfilikos, Livabedi ve diğerlerinden oluşuyordu. Yayın organı Anonefteris Pontus (Serbest Pontus) gazetesiydi. Batum Yunanistan konsolosu Kuzis, bu gazetenin yayın işlerini İstanbul'dan aldığı talimat çerçevesinde idare ediyordu.¹⁸⁸

2 Nisan 1921'de yapılan toplantıda bazı önemli kararlar alındı. İstanbul'da Patrikhane'nin, sözde Pontus'ta Rumlara yapılan zulüm ve katliamların Avrupa kamuoyuna duyurulması için kararlar aldığı bir sırada, 20 Nisan 1921'de, Pontus Meselesine yönelik toplantılar yapıldı.¹⁸⁹

Batum'daki Rumlardan, Yunan ordusunun Sakarya'da yenilmesi ve ardından TBMM'nin Fransızlarla Ankara Andlaşması'nı yapmasından sonra, Rusya'da yoğun bir propaganda faaliyetine girerek Türk-Fransız Andlaşması'nı bahane edip Türk-Rus dostluğunu yıkmaya çalıştılar. İstikbal

¹⁸⁵ Bkz. (9), ÇAPA, 30.

¹⁸⁶ A.g.k., 30.

¹⁸⁷ A.g.k., 30.

¹⁸⁸ Bkz. (9), ÇAPA, 30.

gazetesinde bir başyazıda belirtildiği gibi, “Türkiye Fransa İtilâfı bu heriflerin ellerinde akıllınca güzel bir fırsat silahı olmuş, Türkler’in bu itilâf ile güya Rusya aleyhine Fransızlarla birleştiği yolunda bir çok bedhahane şayiât ve tezvirat çıkarılarak ortalık bulandırılmak istenmiştir.¹⁹⁰

Batum’daki Pontuscular, buradaki Yunanlılarla birlikte Türkiye aleyhine propagandalarına devam ederlerken Pontusculukla ilgili faaliyetlerini gizli yürütüyorlardı. Yine İstikbal gazetesinde yayınlanan ve “Batum Ahvali”nden söz eden bir yazıda şu haber veriliyordu:

“Batum’daki Pontuscuların harekâtından da malumat vermiş olmak için söyleyeyim ki, bu palikaryacılar şimdilik hafi ve sessiz olarak çalışıyorlar. Yunanistan’ın uğradığı elim akıbetten dolayı bunlar fevkalâde meyusiyet ve endişe içinde olmakla beraber faaliyetlerinden vazgeçtikleri yoktur. İşlerini, faaliyetlerini harice sızdırmamak en büyük emelleridir. Mamafih foyalarının tamamen meydana çıkmaması öyle ümit olunur ki çok sürmeyecektir. Kuyumcidis’in hudud haricine defedilmesi bunlar üzerinde soğuk bir duş tesiri göstermiştir.”¹⁹¹

2.2.2. Patrikhane’nin Ve Metropolitlerin Bölgedeki Rolü

Pontus meselesine ön ayak olan ve bu hedef uğruna en azimli şekilde uğraşanlar arasında, başta İstanbul Rum Patrikhanesi olmak üzere Ruhani

¹⁸⁹ Bkz. (9), ÇAPA, 30.

¹⁹⁰ A.g.k., 30.

¹⁹¹ Bkz. (9), ÇAPA, 30.

sınıflar bulunmaktadır.¹⁹² İstanbul'daki kiliseler Rum teşkilâtlanmasına büyük önem veriyor ve bu doğrultuda çaba gösteriyordu.¹⁹³

Gerek patrikhane, gerekse taşra metropolit ve ruhani reisleri Yunan siyasî amaçları için çalışmaları yönünde Yunan Hükûmeti tarafından tahrik ve teşvik edilmişlerdir.¹⁹⁴ Yunan Hükûmeti, patrikhanenin bir takım politik imkânları ve büyükelçiliğinin işbirliği ile Aralık 1918'den itibaren İstanbul'da bazı Rum cemiyetleri kurmuştur.¹⁹⁵

Bu dönemde, Venizolos Patrikhane'deki çalışmalar için hiçbir yardımdan kaçınmamıştır. İstanbul'da başlayan çalışmalar için Teşkilât-ı Mahsusa tahsisatından birkaç milyon drahmi ile Amerika'da oturan İstanbul'lu Niçepulos'un başısladığı dört milyon drahmiyi ve Yunanistan Dahiliye Nezaretinin Anadolu ve Rumeli muhacirlerinin iskânı için ayırdığı yarım milyon drahmiyi tahsis etmiştir. Böylece, patrikhanenin esasen büyük bir yekün tutan gelirine yüksek miktarda bir ilâve yapılmış oldu.¹⁹⁶

Bunlardan sonra patrikhanenin idarî bakımdan düzenlenmesi gerçekleştirildi. Bu amaçla, ilk iş olarak Karamanlı olan patrik uzaklaştırılarak, 1919 Kasım'ında yerine patrik vekilliğine Yunanistan'ın emirlerini uyacağına inandığı Doreteos getirilmiştir. Böylece, patrikhane yavaş yavaş Osmanlı Hükûmetinden bağlantısını kesmeye başlamıştı.¹⁹⁷

¹⁹² Bkz. (68), TANSEL, 92; Bkz. (161), TAŞ, 88; Bkz. (84), AYDEMİR, 456; Bkz. (57), GÜLER, 1; Bkz. (76), KOCAOĞLU, 107; Bkz. (57), GÜLER, 40; Bkz. (83), KARAGÖZ, 113.

¹⁹³ Bkz. (76), KOCAOĞLU, 107.

¹⁹⁴ Bkz. (68), TANSEL, 92; Bkz. (73), ÜNLÜ, 162.

¹⁹⁵ A.g.m., 157.

¹⁹⁶ Bkz. **Pontus Meselesi**, 34.

¹⁹⁷ Bkz. **Pontus Meselesi**, 33-34.

Meselâ, Patrikhane Ocak 1919’da İstanbul ve civarındaki kiliselere gönderdiği bir tamim ile önceden uygulanan “*heyet-i ihtiyariye*” seçimi usulünü kaldırarak, Rumlar’ın kendi cemaatlarına mahsus olarak “*muhtar*” ve “*ihiyar*” meclisi seçimleri usulünü getirmiştir.

9 Mart 1919 tarihinde gelindiğinde Patrik Vekili Doroteos, resmen bir beyanname yayınlayarak, “Patrikhane’nin Osmanlı Hükûmeti ile münasebetini kesmiş ve Rumları tebaaa görevlerinden affetmiş”tir.¹⁹⁸

Patrikhane Temmuz 1919’da kapısı üzerine çifte kartal taşıyan eski Bizans bayrağını astı ve bütün işlerini birinci derecede İstanbul Yunan siyasî temsilciliği ve ikinci derecede ise Müttefikler temsilcilikleriyle görmeye başladı.¹⁹⁹ Patrikhane, zaman zaman yapılan karşılıklı ziyaretler sayesinde İtilâf Devletlerinin Temsilcilikleriyle kurulan bu ilişkileri daha arttırmak ve geliştirmek istiyordu.²⁰⁰

Patrikhane’nin bu dönemde yaptığı en önemli siyasî faaliyet, çeşitli heyetler oluşturarak Paris Barış Konferansı’nda Anadolu’nun Yunanlılar’a verilmesi için teşebbüslerde bulunan Venizelos’u desteklemek olmuştur.²⁰¹

Doroteos zamanında Patrikhane propagandaya da önem vermiş ve Yunanca, Fransızca olarak yayınlanan “*Kara Kitap*” ta “*Türkler’in zalim idarelerine dair*” vesikalar neşredilmiştir. Türkiye’de Rum okullarında Türkçe’nin yasaklanması da bunun zamanında gerçekleşmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Gotthard JAESCHKE, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, 51; Bkz. (57), GÜLER, 10.

¹⁹⁹ Bkz. **Pontus Meselesi**, 35.

²⁰⁰ Bkz. (57), GÜLER, 13.

²⁰¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 11 Belge: 256.

²⁰² Bkz. (57), GÜLER, 8.

Türkiye'deki bütün Rum faaliyetlerinin adeta merkezî olarak çalışan Fener Patrikhanesi'nin yaptığı önemli işlerden birisi de, "İtilâf filolarının İstanbul limanına gelişini kutlamak için Rum okulları müdürlerine okullarını üç gün tatil etmelerini emretmesi olmuştur."²⁰³

Rum çetelerini örgütleyen, Yunanistan'dan gelen Amasya Metropolitisi Karavangelis, Samsun'a geldiğinde yaptığı ilk iş Rum halkını Türklere karşı kıskırtmak ve propaganda yapmak olmuştur. Rum gençlerine tüfek dağıtarak onları Yunanistan'dan gelen subaylara eğittirdi. Yunanistan ile irtibatı sağlayan Teğmen Karavangelis, Atina'dan Samsun'a tüfek ve cephane gönderilmesini istedi. Bir hafta sonra silah ve cephaneler bira fiçileri içinde gizlenmiş olarak Samsun'a getirilmişti. Silahları teslim eden bir Yunan Yüzbaşısıydı. Yörede Yunan etkisinin artmasından çekinen Rus elçisinin ısrarı üzerine Türk Hükûmeti metropolitin merkeze alınmasını istemeye karar verir, ama Karavangelis bir yıl sonra, 1908'in Ocak ayında Amasya metropolitisi olarak atanır. Yeni atandığı görevinde de eski faaliyetlerine başlamakta gecikmeyecektir.

Adliye ve Mezaheb Nazırı İsmail Sıdkı'nın 13 Mart 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Celilesine gönderdiği telgrafta; Samsun ve Amasya Metropolitisi imzasıyla Samsun merkezinden çekilmiş olan 11 Mart 1919 tarihli bir telgrafın geldiğini, telgrafta İttihatçıların Samsun, Amasya, Havza, Merzifon ve havalisinde İslâm ahalisine silah dağıtmak ve örgütlemekle itham ettiğini, İttihatçıların çete Reisi Ekrem Bey adında bir kişinin etrafına topladığı silahlı eşkıyalarla Rumları katledip köyleri yağma ve gasb yaptığını iddia eden

²⁰³Bkz. (57), GÜLER, 9.

bir telgraf gönderdiğini gerekli araştırmanın yapılması emir buyurulmasını istemiştir.²⁰⁴

31 Mart 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Canik Mutasarraflığına çekilen telgrafta; Samsun, Amasya tevabii metropolidi Yermanos imzasıyla Samsun merkezden çekilen telgrafnamenin kopyasının alınması, incelenmesi ve içindekilerin tespit edilip malumat verilmesi istenmiştir.²⁰⁵ Bu telgraflaşmalar şunu gösteriyor ki Yermanos'un faaliyetleri dikkatlice incelenmektedir.

Pontuşçuluk faaliyetlerini yoğun bir biçimde yürüten diğer bir metropolit de Trabzon Metropolidi Hrisantos²⁰⁶,dur. Hrisantos, Paris Barış Görüşmelerine katılmış, Pontuşçuluk propaganlarına Avrupa'da devam etmiştir.

2.2.1. Paris Barış Görüşmeleri

2.2.1.1. Rumlar'ın Talepleri

Trabzon Metropolidi Hrisantos, İstanbul, Atina ve Marsilya üzerinden Paris'e giderken yolda Pontuslu Rumlar'ın çeşitli dernekleriyle görüşme fırsatını bulur ve bu görüşmeler ona yalnızca belirli bir fikir oluşturmakla kalmayıp temsil yetkisini artırma olanağını verir. Bu nedenle 29 Nisan'da Paris'e gelişi Pontus meselesinde bir dönüm noktasına tekabül edecektir. Ancak

²⁰⁴ B.O.A; DH.EUM.AYŞ; 4/90; 1337.B.12 (13 Mart 1919)

²⁰⁵ B.O.A; DH-ŞFR; nr: 97/358; 1337.C.28 (31 Mart 1919)

²⁰⁶ "... Trabzon metropolidi Hrisantos, ki Türkler tarafından ölüm cezasına çarptırıldığı için Anadolu'daki hezimetten sonra Yunanistan'a sığınmıştı. Aile adı Filipides olan metropolit, 1919'da 37 yaşındaydı. Daha sonra Atina başpiskoposu ve Yunanistan kilisesinin şefi olacaktı. 1936'da Atina'da yayınlanan, Büyük Trabzon Kilisesi Tarihinin yazarıdır..." Bkz.: Dimitri KİTSİKİS, **Yunan Propagandası**, 231.

Trabzon Metropoliti'nin ismi; Krisantos (Bkz.(206), KİTSİKİS, 231) olarak da geçmektedir.

Hrisantos Paris'e gelir gelmez Venizelos'la üstüste bir kaç kez görüşür, onun görüşlerine karşı çıkar, kendisinden bir rapor istenince de, ona Rum nüfusunu 850.000 yani Konstantinidis'in²⁰⁷ 2 milyonundan daha makul bir sayıda, ama yine de 1914 öncesi tahminlerinin bir katı olarak gösteren ve Ermeni devletiyle yakın işbirliği içinde bulunmakla birlikte bağımsız bir devletin kurulması talebini dile getiren 2 Mayıs tarihli Pontus meselesi başlıklı memorandumunu verir.²⁰⁸ Pontus meselesi için Trabzon metropoliti Hrisantos'un 2 Mayıs 1919

²⁰⁷ Giresun eski Belediye Başkanlarından Kara Yorgi'nin oğludur. Marsilya'da yerleşmiş olup Trabzon ve çevresiyle otuz beş yıldır ticaret yapmaktaydı. Bkz. **Pontus Meselesi**, 84. Ahmet DEMİR, "Pontus Meselesi "Yunanlılar'ın Doğu Karadeniz'de Devlet Kurma Hayalleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün /Yarın**, 62: 89. Adli makalede: *Konstantinidis'in Belediye Başkanlığı yaptığı yazılmaktadır.*

Konstantinidi, 1918 yılının Şubat ayında dünyanın birçok yerlerinden getirttiği Karadenizli Rumlar'ın iştiraki ile Marsilya'da bir (Pontus Kongresi) toplamış ve burada kendisini başkanlığa seçtirmiştir. Konstantinidis Fransa'da Pontus propagandası yapar, gazetelere yazı yazarak kamuoyu oluşturmaya çalışırdı. Ayrıca komite başkanı olarak Rus Dışişleri Komitesi Troçki'ye telgraf göndererek Pontus'u desteklemelerini ve yardım etmelerini istemiştir. Bkz. (206), KİTSİKİS, 231; Bkz. (68), TANSEL, 100;

²⁰⁸ Kazım KARABEKİR, **İstiklal Harbimiz**, I: 66-68; Bkz. (80), ÇAPA, 661.

"...Muhtırada; Pontus olarak adlandırılan bölgede daha önce 600.000'den fazla Rum yaşadığı fakat bunların Türkler'in zulmünden dolayı 250.000 kadarının Kafkasya'ya ve Rus kıyılarına göç etmek zorunda kaldıkları, bunlarda eklendiği zaman toplam Rum nüfusunun 850.000'ini bulduğu, buna karşılık bölgede 836.000 Müslüman, 50.000'i Trabzon Vilâyeti'nde olmak üzere 78.000 Ermeni'nin yaşadığı iddia edilmiş, Müslüman nüfus ise hakiki Türk, Sürmeneli, Kafkasyalı ve Stavriyon gibi bölümlere ayrılmıştı. Türk ve yabancı kaynak ve araştırmalara bakıldığında Hrisantos'un verdiği rakamların çok abartılı olduğu görülmektedir. Merkez Ordusu Kumandanlığı'na verilen istatistiklerde bölgede, 2.391.316 Türk'e karşılık 273.733 Rum vardı. Pontus Meselesi adlı eserde ise yaklaşık olarak 250.000 Hristiyanaya karşılık 2.350.000 Müslüman nüfus olduğu belirtilmiştir. Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen delege olarak katılması kararlaştırılan Tevfik Paşa'ya, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millî Cemiyeti adına verilen muhtıraya göre de; 1919 yılında Trabzon Vilâyeti dahilinde 946.000 Müslüman nüfusu, 155.000'de Rum nüfusu yaşamaktaydı. Yine Millî Kongre tarafından 1919'da yayınlanan broşürün içinde yer alan 1 numaralı haritaya göre 1914 yılında Trabzon Vilâyeti'nin; 921.128 Müslüman, 161.574 Rum, 40.237 Ermeni ve diğer gruplara mensup olmak üzere toplam 1.122.927 kişiden oluştuğu görülmektedir. Kemal Karpat'ın Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği'ne dayanarak verdiği bilgiye göre de, 1914'te Trabzon Vilâyeti'nde; 921.128'i Müslüman (%82.03), 161.594'ü Rum (%14.39), 38.899'u Ermeni (%3.46), 8.000'i de Yahudi (%0.12) olmak üzere toplam 1.121.629 kişi bulunmaktaydı. Justin Mc.Carthy'de "**Müslümanlar ve Azınlıklar**" adlı eserinde, Fener Rum Patrikhanesi'nin sayımına göre Trabzon Vilâyeti'nde 353.533 Rum'un yaşadığı iddiasının asılsız olduğu oysa, o tarihlerde Kastamonu, Canik (Samsun) dahil Rize'ye kadar olan alanda 1913 sayımına göre 260.313 olduğu ifade edilmektedir. Rakamlar karşılaştırıldığında Rusya'dan ve diğer yerlerden göç ettirilmeye çalışılan 200.000 Rum'u eklense bile iddia edilen sayıya ulaşmamaktadır. Kaldı ki, 1928 yılında Yunanistan'da yapılan nüfus sayımında Pontus mültecilerinin sayısı yaklaşık 182.000 çıkmıştır..."

günü Paris Barış Konferansına verdiği muhtırada çok ilginç ve çok garip iddialar taşımakta idi. Ona göre, sanki Kuzey Anadolu bir çeşit Yunanistan olmuştu.²⁰⁹ Trabzon Metropolit Hrisantos, Paris'te bulunduğu sırada Anadolu'yu gezen bir Araştırma Komisyonu'nun başkanı General Harbord'la görüştüğünden sonra Pontusçulara çekmiş olduğu telgrafta, General'e "Karadeniz kıyısındaki köylerin korunması için Pontusçular'ın gayet iyi talim ve terbiye edilmiş düzenli taburları ile Amerikan askerlerinin birlikte harekât yapabileceklerini, böyle bir harekât için Pontusçular'ın şevkle hazır olduklarını" söylediğini ifade etmiştir.²¹⁰

Din adamının kişiliği ve görece uzlaşmacı bir tavır takınması Venizelos'u etkiler, öyle ki 6 Mayıs tarihinde düzenlenen akşam yemeğinde Venizelos Konstantinidis'e alenen özürlerini sunarak, görünüşte Pontus Rumlar'ının taleplerini benimsemiş gibi davranır.

6 Mayıs hem Venizelos'un kariyerinin hem de bölgenin tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte sabah 11 ile öğle saatleri arasında Lloyd George, Wilson ve Clemenceau, Lloyd George'nin önerisi üzerine, İtalyanların İzmir'e çıkmalarını önlemek üzere buraya Yunan kuvvetlerini sevk etmeye karar verir. Bu arada Venizelos'un talimatına uygun olarak Atina Albay Kateniotis²¹¹'i Pontus güçlerinin örgütlenmesiyle görevlendirmiş ve onu Pontus Rumları Komitesiyle temasa geçmek üzere İstanbul'a göndermiştir.²¹²

Bkz.: OKUR Mehmet (2004), "Pontusçu Rumlar'ın Avrupa'daki Faaliyetleri Ve Paris Barış Konferansı'ndaki Girişimleri", **Ata Dergisi**, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezî, Konya, s.10, 38n.

Bkz. (54), ÖZEL, 40, 83n.

²⁰⁹ Kenan ESENGİN, **Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar**, 201.

²¹⁰ A. Güler, a.g.e., 56.

²¹¹ D. Katenyotis

²¹² Bkz. (206), KİTSİKİS, 231.

Hrisantos bunun üzerine Ermenilerle pazarlıklara girişir. Müttefiklerin desteğine yaslanan Ermeniler Venizelos'un ardına saklanarak tutumlarında direnirler.

Olay yerinde de durum pek açık değildir. Mayıs ayı başında Yunan Kızıl Haç'ıyla birlikte Batum'u ziyaret ettiği sırada Germanos, bu şehirdeki Pontus Rumları Derneği'ne devrimci bir hareket ve geçici bir Hükûmet oluşturmalarını tavsiye etmişlerdir. Ama İstanbul Komitesi'nin de aynı doğrultuda tavsiyelerine rağmen, Trabzon'un daha ılımlı etkisi altında kalan Batumlu Rumlar Hrisantos'un görüşünü almayı yeğlediler ve o da onlara şimdilik hiç bir şey yapmamalarını söyledi. Bununla birlikte Haziran ayında Patrikliğin ve Yunan yüksek komiserliğinin aracılığıyla, Batum'daki Pontuslu Rumlar'ın katılacakları bir genel kongre toplanması konusunda uzlaşmaya varıldı. Bu kongre 6 Temmuz da ilk kongre toplantısını yaptı, ancak Trabzon yalnız buraya temsilci göndermemekle kalmadı, Pontus'a karşı Türkler'in eylemlere girişmelerine yol açan silahlı çeteler göndermekle suçladığı Kongre'nin dağıtılmasını istedi. Burada muhtemelen Giresun açıklarında karaya çıkan ve 13 Temmuz'da Türk ordusu tarafından yok edilen Rum çetelerine atıf yapılmaktaydı. Burada, hem iki farklı anlayış hem de iki farklı kişilik, Germanos'la Hrisantos arasındaki çatışma söz konusu idi.

Bu arada İstanbul'da yayımlanan 7 Rum gazetesi de Paris Konferansı'na katılan ülkeleri ve delegeleri etkilemek için yoğun bir propaganda faaliyetinde bulunuyorlardı. Bu gazeteler Batı Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlar'ın sayısının Türkler'den fazla olduğunu iddia ediyorlardı.²¹³

²¹³ Bkz. (208), OKUR, 93-104.

2.2.2.1.2. Ermeniler'in Talepleri

18 Ocak 1919'da açılan Paris Barış Konferansı'nda Türk topraklarının parçalanması ve paylaşılması gündeme geldiğinde Trabzon üzerinde Ermeni emellerinin de bulunduğu anlaşılmıştır.²¹⁴

Mütarekeden sonraki dönemde uygun ortamı fırsat bilerek kendi emellerini gerçekleştirmek için her türlü işbirliği yapmaktan kaçınmayan Rumlar ve Ermeniler, Karadeniz bölgesinde kurulması düşünülen "Pontus Devleti" ve Doğu Anadolu'da kurulması düşünülen "Büyük Ermenistan" sınırlarının özellikle "Trabzon'da" çatışması üzerine anlaşmazlığa düşmüşlerdir.²¹⁵

Ermeniler, Wilson İlkeleri'nden²¹⁶ kendilerine de pay çıkararak Paris Barış Konferansı'na iki ayrı heyetle katılmışlardı.²¹⁷

Bu konuda her iki unsurun öncelikle bir anlaşma yapmak için gayret sarfettikleri görülüyordu. Paris'te oluşturulan "*Rum Karadeniz Cumhuriyeti Heyeti*", Bogos Nubar Paşa'nın başkanlığındaki "*Ermeni Hükûmet-i Muvakkathanesi*"ne müracaat ederek teşkili düşünülen Ermenistan'la aradaki sınırı tayin etmek için müzakere teklifinde bulunmuşlar²¹⁸ ve bu konudaki

²¹⁴Bkz. (54), ÖZEL, 47.

²¹⁵Bkz. (57), GÜLER, 112-113.

²¹⁶Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson barışın düzenini sağlamak amacıyla 8 Ocak 1918'de verdiği bir söylevde barışın temel ilkeleri olmak üzere 14 noktayı açıklamıştır. Wilson'un önemle üzerinde durduğu uluslar arası barış teşkilâtının kurulması diğer önemli bir noktada toprak sınırlarının Milliyetler ilkesine göre düzenlemesiydi. Bkz. (67), ARMAOĞLU, 138-139.

Wilson Prensipleri için bkz.: Fethi TEVETOĞLU, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, 151-154.

²¹⁷Bu heyetler, Aharonian'ın başında bulunduğu Ermeni Cumhuriyeti'nin temsil eden heyetle Bogos Nubar Paşa'nın başında bulunduğu ve Millî delegasyon dedikleri bir bakıma bütün Ermenileri temsil eden gruptu. Bkz.: Kamuran GÜRÜN, **Ermeni Dosyası**, 249.

²¹⁸M. Ali AYNİ, **Ulusçuluk (Milliyetçilik)**, 301.

görüşmeler Ocak 1918'de başlamıştı.²¹⁹ Konstantinides Paris'e giderek Ermeni Millî Birliği Reisi Bogos Nubar Paşa ve Ermenistan Hariciye Nazırı Gobril Naradunkiyan Efendi ile görüşmüş, Ermeniler'in Trabzon üzerinde iddiaları hakkında heyecanlı tartışmalar olmuştu. Rum temsilcisi Konstantinides, bu mütalaayı kesin olarak reddetmiş ve bahsedilen sahillerde Rum unsurunu ispat etmiş, fakat Yunan-Ermeni münasebetlerini de bozmamak için Ermenistan'ın Karadeniz'de bir pencereye sahip olması gerektiğini kabul etmiştir.²²⁰

Paris görüşmelerinde İngiltere ve Fransa²²¹, doğuda kurulacak Ermenistan Devleti'nin yaşayabilmesi için Trabzon'un bu devletin sınırlarına katılmasını önerdiler. Buna şiddetle itiraz eden Patrikhane ve Pontuscular bölgede Ermeniler'in Rumlara nazaran çok daha küçük bir azınlık olarak bulduklarını bildirerek, Trabzon'un kendilerine bırakılmasını tekrarladılar.

Ayrıca Yunan Başbakanı Venizelos'u²²² da kendilerine gereken ilgiyi göstermediklerini ima ederek şiddetle protesto ettiler. Bu durum, Trabzon üzerinde Ermeni ve Pontus isteklerini alevlendirdi.

Ermeni Millî Birliği Reisi Bogos Nubar Paşa ile Taşnak lideri ve Ermeni Millî Meclisi Reisi Avedis Aharonian, Paris Barış Konferasına 12

²¹⁹ Bkz. (57), GÜLER, 113.

²²⁰ A.g.k., 113.

²²¹ Bkz. (67), ARMAOĞLU, 145.

²²² "Milliyetçi burjuva ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1889'da Girit'te politikaya atıldı. Adanın Yunanistan'la birleşmesi için başlatılan hareketin lideriydi. Girit Yüksek Komiseri Prens George'un muhalefetine karşın bunu başardı ve ulusal kahraman oldu. Atina'ya geldiği 1910 yılından sürgünde olduğu 1936 yılına dek Yunanistan'ın politika hayatına egemen oldu. Çağdaş merkez partilerinin kaynağı olan Liberal Parti'yi kurdu. Lloyd George'un yakın dostu, İngiliz parlamenter sisteminin hayranıydı. Sevimli ve büyük konuşma yeteneğine sahipti". Bkz.: Alexander Anastasius PALLİS, **Yunanlılar'ın Anadolu Macerası (1915-1922)**, 121-124; Smith Michael LLEWELLYN, **Yunan Düşü**, 480-481; Bkz. **Pontus Meselesi**, 72. Özel hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan Venizelos hakkında en iyi yazılan kitap için bkz.: Doros Alastos, Venizelos (Lund Humphries 1942).

Şubat 1919 tarihli ortak bir muhtıra verdiler.²²³ 26 Şubat'ta müttefiklerin karşısına çıkan Aharonian ve Bogos Nubar, Le Temps Gazetesinin “*Ermeni İmparatorluğu Kurmaya Yönelik*” dediği talepleri sıralarken, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ile birlikte Trabzon’u da istediler.²²⁴ Bu istekler şöyleydi:

- Kafkas Ermeni Cumhuriyeti arazisi ile beraber Kilikya ve 7 ilden oluşan bağımsız Ermenistan kurulması,
- Ermeni Hükümeti’nin Amerika veya Cemiyet-i Akvam kefaleti altında konulması.
- Bir dönem için devletlerden birine özel manda verilip mandater devletin Ermeni konferansı mütalaasıyla seçilerek en çok 20 yıllık olması,
- Ermenistan, Osmanlı İmparatorluğu’nun Düyun-u Umumiye’sine katılmaya hazırdır. Mandayı kabul eden devlet, şunları yapacaktır: Türk memur ve askerlerini boşaltmak; halkın silahtan tecridi; katliamlara katılanların, tecavüzde veya yağmada bulunanların cezalandırılması; bozguncu seyyar unsur veya aşiretlerin kovulması; İslam muhacirlerinin çıkarılması, zorla İslam edilip de arasına sokulmuş çocuk, genç kız, vs.’nin eski dinlerine dönmesi; Türklerin zorla müsadere ettikleri malların eski sahiplerine iadesi.²²⁵

²²³Esat URAS, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, 674-683; Cemalettin TAŞKIRAN, “Millî Mücadele Ermeni Sorunu”, **Askerî Tarih Bülteni**, 38:95; Bkz. (54), ÖZEL, 47-48.

²²⁴Bkz. (223), URAS, 671; Bkz. (54), ÖZEL, 48; Bkz. (57), GÜLER, 113-114; Salahi SONYEL, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, I:21.

²²⁵Seçil AKGÜN, **General Harbord’un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi’ne Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında**, 51.

Trabzon'un statüsü konusunda Yunanistan, Rumlardan farklı düşünüyor, burasının Ermenilere bırakılabileceğini ileri sürüyordu. Mesela, Yunan Başbakanı Venizelos 13 Mayıs 1920'de Yunan Millî Meclisinde yaptığı konuşmada "Trabzon ilinin Ermenilere verilmesine itiraz etmediğini" söylemişti.²²⁶ Fakat, başta Metropolit Hrisantos olmak üzere Rumlar bunu kabul etmiyorlardı.²²⁷ Çünkü Rumlar, İsviçre'deki kantonlar²²⁸ gibi bağımsız, Ermenistan'a bir konfederasyon²²⁹ içinde bağlı da kalsa ayrı bir "Pontus Cumhuriyeti" istiyorlardı. "Pontus Millî Ligası" Başkanı İkonomos Yunanistan'a çatarak, "Helen Hükûmeti'nin Ermeni dostlarımıza Trabzon'u vaat etmiş olmaları mümkündür. Fakat biz, milletlere ayrı ayrı kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı tanıyan çeşitli demokrat devletlerin kabul ettikleri prensiplerine uymayan bir hal suretini bütün gücümüzle protesto ediyoruz. Ermeni dostlarımız, Trabzon vilâyetinde pek ufak bir azınlık teşkil etmektedirler" diyordu.²³⁰ Yine Hrisantos Paris Barış Konferansına sunduğu muhtıranın üçüncü maddesinde, "Pontus Bölgesi içinde Ermeniler zayıf bir azınlık teşkil ederler" diyerek, "Bu şartlar içinde Pontus bölgesinin muhtar bir Rum Memleketi olması gereklidir. Gelecek Ermenistan Hükûmeti ile komşuluk, iktisadi münasebet ve yaşanan müşterek zulümler her iki millet ve muhtar memleketin kesin bağımsızlığı temeli üzerine olabilir" diyordu.²³¹

²²⁶ S.R. SONYEL, "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal Ve Türk Kurtuluş Savaşı", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 49:12; Bkz. (57), GÜLER, 114.

²²⁷ Trabzon'da metropolit vekili Kofidi'nin Avrupa'daki Hrisantos'a 23 Eylül 1919 tarihli gönderdiği bir mektupta şöyle demektedir: "*Ermeniler şu sırada Büyük Ermenistan hakkında besledikleri hayal ve rüya arkasında Trabzon şehrinin kendilerine ait bulunduğunu çocukça ve arsızca iddiadan vazgeçmediler. Bu kadar toprağı hangi ordu ve varlıkla ele geçirebileceklerini anlayamıyorum. Bugüne kadar birçok gayret ve yardım sayesinde topladıkları yetimleri hesap ederlerse bunların sayısı 500 ü aşmaz*". Bkz. **Pontus Meselesi**, 82.

²²⁸ İsviçre'yi oluşturan federal devletlerden her birine kanton denir.

²²⁹ Bağımsız devletler tarafından, egemenliklerini muhafaza etmek şartıyla, ortak ve sınırlı menfaatlerini sağlamak maksadıyla, bir antlaşma ile kurulan devletler topluluğu.

²³⁰ Bkz. (68), TANSEL, 98:68n

²³¹ Bkz. (57), GÜLER, 114-115.

Büyük devletler, özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya daha çok Rum propagandasının tesirinde kalarak ve kendi menfaatlerini düşünerek, Trabzon'un Ermenilere bırakılması konusunda bazı tereddütlere kapıldılar.²³²

Üçler Meclisi'nde 16 Şubat 1920 tarihinde Fransız temsilcisi Berhelot, Ermeniler'in isteklerine sahip çıkılmasını, ancak Erzurum, Trabzon ve Kilikya'nın vaadlerin dışında bırakılması gerektiğini ifade etti. İtalyan temsilcisi de meslektaşına katıldı. Ermenistan'ın sınırlarını tespit için kurulan komisyon, 27 Şubat'ta Üçler Meclisi'ne ilettiği raporunda Erzincan ve Trabzon'un hariç tutulmasını belirtti ve müttefikler de bunu onayladı. Fakat, böylece Ermenilere denize çıkış yolu verilmesi meselesi yine halledilmiş olmuyordu.²³³

Paris Barış Konferansının ilk üç haftası sonunda, İngiltere'nin de Kafkasya'dan Akdeniz'e uzanan "Büyük Ermenistan" fikri konusunda pek olumlu düşünmediği anlaşılıyordu. Kaldı ki, İngilizler böyle bir projeyi desteklemek şöyle dursun, altı doğu vilâyetini Erzurum, Diyarbakır, Bitlis ve Van olmak üzere dörde indirmek eğilimde idiler.²³⁴ Zaten, İngilizler, Anadolu'da yanlarındaki, Rum ve Ermeni tercümanlar aracılığı ile, "Türkiye'nin taksiminin mukarrer olduğu, vilayat-ı sittenin Ermenilere, İzmir, Trabzon ve Samsun'un Rumlara verileceği" şeklinde propaganda yapıyorlardı.²³⁵

Paris Barış Konferansında büyük devletlerin Trabzon konusunda Ermenileri desteklememelerinde İngiltere'nin o sırada Yunanistan'ı ve Rumları

²³² A.g.k., 115.

²³³ A.g.k., 115.

²³⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz: (223), URAS, 672-683; Y.T. KURAT, "Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu" (1900-1920) **Tarih Boyunca Türkler'in Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)**, 237; **Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921)**, III:16; Bkz. (57), GÜLER, 115-116.

desteklemesi, Fransızların Çukurova (Kilikya) bölgesini kendi çıkarları içinde görmesi gibi sebepler rol oynamıştı.

Fakat, 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Barış Antlaşması²³⁶,nda 89’uncu ve 90’uncu maddeleri gereği Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis illeri ile beraber “kısmen veya tamamen” Ermenilere bırakılmıştır.²³⁷

2.2.2.1.3. Paris Barış Konferansı’ndan Sonra Hrisantos’un faaliyetleri

Trabzon metropoliti Hrisantos dış ülkelerdeki gezilerden ve Barış Konferansına yaptığı başvurulardan olumlu bir sonuç alamamış, hatta başarısızlığa uğramıştı.²³⁸ Daha kötüsü, Ermeniler de Doğu Karadeniz Bölgesinden yer istiyor, bu amaca varmak için barış konferansına gidiyor, Büyük Devletlerin bazılarında söz alıyor, hatta Batum’daki Pontuscularla bu konuda uyuşuyorlardı. Bu durum üzerine, gezilerden eliboş olarak Trabzon’a dönmekte olan Hrisantos, Ermeniler’in isteklerinden duyduğu kuşku ile, İstanbul’dan geçerken Hükûmete yakın çevrelerle görüşmeler yapmış uzlaşma yolları aramıştı.²³⁹ 12.11.1919’da Trabzon’a varınca da, hemen Mevki Komutanını ziyaret edip “Elele vererek çalışmamız gerekir. Yoksa Avrupalılar ülkemizi çiftlik haline getirirler dedikten sonra Trabzon ve civarındaki asayişten dolayı medyun-u şükran kaldığını ilâve etmiştir.²⁴⁰ Gazetelere verdiği

²³⁵ Bkz. (57), GÜLER, 116.

²³⁶ Gotthard JAESCHKE, “Sevres Antlaşması I”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 84:27-32; Gotthard JAESCHKE, “Sevres Antlaşması II”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 85:49-54; Gotthard JAESCHKE, “Sevres Antlaşması III”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 86:41-44.

²³⁷ Bkz. (223), URAS, 670; Bkz. (68), ERİM, 559.

²³⁸ Hrisantos’un A.B.D. Cumhurbaşkanı Wilson, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz Temsilciler Heyetinde Nicolson’la yaptığı görüşmelerde Pontus’a özerklik tanınması önerisine olumlu cevap alamadığına dair bkz.: Ercüment KURAN, “Millî Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, 79.

²³⁹ Bkz. (68), TANSEL, 103.

²⁴⁰ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 11, Mart- 1955, Ankara, Vesika no:276.

demeçte de “Trabzon’da bir Ermeni yönetimi kurulamaz. Ermeniler’in böyle bir hakları yoktur. Türklerle Rumlar’ın çıkarları beraber yaşamalarıdır. Bütün Anadolu insanları elele vererek Anadolu uygarlığını yeniden canlandırmaya çalışmalıdırlar” diye ilginç açıklamalarda bulundu.²⁴¹

Paris Barış Konferansı’ndan Trabzon’a dönen Hrisantos’un demeci üzerine, Trabzon’da aydın bir genç “Hrisantos Efendiye Açık Mektup” başlığı altında, özetle şunları yazmıştır:

“...beyanatınız iki muhtelif safha ihtiva ediyor: Biri, mütarekeden bugüne kadar sarffettiniz siyasî faaliyetler; diğeri, müşterek idareye dayanan gelecek hakkındaki düşünceleriniz...Evet. şüphesiz Trabzon’un Ermenistan’a katılmasına engel olmak için bütün varlığımızla çalıştınız; bu uğurda velud (doğurgan) dehanız sarf eylediniz fakat itiraf ediniz; bunu Türk’ün lehine değil, Pontus Hükûmeti adına veya hiç değilse Venizelos’un menfaati için yaptınız Trabzon’dan hareket ettiğiniz zaman hangi düşünceler içinde olduğunuzu, neler tasarladığınızı bildiğimizi hatırlatırsak, sakın nezaketsizliğimize yorumlamayın...beyanatınızın bir noktasında, Paris’teki Ermeni delegasyonu ile görüştüğünüzü itiraf ediyorsunuz mademki, Türk’ün menfaatini de nazarı dikkate alıyordunuz, o halde niçin Türk heyetiyle görüşmeyi unuttunuz? Sizi onlarla görüşmekten hangi kuvvet alıyordu?... beyanatınızın ikinci noktasına gelince; esasen asıl söz konusu etmek istediğimiz budur. İstanbul’u fetheder etmez, tavsiye buyurduğunuz gibi, “müşterek idare” kurmakla doğrudan doğruya kendi menfaatimizi darbeyledik ve o yüzden değil midir ki, halden hallere düştük. Unutmayınız ki, sizler de bu sayede bugün hala bizi meşgul edebilmektesiniz. Bu noktada tamamıyla mutabıkız...”müşterek idareden maksadınız nedir? Ancak büyük hakanımız Sultan Mehmet Han zamanından beri idare hayatımıza bir Türklük, Rumluk gibi ayrımcılık yaptık

²⁴¹Bkz. (4), GOLOĞLU, 247

mi? İnsaf ediniz daha bugüne kadar memleketin, hatta bazen tamamen mukadderatını, kısaca her şeyimizi bir Rum'un, bir Ermeni'nin ellerine bırakmaktan çekindik mi?".²⁴²

Paris'ten dönen Trabzon Metropoliti, Batum'a giderek burada, bütün Rumlara Avrupa'daki çalışmalarını anlatan bir nutuk vermiş; Batum'dan Tiflis'e gitmiştir.

Hrisantos'un bu çalışmaları, 15. Kolordu Kumandanlığı'ndan 17 Aralık 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderilmesinden üç gün sonra 20 Aralık 1919'da İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa yollanan bir başka belge ile doğrulanmaktadır. "Gizli" kaydını taşıyan belgeye göre; "Metropolit Hrisantos Tiflis'ten Batum'a Pontus Cumhuriyeti'nin ihyası hülyasıyla uğraşan Rumlar'ın birkaç gönüllü alayı meydana getirmesi sağlanmış ve bu alaylara üye olanların aralıklı olarak vapurlarla bilinmez bir yere veya Yunanistan'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır."²⁴³

Yunan emellerinin başlıca propagandacısı olan Hrisantos, gerçek düşüncelerini her zaman saklamaya çalışmış ve her şeyi gizlice yapmayı prensip haline getirmiştir. Nitekim, 1919 Kasım sonlarında Batum'a yaptığı seyahatin orada bulunan Pontusculara, Pontus Devleti'nin hiçbir zaman kurulamayacağı inancına vardığını söylemek ve onlara gerekli nasihatlerde bulunmak üzere tertiplendiği söylentileri ortaya çıkmıştır. Halbuki, bu söylentiler tamamıyla yanlıştır. Çünkü, 18 Aralık 1919'da Batum'da bir Pontus Hükûmeti kurdu.²⁴⁴

²⁴²Bkz. (80), ÇAPA, 735.

²⁴³ Bkz. (84), SERTOĞLU, 25-26. Bu Metropolitin diğer faaliyetleri ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz.: **İstikbal Harbi Gazetesi**, 19 Aralık 1919, Cuma, No: 187, s.2.

²⁴⁴ **Nutuk**, II:433; Bkz. (54), ÖZEL, 129; Bkz. (57), GÜLER, 17.

Bu gelişmeler yaşanırken 19 Şubat 1919 tarihinde Karadeniz sahillerinde Rumlar'ın Pont Cumhuriyeti unvanıyla bağımsız Hükûmet kurma çalışmalarına başlanıldığına dair ve tedbir alınması için Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Trabzon Vilâyetiyle Canik Mutassarıflığına telgraf çekilmiştir.²⁴⁵

2.2.2.2. Londra konferansı (12 Şubat-10 Nisan 1920)

Trabzon ve yöresinde Ermenilik teşkiline dair sürdürülen siyasî faaliyetlere gelince; Paris Konferansı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barışın şartlarını kararlaştırmak üzere toplanan birinci Londra Konferansı'nda konulardan biri de bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması meselesidir. Konferansta manda kabul etmeyeceğini açıklayan Amerika'nın görüşü, Trabzon'u da kapsayan geniş bir Ermenistan'ın kurulmasından yanaydı.²⁴⁶ Diğer devletlerin görüşü ise daha dar sınırlar içinde bir Ermenistan'ın kurulması şeklindeydi.²⁴⁷

Londra Konferansı, 27 Şubat tarihli oturumunda Trabzon'u ileride kurulacak Ermeni devletinin dışında bıraktı. Kateniotis bunun üzerine, Lâzistan'ı yani Rize bölgesini isteyen ve Ermenilerle Rumlar arasında yapılmış olan anlaşmalardan endişelenen Gürcü delegasyonu ile temasa geçti. Onlara güvence vererek Ermenilere karşı bir ittifak kurmaya çalıştı. En son olarak da 4 Mart 'ta War Office'i ziyaret ederek, Yunan mandası altında ve Yunan ordusu tarafından korunacak, yalnızca Giresun ve Trabzon bölgelerini içeren küçük bir Pontus devletinin kurulmasını öngören bir memorandum verdi.

²⁴⁵ BOA, DH.ŞFR, nr. 96\234.

²⁴⁶ Taner BAYTOK, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, 78.

²⁴⁷ A.g.k., 78.

2.2.2.3. San Remo konferansı (18-26 Nisan 1920)

Birinci Londra konferansının devamı mahiyetinde olan San Remo Konferansı'nda Ermenistan meselesinin görüşülmesine devam edilmiştir. Konferansın 22 Nisan günlü oturumunda Ermeni Millî Heyeti Başkanı Bogos Nubar Paşa, 23 Nisan'da da Ermeni heyeti başkanı Aharonian dinlenmişti.²⁴⁸ Ermeniler, Trabzon konusunda kendilerine muhalefet eden Pontuşçularla bir uzlaşmaya varmışlar, Hrisantos ile bir Rum-Ermeni konfederasyonu için anlaşma imzalamışlardır.²⁴⁹ Batılı devletler, San Remo'da Ermenistan'ın Trabzon ve Erzincan ile kalmayıp denize de kıyısının olmasını tasarlamışlardır.²⁵⁰ Amerika'nın Ermenistan mandasını tekrar reddetmesi üzerine, Ermenistan'la Türkiye arasındaki sınırın tespitini Wilson'un takdirine bırakmışlardı.²⁵¹ Bu karar ise, kuşkusuz Trabzon'un Ermenistan'a verilmesi anlamına gelmektedir. Zira, Wilson'un İtilâf Devletlerine gönderdiği ve Türkiye ile yapılacak barış hakkındaki görüşlerini içeren notasında Trabzon'un Ermenistan'a verilmesi öngörülmüştü.²⁵²

2.2.3. Doğu Karadeniz'de Millî Mücadele Dönemindeki Çetecilik Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşında seferberlik emrine uymayan ya da sonradan birliklerinden kaçan Rum askerleri dağlarda buluşup çeteler kurmuşlardır. Birinci Dünya Savaşına kadar Pontus Rum devletinin kurulması bir fikir halindeyken, savaşla birlikte ilk defa Rusya'nın ve Rusya'daki Yunan siyasî memurlarının girişimleriyle çetecilik hareketleri şekline dönüştürülmüştür.²⁵³

²⁴⁸ Bkz. (246), BAYTOK, 112.

²⁴⁹ Bkz. (206), KİTSİKİS, 336.

²⁵⁰ Harry N. HOWARD, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Plânları (II), **B.T.T.D.**, 36:24.

²⁵¹ Bkz. (246), BAYTOK, 114.

²⁵² Bkz. (31), ÖZTOPRAK, 157

²⁵³ Bkz. (54), ÖZEL, 32.

Bu dönemde büyük güçlerden destek alan Rum çeteleri faaliyetlerini arttırarak Türk köylerini basmak suretiyle pek çok zulüm ve katliamlarda bulundular²⁵⁴. Bu sıralarda Bafran'ın Bünyan dağı civarında 11 Rum köyünden, mevcudu 1500 olan silahlı bir Rum çetesi çıkmıştı.²⁵⁵

Samsun dahilinde Pontusçular'ın en yoğun olarak faaliyet gösterdiği yerler başta Nebiyan²⁵⁶ olmak üzere Bafra, Ladik, Kavak, Ünye ve Fatsa idi. Adı geçen bu yerlerde bulunan Rum köylerinde gizlenen bir takım Rum çeteleri zaman zaman Türk köylerini basmak suretiyle bölgedeki güven ortamını tamamen ortadan kaldırmışlardır.

1919 yılına gelindiğinde Karadeniz bölgesinde Rumlar'ın faaliyetleri artmıştı. Ocak 1919 tarihinde Samsun'un Boşalan köyünü tecavüz edip yakan Rumlar olmuştur.²⁵⁷ 18 Mart 1919 tarihli yazıda Rum çetelerinin on üç yaşından yukarı Müslüman erkekleri katlettikleri yazmıştır.²⁵⁸ 16 Nisan 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsusa Nazırı tarafından Canik Mutasarraflığına çekilen telgrafta: Samsun'da Şinik köyünü basan İslâm çetesine karşılık olarak Burnuklar köyünü basan Rum çetesinin teslimleri için gerekli tedbirin alınması istenir.²⁵⁹ 20 Nisan 1919 tarihli yazılan bir raporda Bafra'nın köylerine taaruz ederek ahaliyi katledip paralarına gasbeden Rum eşkiyasından bahsedilmektedir.²⁶⁰ 22 Nisan 1919 günü Rum çetelerinin Bafra'daki Dereli köyündeki gasb olaylarından sonra 2 Mayıs 1919 günü Bafra yolu üzerinde Rum, Arnavud ve Gürcü'den oluşan çetenin gasbları

²⁵⁴ Bkz. (76), KOCAOĞLU, 110.

²⁵⁵ **Türk İstiklal Harbi/İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, 5: 286.

²⁵⁶ Nebiyan Dağı, çetelerin barınağı olduğundan burada yüzlerce Rum eşkiyası vardı. Bunlar umumiyetle müslüman köylere tecavüz etmekle beraber, zaman zaman Rum köylerine de saldırarak ölüm ve gasba sebebiyet verirdi.

²⁵⁷ B.O.A, DH-ŞFR, 95/236/22.R.1337 (25.01.1919)

²⁵⁸ B.O.A, DH.EUM.AYŞ, 1/41/15.C.1337 (18.03.1919)

²⁵⁹ B.O.A; DH-ŞFR; nr: 98/196; 1337. B.15 (16 Nisan 1919)

²⁶⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ, 5/70/1337.B. 19 (20 Nisan 1919)

olmuştur.²⁶¹ Samsun ve Köprü civarlarında icra-i şekavet eden Rum çetelerinin birleşerek üç bin kişilik bir Rum eşkiyasının Köprü'nün erzak civarındaki köyde hücum etmeleri üzerine Amasya'dan yüz kişilik müfrezeye çatışma olur. Tekrar kuvvet istendiğinde mütareke nedeniyle takviye gönderilmez.²⁶²

3. Ordu Vekili Kâzım Karabekir'in Üçüncü, Yirminci Kolordu Kumandanlıklarına, Trabzon, Kastamonu Vilâyetlerine ve Canik Mutasarraflığına gönderdiği yazıda kıyı şeridinin güvenliğini istiyordu. Trabzon sahillerine Batum'dan getirilen techizatın çıkarılacağını ve bu durumun Rum veyahut Ermeni çeteleriyle alakalı bir durum olduğunu bildirmiştir.²⁶³ Rumlar ve Ermeniler bazı durumlarda işbirliği yaparak Müslüman köylere saldırılarda bulunuyorlardı. Bunların birinde asker elbisesiyle yakılanarak öldürülmüş olan eşkiyalardan bahsedilmiştir. 22 Haziran 1919 tarihinde Trabzon Valisi Mehmet Galib Bey, Rum çetelerinin harekâtının takibi için tahsisat-ı mestureden para talep etmiştir.²⁶⁴ 14.07.1920 tarihli evrakta Giresun'un Kulakkaya mevkiindeki Melet ve Karagöl Yaylasında asker elbisesi giyinmiş eşkiyaların Keşab Takım Kumandanlığı müfrezesi tarafından öldürüldüğü yazılmıştır.²⁶⁵

Bafra'nın Ekşirtepe köyüne saldırarak birçok evi yağmalayıp beş kişiyi dağa kaçırarak bir Lâz çetesinden bahs olunmuştur.²⁶⁶ Lâz çetelerinin bazıları devlete yardım etmekten ziyade Rum çeteleriyle ortaklaşa çalışma

²⁶¹ B.O.A; DH.EUM.AYŞ; nr: 7/102; 1337.Ş.9 (10 Mayıs 1919 Cumartesi)

²⁶² B.O.A, DH.EUM.AYŞ, 8/92, 1337.Ş.18 (18 Mayıs 1919 Pazar)

²⁶³ Mesut ÇAPA-Veyssel USTA (1995), **Millî Mücadelede Trabzon Vilâyetiyle Yazışmalar**, 6.

²⁶⁴ B.O.A, DH.KMS, 53-1/82/1337. N.23 (22 Haziran 1919)

²⁶⁵ B.O.A, DH.EUM.AYŞ/43/61/27.L.1338(14.07.1920)

²⁶⁶ B.O.A, DH.EUM.AYŞ, 7/78/7.Ş.1337 (07.05.1919)

yoluna gitmişlerdi. Rum ve Lâz çeteleri 1919 yılında Havza, Köprü ve Tirebolu kazalarının köylerini basmıştır.²⁶⁷

3. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ AZINLIKLARA DIŞ SİYASİ GÜÇLERİN YARDIMLARI

3.1. Yunanistan

Bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşundan bu yana Osmanlı'yı hedef alan yıkıcı faaliyetlerin odak noktasının dışarıda Yunanistan olduğu, içeride ise Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı kuruluşların bu amacını gerçekleştirmek için kullanıldığı bilinmektedir.²⁶⁸ Yunanistan, Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan yararlanmak istemiştir.

30 Eylül 1919 tarihli Vakit Gazetesinde Ahmed Emin “*Yunan Propagandası*” adlı yazısında şöyle demektedir: “Eğer propaganda ile ihraz hakkında etmek kabul olsaydı Yunanistan'ın hiç şüphesiz cihangir bir devlet olması lâzım gelirdi. Yunanistan tarafından, sırf iki araziye sahip olmak maksadıyla yapılan propagandanın hikayesi her türlü zan ve tahminin farkındadır. Yunanlılar bugün adeta varlarını yoklarını ecnebi memleketlerine tahrikat icrası maksadıyla sarf etmektedirler. Bilhassa Yunanistan Hükûmeti hariciden istikraz ettiği parayı kamilen haricde propaganda yapmak için yollamaktadır...”.²⁶⁹ Bu propagandaya Avrupa ülkelerine yerleşen zengin Rumlar da ekonomik açıdan yardım etmekteydi. Pontus'un sınırlarını

²⁶⁷ B.O.A, DH.EUM.AYŞ,17/28/3.Za.1337 (10.08.1919)

²⁶⁸ Sabahattin ÖZEL, “Millî Mücadele’de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi’nin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, **Askerî Tarih Bülteni**, 40:1;. Bkz. (40), KOCAOĞLU, 243; Bkz. (73), ÜNLÜ, 155.

²⁶⁹ B.O.A/DH.KMS/49-2/57/1337.S.03 lef: 14. (Vakit; nr. 686, 4 Muharrem 1338; 30 Eylül 1919)

belirleyen harita ve broşürler²⁷⁰ yayınlanarak Rum azınlığı bilinçlendirmeye, onları azınlık²⁷¹ olmalarına rağmen ütopyik vaatler vererek silahlanmaya ve isyana yönelttiler. Yayınladıkları haritalarda Karadeniz Bölgesi, Sivas ve Yozgat vilâyetleri hayali Pontus Devleti'nin sınırları içerisinde belirtilmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Mondros Mütarekesi ile başlayan süreçte, Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Trakya, Anadolu, Orta Doğu topraklarını paylaşma yarışına giren büyük devletler ve özellikle Yunanistan, Rumlar'ın ayrılıkçı faaliyetlerini desteklemiştir.²⁷² Millî Mücadele yıllarında Yunanlar, cephe hattında Türk millî kuvvetleriyle mücadele edebilmek için, düzenli işgal kuvvetlerinden başka, yerli Rum ve Ermeniler'den teşkil ettikleri çeteleri azamî ölçüde kendi menfaatleri hesabına kullanarak bir an önce hedeflerine ulaşmaya çabalamışlardır.²⁷³ Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhinde batılı devletlerin ve Rusya'nın yardımıyla toprak koparmak suretiyle giderek büyümesi, Rum azınlıklarının yaşadığı yörelerde büyük bir heyecana ve ileriye dönük gizli yapılanmaya neden oldu. Bu yörelerden biri de Rum azınlığının % 10'dan daha az bir nüfus potansiyeline sahip olduğu İnebolu'dan Batum'a kadar uzanan Karadeniz Bölgesidir. Patrikhanenin kışkırtması ile bölgede merkezî Samsun

²⁷⁰ Nurettin TÜRSAN, **Yunan Sorunu**,

²⁷¹ İçinde yaşadıkları toplumdaki çeşitli bakımlardan farklı olan gruplar her zaman var olduğu için, "azınlık" kavramı, insanların toplumlar halinde yaşamaya başladıkları dönemlerden itibaren görülen bir kavram olmuştur. Tarihi gelişim içinde azınlık kavramı, milletlerarası ilişkiler bakımından önemli bir kavram haline gelmiştir ve gerek hukuki açıdan, gerek sosyopolitik açıdan çok çeşitli antlaşma ve yazılı hukuki, siyasî metinlere kavrama çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Azınlık kavramı, özellikle son yıllarda "etnisite" veya "etnik grup" kavramlarıyla birlikte anılmaya başlanmıştır. Hatta, yeni araştırmaların birçoğunda "etnik grup" kavramı "azınlık" kavramı yerine kullanılır olmuştur. Bkz.: Ali GÜLER, "Azınlıklar İle İlgili Lozan'da Oluşturulan Statü ve Bunun Türkiye'nin Millî Birlik ve Bütünlüğü Bakımından Önemi", **Askerî Tarih Bülteni**, 48: 41. Azınlık kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **a.g.m.**, s. 41- 45; Halit ERTUĞRUL, **Kültürümüzü Etkileyen Okullar**, 20-22.

²⁷² Bkz. (13), GÜLER, 35.

²⁷³ Zekeriya TÜRKMEN, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Cephe Gerisine Gönderilen Gayrimüslim Vatandaşların Aileleriyle Haberleşmeleri", **Tarih Askerî Bülteni**, 49:107; Rahmi ÇİÇEK, "Millî Mücadelede Ermeni, Rum, Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları", **Atatürk Yolu Dergisi**, 6:294.

ya da Trabzon olacak bağımsız bir Pontus Devleti kurmak ve bunu ileride Büyük Yunanistan'la birleştirmektir.

Mütareke yıllarında İstanbul'da Yunan Hükûmeti ile birlikte Pontusçu faaliyetleri organize eden bir diğer birim Yunan Büyükelçiliği idi. Memleketin asayişini ihlal etmek ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı düşüncesini gerçekleştirmek gibi maksatları olan büyükelçilik, Pontusçu faaliyetlerde Yunan Hükûmeti ile Rum Patrikhanesi arasında irtibatı sağlama gibi önemli bir rol üstlenmiştir. Bu sorumlulukları kapsamında Osmanlı ve İtilâf Devletleri sivil zabıtasını taklit ederek, kendi emirleri altında olmak üzere bir gizli Yunan Zabıta Teşkilâtı vücuda getirmiştir. Bu kuruluşu İstanbul'da teşkilâtlandırma sorumluluğu Yunanlı Miralay Aleksandr Simraki'ye verilmiştir. Adı geçen teşkilât için büyük miktarda para tahsis edilmiş ve dolgun maaşla 20-30 kişi görevlendirilmiştir.²⁷⁴ Yunanistan Krallığı, Attika ve Boitia Valisi tarafından istek üzerine bir evrak hazırlanarak ilgili kişiye parasal yardımın sağlanması istenmiştir.²⁷⁵

Paris Barış Konferansı toplandığı zaman, Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İtilâf devletlerinin safına katılmış olan Yunanistan da, galip devlet sıfatıyla Türkiye'den toprak talep ediyordu. Venizelos Paris Barış Konferansı'ndan, Atina'ya dönüşünde vatani hizmetlerine ödül olarak büyük bir merasimle karşılanmış, patrikhanede bir toplantı yapılarak kendisine taç verilmesi kararlaştırılmıştır. Hatta bunun için Rumlardan 200'er drahmi yardım toplânmıştır.²⁷⁶ Başbakan Venizelos, Anadolu üzerinde Yunan ideallerinin vazgeçilmez bir savunucusuydu. Trabzon'da Rumlar'ın arzu ettikleri devleti kurmak için yeterli nüfusa sahip olmadıklarını görünce Rusya'daki Rumlar arasında propaganda yaptırarak ve para ile ikna yollarına başvurarak geçici de

²⁷⁴ Bkz. (73), ÜNLÜ, 160-161.

²⁷⁵ B.O.A.; DH.KMS; 49-2/5; lef:13 (Yunanca)

²⁷⁶ B.O.A.; DH.KMS; nr:49-2/5;lef:15; İkdâm, 27 Eylül 1919 (1335), Cumartesi, numara:8127.

olsa çok sayıda Rum'un buraya göç etmesini sağlamıştır.²⁷⁷ Ne var ki, Batı Anadolu'da Enosisi gerçekleştirmek için bazen taviz vermek durumunda kalıyordu. Kendisine başvuran Pontusculara özellikle Patrikhane aracılığıyla yardım etmekten geri durmamış; ancak Trabzon üzerindeki Ermeni isteklerini onlarınkine tercih etmişti.

Venizelos ilk bakışta, Karadeniz'de Enosisi düşünmemiş olsa bile hiçbir zaman Megalo İdea'yı gerçekleştirmek fikrinden geri durmamıştır. Zira, bölgedeki Pontusculuk hareketlerinin çoğu kez Yunanistan'la bağlantılı olduğu bilinmektedir.

İstanbul Yunan faaliyetlerinin merkezî idi. Mütareke'den sonra Rum Patrikhanesiyle Yunan temsilcilerinin ortak açmaları, yerli Rumları Yunanlaştırarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalarına ortam hazırlamaktı. İstanbul'da Patrikhane'nin "Pontus meselesi"nde Yunanistan'a o kadar büyük yardımı olmuştu ki, Venizelos Pontus tezini "hiç yoktan ihdas ettiğini belirtmiştir."²⁷⁸

1918 yılı sonlarında Venizelos'un İstanbul'a gönderdiği siyasî temsilci Kanelopulos ile askerî temsilci Kateniotis, Yunanistan lehine çalışmaya başladılar. Kanelopulos'un gayretleri sonucu Rumlar, Türkler aleyhine birlikte çalışmak amacıyla Yunanlılarla işbirliği yaptılar.²⁷⁹

Diğer yandan, bir süre önce Yunan-Ermeni ittifakı da sağlamış bulunuyordu. Nitekim daha Mondros Mütarekesinden önce Cenevre'de,

²⁷⁷ Bkz. (73), ÜNLÜ, s. 165.

²⁷⁸ Bkz. **Pontus Meselesi**, 5.

²⁷⁹ Bkz. (9), ÇAPA, 49.

"...Üç asırdan beri, Rize'den İstanbul boğazına kadar, Anadolu'nun Karadeniz havalesinde eski Yunanlılığın ihyası için çalışan bir Rum zümresi vardı. Bu teşkilât zaman zaman münferit eşkıya çeteleri halinde zuhur ederdi..." Bkz. (70), ARIKOĞLU, 156.

“Türkiye’de Zulme Uğramış Milletler Birliği” (Ligue des Nationalites Opprimées de Turquie)’nin kurulmasıyla başlayan bu işbirliği, Patrik Zaven Efendinin 6 Aralık 1918’de Kudüs’ten İstanbul’a dönmesinden sonra daha da hızlandı. Aynı tarihte Venizelos’tan alınan direktifler doğrultusunda İstanbul’da, “Rum-Ermeni İttihad Komitesi” kuruldu. Ermeni Patriği Zaven Efendi, İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira heyeti ile hem-fikir olarak çalışıyordu. Kısa sürede her iki taraf arasında büyük bir dostluk ve işbirliği oluşturulmuştu; Rum basını Rumlar’ın tehcirinden söz ederken, aynı zamanda Ermeni katliam ve tehcirlerini de ilâve etmeyi unutmuyordu.

Rum-Ermeni işbirliği Londra Konferansı öncesine kadar devam etti. Konferans’ta Trabzon’dan Tirebolu’ya kadar olan yerlerin Ermeni sınırları içerisinde gösterilmesi sebebiyle ayrılık başladı. Rumlar buraların, Rum nüfusunun çoğunlukta olması nedeniyle, Pontus Cumhuriyetine ait olması gerektiğini savunuyorlardı. Rumlar’ın 22 Ocak 1921’de Barış Konferansına gönderdikleri telgraf Ermenileri tedirgin etti. Ermeniler artık kendi haklarını savunmaya karar verdiler. Nihayet Rum ve Ermeni basını ayrıldı; patrikhaneler arasındaki eski dostluk kalmadı.²⁸⁰

Yunanistan’ın amacı yöredeki Rum nüfusunu artırarak yerli Rumlarla birlikte halkı “Yunanlılaştırmak”tı. Tabidir ki bunun daha bir çok sebepleri vardı.

Rum halkı, belki dünyanın en çok göç eden halklarından biridir. İmkanlar ölçüsünde bu göç, gizli veya açık yollardan hemen her ülkeye yapılmaktadır. Bu göç hareketi sonucunda dünyanın ileri gelen bazı ülkelerinde önemli Yunan kolonileri oluşmuştur. Bu durum eskiden beri Yunan

²⁸⁰Bkz. (9), ÇAPA, 49.

politikacılarına çok önemli yararlar sağlamıştır. Nüfusun kendi ekonomileri üzerindeki baskısını azaltan politikacılar, bu koloniler aracılığıyla Büyük devletlerin kamuoylarını etkilemek ve bu devletlerden ekonomik ve siyasî destek sağlamak şansını kazanmışlardır. Rum nüfusunu ileri sürerek bazı topraklar üzerinde hak iddia etmek ve böylece Megalo İdea'yı gerçekleştirmek de Yunanistan'a sağlanan en büyük avantajdır.²⁸¹

Yunanistan Batı Anadolu'da olduğu gibi, Trabzon ve Giresun yöresinde de Kızılhaç heyetlerinden siyasî amaçları doğrultusunda yararlanmak istemiştir.²⁸² Rum cemiyetleri kısmında belirttiğimiz gibi Yunan Kızılhaç (Salib-i Ahmer) heyetlerinin yardımıyla Karadeniz kıyılarına ilaç sandıkları içinde silah getiriyorlardı. Yine bu heyetlerin içinde Kızılhaç doktoru olarak tanıttıkları Yunan propagandacıları geliyordu.²⁸³

10 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nazırı tarafından Canik Mutasarrıflığına çekilen telgrafta; Yunanlılar'ın Samsun'a ihtilâl yapmak ve asayiş bozmak için bir fedaî heyetini gönderdiği haberinin alındığı ve buna karşı gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.²⁸⁴

18/19 Haziran 1919 tarihinde Trabzon Valisi Rum çeteleriyle mücadele için tahsisat-ı mestureden para talep eder.²⁸⁵

21 Eylül 1919 tarihinde Trabzon havalisinde faaliyet gösteren Rum çetelerine yardım amacıyla Yunan Hükûmeti'nin emriyle Dersaadete

²⁸¹ A.g.k., 49-50; Erdeha Kamil, "Tarih Boyunca Türk-Rum İlişkileri", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 36.

²⁸² Giresun bölgesindeki din adamlarının Millî Mücadelede önemli bir yeri vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali SARIKOYUNCU, "Millî Mücadele'de Giresunlu Din Adamları", **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, 334-342.

²⁸³ Bkz. (4), GOLOĞLU, 248.

²⁸⁴ B.O.A.; DH.ŞFR; nr: 100/117; 1337.N.16 (15 Haziran 1919)/B.O.A.; DH-ŞFR; nr:100/113; 1337.N.16 (15 Haziran 1919)

gönderilen Yunan Miralay Bakas'ın yanındakilerle ve cephaneyle Trabzon'a hareket edeceği haberi alınmıştır.²⁸⁶

Yunan Kızılhaçı Amerikan yardım heyetleriyle birlikte bütün yardımlarını Hristiyanlar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Yunanlılar Trabzon'da 80 yataklık bir hastahane açmışlardır. Kızılhaç heyetinin idaresindeki polikliniklerde Hristiyan hastalara ücretsiz tedavi ve ilaç sağlanıyordu.

Türk resmî makamları kızılhaç heyeti ya da göçmenler arasında Trabzon'a gelen yunan uyruklu Rumlara karşı daha tedbirli davranıyordu. 8 Eylül'de dahiliye nazırlığından gelen bir yazıda, vekiller meclisinin 16 Nisan 1919 tarihli kararının 4ç. Maddesine atıf yapılarak, Trabzon'a gelen Yunan uyruklu 25 Rum'un sınır dışı edilmesi istendi.²⁸⁷ İstanbul Hükûmeti de Yunanistan'ın bazı gizli faaliyetlerin tedirginlik duyuyordu.

10.08.1920 de Osmanlı delegelerince imzalanmış bulunan Sevr andlaşmasında Pontos'dan ve Pontusculuk'tan hiç sözedilmemiş, Trabzon bölgesinin Ermenilere bırakılması tasarlanmıştı. Bu durumdan kuşku ve telaşa düşen Pontuscularla arkalarındaki Yunanlılar, tek çıkar yolun Karadeniz kıyılarına yapılacak bir çıkarma ile işi bir olup bittiye getirmek olduğu düşüncesine vardılar.

Yunan donanması Karadeniz'i kıyılarını abluka altına almak amacıyla zaman zaman Karadeniz'e çıkmış ve bazı şehir ev kasabaları bombalamıştı. Yunanlılar'ın bu girişimlerinde itilâf devletlerinin ne derecede etkili olduğu tam anlamıyla bilinmemekle birlikte en azından donanmanın Karadeniz'e açılmasına göz yumulduğu hakkında şüpheler vardır. Karadeniz kıyıları büyük

²⁸⁵ B.O.A; DH.KMS; nr: 53-1/82; 1337.N. 23(22 Haziran 1919)

²⁸⁶ B.O.A; DH.KMS; nr: 49-2/51; 1337.Z. 26 (22 Eylül 1919)

²⁸⁷ Bkz. (9), ÇAPA, 50-51.

taarruzdan önce, Rusya'dan Ankara'ya gönderilen silah ve cephanenin zorunlu geçiş yolu üzerinde yer aldığı için büyük bir önem kazanmıştı. 7 Haziran'da İzmir'deki İngiliz Konsolusu Lamb, Londra'ya gönderdiği telgrafta, Albay Saviyannis'in bu cephane akışını önlemek amacıyla Türkler'in Karadeniz kıyısındaki limanlarının ablukaya alınmasını önerdiğini bildirdi. 9 Haziran'da İngiltere'den alınan cevapta bu ablukanın tehlikeli ve yararsız olduğu sonucuna varılmıştı. Ancak aynı gün Yunan kuruvarazörü Kalkış, TBMM'i Hükûmetinin başlıca giriş limanı olan İnebolu bombalamıştı. Bu olaydan sonra TBMM Hükûmeti, her an bir Yunan çıkarmasını ihtimalini düşünerek Karadeniz kıyılarını harp sahası ilân etti. Karadeniz'de Yunan donanmasının yeni olaylara sebep olması önlenemedi.²⁸⁸

Ve Yunanlılar'ın Trabzon'u işgale hazırlandıkları haberi duyuldu. 03.09.1920'de Ankara'dan Kâzım Karabekir paşaya çekilen bir telgrafla, Yunanlılar'ın Karadeniz kıyılarına bir çıkarma yapma ihtimali olduğu bildirildi. 06.09.1920 de Yunan donanmasının İnebolu açıklarından Trabzon'a doğru gönderilmek üzere, beş bin kişilik bir Yunan kuvvetinin vapurlara bindirildiği haberi geldi.²⁸⁹

Fakat, bu sırada Yunanistan'ın iç durumu da hayli karışmıştı. 14 Kasım 1920'de Venizelos iktidardan düşürüldü²⁹⁰, Aralık 1920'de Kral Konstantin tahta çıkarıldı.²⁹¹

²⁸⁸ Bkz. (9), ÇAPA, 51.

²⁸⁹ Bkz. (4), GOLOĞLU, 251.

²⁹⁰ 14 Kasım'da Yunanistan'da genel seçim oluyor; Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, seçimi kazanacağına inanarak iyimser olmasına karşın, büyük bir yenilgiye uğruyor; ertesi gün Yunanistan'dan ayrılıyordu. 20 Kasım tarihli İngiliz istihbarat raporu, Venizelos'un yenilgiye uğratılmasının Türkleri oldukça sevindirdiğini, Yunanlılar'ın Karadeniz kıyılarına çıkarma yapmaları tehlikesinin ortadan kalktığına inanmışlardır. Bkz.: Salahi R. SONYEL, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, 133.

Avrupa'daki propaganda gezisinden dönmekte olan ve İstanbul'da bulunan Trabzon Metropolidi Hrisantosun durumu da çıkmaza girmişti. Çünkü, Avrupa gezisinden eli boş dönmekte olan Hrisantos aynı zamanda Venizelosçu idi. Metropolid vekili Kominidis, kendisine haber göndererek İstanbul'da kalmasını, Trabzon'a gelmemesini bildirdi. Kraldan yana olan Pontuşçular onu pontos davasına ihanetle suçladılar. Venizelos'dan yana olanlar da onun ılımlı davranışlarla Trabzon'u felaketlerden kurtardığını ileri sürdüler.²⁹²

Trabzon bölgesindeki Pontuscular'ın bu bocalamasına karşılık, Samsun-Amasya bölgesindeki Rum çeteleri yine son derece azgın bir halde idiler. Esasen asayiş zayıf olan bu bölgede diledikleri gibi hareket etmekte idiler. Bunun üzerine, 9 Aralık 1920'de Sivas'taki 3. Kolordu kaldırılarak, merkezî Amasya'da olan (Merkez Ordusu) kuruldu, komutanlığına da Taşköprü'de görevsiz durumda oturmakta olan Nureddin Paşa getirildi. 18-50 yaşındaki erkek Rumlar başka yerlere aktarılıp silahları toplanmak istendi. Silahlarını vermeyen Rumlar çetelere katıldılar, Bünyan dağlarında toplândılar. Bir yandan Yunanlılar'ın Karadeniz kıyılarına bir çıkarma yapmasını, bir yandan Rumlar'ın ayaklanmasını bekleyen çeteler, Müslüman köylülere saldırdılar.²⁹³

1921 yılında artan deniz nakliyatına engel olmaya çalışan Yunanlılar, 26 Mart'tan itibaren Karadeniz kıyılarını abluka altına almışlardı. Yunanistan Türkiye'ye Sevr'i kabul ettirebilmek için Batı Anadolu'da başlattığı taaruzu

Karşılaştırma yapmak için bkz.: M. Murat HATİPOĞLU **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**; Dimitri KİTSİKİS, **Yunan Propagandası**, s.22 adlı eserlerde, Yunanistan'da yapılan seçimin tarihi 14 Kasım 1920 olarak verilir.

²⁹¹ Ekim 1920 tarihlerinde Yunan kralı Alexander'ı bir maymun ısırıldı. Bunun sonucu vefat eden kralın yerine Kostantin geçiyordu. Seçimlerde de kaybeden Venizelos, yurduunu terk ediyor ve yeni bir Hükümet başa geçiyor. Bkz: Kemal MELEK, **Doğu Sorunu ve Millî Mücadele'nin Dış Politikası**, 111; Bkz. (4), GOLOĞLU, 251.

²⁹² A.g.m., 251.

²⁹³ Bkz. (4), GOLOĞLU, 251-252.

Karadeniz kıyılarında da sürdürmek, en azından Karadeniz üzerinden yapılacak yardımları engellemek istiyordu. Boğazdan kolaylıkla Karadeniz'e açılan Kalkış ve Averof gibi muharebe ve zırhlı kruvazör bu amaçla görevlendirildiler. Yunan gemilerinin kıyılarımıza başlattığı abluka, sonunda bir korsan hareketine dönüştü. Kıyı gözetleme istasyonlarımızın ve Liman Başkanlıklarının düzenli iş birliği içinde çalışmaları karşısında pek başarılı olamayan Yunan gemileri, Haziran 1921 tarihinden itibaren Karadeniz kıyılarındaki açık şehirleri bombardıman etmeye bazı yelkenli ve küçük kayıkları yoklamak ve batırmak suretiyle faaliyetlerini artırdılar. 2 Haziran 1921'de bir Yunan torpidosu Ereğli limanına kadar gelerek şehre birkaç top attı. 2 Haziran 1921'de, Kalkış adlı Yunan muharebe gemisi İnebolu'yu topa tuttu.²⁹⁴

Fakat Yunan ordusu o sırada Karadeniz kıyılarına bir çıkarma yapacak durumda değildi. Birinci İnönü Savaşı'nda (10 Ocak 1921),²⁹⁵ hiç ummadıkları bir savunma ile karşılaşarak şaşkınlık içinde geri çekilmişti. Kendilerini derleyip toparlamaya çalışıyorlardı.²⁹⁶

İnebolu bombardımanından 1 yıl sonra, 7 Haziran 1922'de Yunan donanma komutanı Amerika torpidosu komutanı vasıtasıyla Samsun mutasarrıfına verdiği ulti-matomda şehri bombalayacağını bildirdi. U.S.S. SANDS zırhlısı kaptanı R.H. Ghormley'in Samsun'un bombardımanı-yla ilgili olarak 7 Haziran 1922 tarihli günlüğe baktığımızda; kaptanı R.H. Ghormley'e Yunan kıdemli subayı, İtalyan ve Fransız bandıralı ticaret gemisine haber

²⁹⁴ Mesut ÇAPA, "Karadeniz'de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri", **Askerî Tarih Bülteni**, 42:83-84.

²⁹⁵ Birinci İnönü Savaşı Millî Mücadele tarihimizde saldırının durdurulmasını sağlayan ilk savaştır.

²⁹⁶Bkz. (4), GOLOĞLU, 252.

vererek limandan çıkmalarını ister, iki geminin de ateş hattı içinde olduğunu söyler.²⁹⁷ Kentin valisine verilmek üzere bir mektup verir. Bu mektupta:

“Samsun Kenti Valisine,

Yasal bir davranış içinde olan Yunan filosunun varlığı, Türkler’in Hristiyanlar üzerinde baskı ve zulüm uygulamasına gerekçe olamaz. Bu durumun devamı halinde Mustafa Kemal’in denetimi altında bulunan bütün kıyı boyunca Yunan filosu, ciddi karşılık verme hakkını kullanacaktır. Sizi uyarıyoruz.”

Mektubun devamında şehirdeki silahların, savaş malzemelerin imha edilmesi istenmektedir. Eğer yapılmazsa Lahey Konferansı²⁹⁸,ndaki tanınan ayrıcalığı kullanacaklarını belirtirler. Tarafsız devletlerin temsilcilerinin, uyruklarının ve savaşımayan halkın şehirden çıkarılması istenilerek, isteklerde gecikme, direnme olursa Yunanlılar’ın sorumlu olmayacağını yazarak tehdit ederler.²⁹⁹

Bu mektubun karşılığında Mutasarrıf ve Askerî vali Ankara’dan haber beklediklerini söyleyerek Amerikalılar’ın şehirden çıkmasına izin vermez. Cevap olarak şu mektubu yazmışlardır:

“Amerikan muhribi aracılığıyla göndermiş olduğunuz mektubunuzu almış bulunuyoruz. Bu mektuba yanıt olarak Samsun kentinin açık bir kent olduğunu ve bombardıman edilmesinin yasalara aykırı olacağını belirtiriz. Ayrıca şu noktalara değinmek isteriz: Önerdiğiniz koşullar kabul edilecek

²⁹⁷ Orhan DURU, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, 165.

²⁹⁸ Rus Çarı II. Nikola savaşı önlemek, silahsızlanmayı sağlamak ve barışı güvence altına almak amacıyla bir uluslar arası konferans düzenlemiştir. Bkz.: Gülnihal BOZKURT, “1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti”, **XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, III:I: 369.

²⁹⁹ Bkz. (297), DURU, 166-167.

değildir, bu nedenle reddediyoruz. Konsoloslar, yabancılar ve başka uluslardan ve dinlerden kimseler kentte yaşamaktadır. Karışıklık çıkarsa bütün kent sakinleri buldukları yerlerde kalacaktır. Kenti terk etmeyeceklerdir. Böyle bir durumun sorumluluğu sizin üzerinizde kalacaktır. Hristiyanlara karşı yapıldığı iddia edilen zulümler ise hayaldir. Dolayısıyla kente karşı yapabileceğiniz her davranışı protesto ediyorum.³⁰⁰”

Yunan Filosu 7 Haziran 1919 saat 15.00’de bombardımana başlar.³⁰¹ Bu bombardımana Türkler 15.30’da karışık verir. Bombardıman 18.00 kesilir. Yunanlılar 19.30’ çekilir. Komutan R.L. Ghormley tarafından tutulan günde 8 Haziran 1919 sabahı Yunanlılar’ın gözükmediğini ve İstanbul’a yola çıktıklarını yazar.³⁰²

3.2. İngiltere

İngiltere doğuda bir Ermenistan’la Kürdistan kurulmasına taraftardı ve bunlara söz de vermişti.³⁰³ Ama ortaya yeni bir durum olarak Karadeniz’de Pontus Rumlar’ı da çıkmıştı. Yine İngiltere Batı Anadolu’da İtalyanlar’a karşı Yunanistan’ı desteklerken, Güney ve Güneydoğu Anadolu’daki stratejik noktaları ve petrol bölgelerini Fransa’ya kaptırmamak için çaba harcıyordu.³⁰⁴

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İngiltere’nin, doğuda Samsun batıda da Batum’u işgal ederek Karadeniz bölgesini denetim altına

³⁰⁰ A.g.k., 169.

³⁰¹ Mesut Çapa, Samsun Bombardımanının 8 Haziran’da olduğunu yazar. Bkz. (9), ÇAPA, 51.

³⁰² Bkz. (297), DURU, 174.

³⁰³ Ömer KÜRKÇÜOĞLU, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 64-69; Salahi R. SONYEL, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, 5-6.

³⁰⁴ Bkz. (208), OKUR, 93-104.

almak istemesi, Pontus Rumlarının Faaliyetlerini kolaylaştırmak ve burada bir Rum devletinin yeniden tesisine imkân hazırlamak amacı taşımıştır.³⁰⁵

İngilizler Karadeniz'deki olaylarla yakından ilgileniyorlar; yörede Mondros Mütarekesi hükümlerine uyulmasını sağlamak için büyük çaba harcıyorlardı. İngiliz Generali Milne 9 Mart 1919'da Samsun'a 200 kişilik bir İngiliz müfrezesi çıkardı. İngiliz askerleri Rum halkı tarafından sevinç gösterileri ile karşılandı. İngiliz ordusunda görevli 2 Hintli subay ile 50 Raşput ve Hintli Müslüman askerlerin 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmeleri Pontusçu çetelerin tecavüzlerini ve faaliyetlerini arttırdı.³⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa bölgede asayişsizliğin arttığı bir sırda Samsun'a çıkmış. Samsun ve Havza'dan gönderdiği raporlarda bu asayişsizliğin sebeplerini açıklamış. Sivas Kongresi'nden hemen sonra Merzifon'dan 20 Eylül'de Merzifon ve Samsun'daki İngiliz müfrezeleri Millî Türk kuvvetleri ile çatışmamak için geri çekildi. Ancak Samsun ve Trabzon gibi Karadeniz bölgesinin önemli şehirlerinde İngiliz mümessil ve kontrol subayları görev yapıyordu. Bunlar arasında özellikle Erzurum yöresinde görev yapan Kasım 1921'de Malta'daki Türk aydınları ile mübadele edilecek olan yarbay Rawlinson da bulunuyordu.³⁰⁷

İstanbul'dan Erzurum'a gitmekte olan Kâzım Karabekir, Trabzon'da bulunduğu günlerde, 19-30 Nisan 1919'da İngilizlere her şey kontrol altına aldığı görmüştü. Trabzon sokaklarında İngiliz ve Fransız subayları geziyordu. Erzurum'da bulunan İngiliz Yarbayı Lawrinson çevredeki fırkalara ve Trabzon mevki komutanlığına emir tarzında tebligatta bulunarak fırkalardaki tüfek sayısını sınırlayarak 1500'er tüfekten fazla olursa

³⁰⁵ Mehmet FATSA, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, 164.

³⁰⁶ Bkz. (9), ÇAPA, 52.

³⁰⁷ Bkz. (9), ÇAPA, 52.

komutanların sorunlu tutacağını bildirmişti. Oysa o sırada Kâzım Karabekir'in 9. fırka komutanı Rüştü Bey vekâlet ediyordu. Rawlinson uyarılmış ve fırkalara emri yalnız 15. kolordunun vereceğini bildirmişti.³⁰⁸

Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgali altında ezilmiş olan Trabzon halkı şimdi de Ermeni ve Pontuşçular'ın faaliyetleri karşısında tedirgindiler. İngiliz donanmasını ise her belanın başlangıcı olarak görüyorlardı.³⁰⁹

18 Nisan 1919'dan beri geçici olarak Trabzon'da bulunan kontrol komutanı Crawford hararetle bir Rum taraftarı idi. Batum'daki Rumlar'ın Trabzon'a gelmelerine çalışıyordu. İngiliz mümessili Trabzon emniyet müfettişine Batum'da zaruret içerisinde bulunan 500 Rum ailesinin Trabzon'a döneceğini söyleyince mevki komutanlığı durumu valiliğe bildirmiş valilikte Rumlar'ın Trabzon'a kabul etmeleri halinde sefaletin artacağını ve bu yüzden Trabzon'a göçmen Rum kabul edilemeyeceğini İngiliz mümessiline resmen bildirmişti. Aynı yıl içinde 10 Mayıs'da Rusya'dan avdet eden Rumlar'ın Trabzon'a çıkmalarına müsaade edilmemesine dair Aşair ve Muhacir'in Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Trabzon Vilâyetine cevabı telgraf çekilmiştir.³¹⁰ Rusya'da geçim zorluğunu olduğunu belirten mümessil buralara gitmek için müracaat eden Rumlara vesika verilmemesi için 7 Aralık'ta valiliğe bir yazı göndermişti. Esas amaç Trabzon çevresinde Rum nüfus artışını sağlamaktı. Rusya sahillerini zaruret içinde göstermek suretiyle Rumlar'ın buraya gitmelerine razı olunmaması hep bu amaca hizmet içindi.³¹¹

İngilizler, Rumları kendi siyasî amaçları doğrultusunda hareket ettiriyorlardı. Nitekim 13 Kasım 1919'da İngilizler'in Batum'da Rum, Ermeni

³⁰⁸A.g.k., 52.

³⁰⁹A.g.k., 53.

³¹⁰B.O.A., DH-ŞFR, 100/42, 1337.N.19 (20 Mayıs 1919)

³¹¹Bkz. (9), ÇAPA, 53.

ve Ruslarda jandarma birlikleri teşkil ettikleri haber alınıyordu. Türk askerî makamları bu faaliyetlere doğuda İngilizler menfaatlerini korumaya yönelik girişimler olarak yorumluyorlardı. Her tarafı zayıf bırakacak şekilde çeşitli unsurlar çarpıştırılıyor, böylece İran ve Hindistan yollarının emniyet altına alınmasına çalışılıyordu. Özellikle Rum ve Ermenilere bazı vaatlerde bulunarak onların da bu siyasete alet edilmeleri sağlanıyordu. Tüm bunların yanı sıra İngilizler’in güttükleri siyasî amacın Rum isteklerini Türk makamları karşısında savunmaya engel teşkil etmediği görülmüştü.³¹²

Ekim 1919’da İstanbul’dan Trabzon’a gelen İngiltere yüksek komiseri amiral de Robeck, 8 Ekim’de Trabzon İngiliz konsolosluğunda yarım saat kaldıktan sonra Batum istikametine hareket etmişti. Amiral Türk mülki ve askerî yetkililerine “hareket’i Millîyeye” müdahale etmeyeceklerini, ancak asayişin korunmasına daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini söylemişti. Mevki komutanı bir soru üzerine Ruslardan kalma harp malzemelerinin tamamen teslim edildiğini belirtmişti. İngiliz amirali her şeye rağmen kendisine verilen bilgilerden memnun kalmış ve İngiltere Hükûmeti’nin Türkiye’nin beka ve varlığı ile Türkler’de kalmasını razı olduğunu ancak inzibat ve asayişin kurulmasını gösterilmesi fevkalâde önemli olduğunu defalarca tekrarlamıştır.³¹³

Ahmet Talat, 3 Haziran tarihli ve “İslâmiyet’e Son Darbe” başlıklı Açıksoz Gazetesindeki yazısında; “...Anadolu’daki başarılı gelişmeleri gören İngilizler, emellerine ulaşabilmek için kendilerine yeni bir yol bulurlar. Yüzyılladır kardeş gibi yaşadığımız halkları Osmanlı’dan ayırmak ve Türkleri

³¹² A.g.k., 53.

³¹³ Bkz. (9), ÇAPA, 53-54.

zayıf düşürmek için çaba gösterirler...” diyerek İngilizler’in politikasını özetlemiştir.³¹⁴

3.3. Fransa

Paris Barış Konferansı sırasında Yunan propagandası Fransa’da oldukça etkili olmuştu.³¹⁵ Venizelos’un Konferansta savunduğu Yunan istekleri Fransızca ve İngilizce olarak basılıp dağıtıldı. Ayrıca, Yunan hak iddiaları ve istekleri birçok kitapçık, konferans ve diğer yollarla Fransız ve dünya kamuoyuna duyurulup benimsetilmeye çalışıldı. Trabzon Metropolidi Hrisantos da Pontus’la ilgili hak ve iddialarını savunmak üzere Paris’te faaliyette bulunuyordu.³¹⁶

Venizelos tüm Fransa’nın tanıdığı bir kişi haline gelmişti. Paris gazeteleri, Venizelos’un Konferans’ta ileri sürdüğü istekleri geniş ölçüde verdiler ve çok iyi karşıladılar. Venizelos daha ziyade Marsilya’da tanınıyordu. Bu şehir, güneyde diplomatların giriş-çıkış yaptıkları bir yapı olması özelliği yanında, aynı zamanda, ticarî sebeplerle yerleşmiş eski ve kalabalık bir Yunan kolonisi barındırıyordu.³¹⁷ Daha önce sözünü ettiğimiz Giresunlu iş adamı Kostantinidis³¹⁸ de burada yerleşmiş ve Pontus tezini savunmak ve tanıtmak amacıyla kongreler toplamıştı. Bu sebeple Fransız kamuoyu Rum ve Yunanlıları Türkler’den daha iyi tanıyor ve onlara sempati duyuyorlardı.³¹⁹

12 Ağustos 1919 tarihli, İstanbul Polis Genel Müdürlüğü Birinci Şube’den Polis Müdürü Mehmet Nurettin tarafından Hariciye Nezareti’ne

³¹⁴ Ahmet Talat ONAY, *Millî Mücadele Yazıları*, 36.

³¹⁵ Bige YAVUZ, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, 9-10.

³¹⁶ Bkz. (9), ÇAPA, 57.

³¹⁷ Yahya AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 108-110.

³¹⁸ Konstantinides olarak da geçmektedir.

gönderdiği raporda: Trabzon'da bir Rum Cemiyeti kurmak üzere Paris'te geçici bir komite toplanmış. Komitenin başına Kostantinidis getirilmiş ve Atina'da da bir "Dayanışma Sağlama Şubesi" açılmıştır. Bu şube yayın yoluyla propaganda yapmak ve Trabzon'da çeteler teşkil etmek veya göndermekle ayrıca silah ve cephane sağlamak üzere yardım toplamak gibi görevleri yerine getirme sorumluluğu taşımamaktadır.³²⁰

23 Mart 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsusa'dan, Kastamonu, Trabzon, Ankara, Aydın, Sivas vesair vilâyetlerle; Canik, Bolu, İzmit vesair mutasarrıflığına çekilen telgrafta: Rumlar'ın katliamına, bir takım İslâmiye'nin hazırlanmakta olduğu iddiasıyla Fransa İşgal Kuvvetleri tarafından verilen nota incelenmesiye meydana gelebilecek olaylara fırsat verilmemesi istenilmektedir.³²¹

3.4. ABD

Amerika'nın bölgedeki başlıca faaliyetleri misyonerlik ve ticaret faaliyetleridir. 1915 yılında Trabzon'daki Amerikan misyonerleri tarafından gönderilip Erzurum vilâyetinde *Mucizelere Dair Hutbe ve Meryem Ananın Makamına Dair Hutbe* namlarında iki kıta risalenin İslâm dinine kötü tesir edeceğinden Türkçe olarak Memalik-i Osmaniye'de neşr ve satılmasına müsaade edilmemiştir.³²²

1918 yılında Trabzon Valisi (Süleyman) Necmi Bey tarafından verilen bilgiye göre: "*Trabzon şehrinde kain olup Hükûmetce müdahale edilmeyen ve*

³¹⁹Bkz. (9), ÇAPA, 58.

³²⁰ Tülây DURAN, "Mondros Mütarekesi'nin İlk Uygulamaları Türkiye'nin İşgali (XXI)", *Türk Tarihi Dergisi*, 39.

³²¹ B.O.A; DH-ŞFR; nr: 97/228; 1337. C. 20 (23 Mart 1919)

³²² B.O.A; DH.UMVM; nr: 123/71; 1333.B.25

heyet-i idaresinin taht-ı işgalinde bulunan Amerika mektebinin müsaade dahil vilâyette Amerika müessesesi olmadığı maruzattır.³²³”

Türkler’in Amerika ile tanışması XIX. yüzyıl başlarında olmuştu. 1919 yılı başlarında Amerikan iş adamları ile birlikte bir donanma da Türkiye’ye gelmiştir. İstanbul’a gönderilen muhriblerin³²⁴ de desteği ile iş adamları, bölgedeki ekonomik kaynaklarını geliştirmek için incelemeler yapıyorlar ve donanma gidecekleri yerlere onları götürüyor, Karadeniz kıyılarına gidip dönen gemilerin subayları iş adamları için iktisadî konularda bilgi topluyorlardı.³²⁵ Amerikan donanması yalnız taşıma ve bilgi toplamakla kalmıyor, Amerikan sermayesini korumak için de her türlü çabayı gösteriyordu. Samsun’daki Amerikan Tütüncülük Şirketi, Amerikan savaş gemilerinin limanı üs haline getirmesinde önemli bir etkendi.³²⁶ Amerikan gemileri aynı amaçla Batum’da ve diğer Karadeniz limanlarında da bu çerçevede görevlendiriliyor, ticarî mesajlar, gemilerin telsizlerin ile anında yerine ulaştırılıyor, gemiler Karadeniz limanlarına Amerikan mallarından örnekler götürüyorlardı. Amerikan donanması işadamlarına yalnız bilgi sağlamakla kalmıyor. Samsun’daki Amerikan tütüncülük şirketinin çıkarlarını koruması için Samsun limanında sürekli olarak muhrip de bulunduruyordu.³²⁷

Samsun’da, Batum’da, Odesa Novrosisk gibi Rus limanlarında faaliyet gösteren Amerikan gemileri, seyirlerinde Trabzon ve başka bazı Türk limanlarına da uğruyorlardı.³²⁸ 1919-1921 yılları arasında gösterilen bu faaliyetlerle, Amerikan petrolü Anadolu pazarında tek satıcı durumuna

³²³ B.O.A; DH.EUM.5.Şb.; nr: 75/4; 1337.S.01 (6 Kasım 1918)

³²⁴ Torpidoları avlamaya yarayan ve çok hızlı giden bir çeşit küçük harb gemisi.

³²⁵ Edward Mead EARLE, **Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)**, 312.

³²⁶ Doğan AVCIOĞLU, **Millî Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e**, I:355-356; Bkz. (3), DOĞANAY, 229.

³²⁷ Bkz. (325), EARLE, 312.

³²⁸ İstiklâl harbi deniz cephesi ve hava harekâtı, c. V, s. 50..bakılacak.. Bkz. (3), DOĞANAY, 230.

gelmişti.³²⁹ Aynı dönemde Samsun'da Amerikan gemileri sürekli nöbet tuttu.³³⁰

Amerikan'ın bölgeye ilgi duymasının nedenlerinden biri de Bolşevik hareketinin durdurulmasıydı. İngiltere ve Fransa ile bunlara paralel politika izleyen küçük devletlerden başka Amerika da, İngiliz ve Fransızlar'ın zorlamasıyla Anti-Bolşevik cepheye katılmıştı. Bahsedilen sebep ve amaçlara yönelik Bolşevik yayılması da Amerika'yı bu cepheye katılmaya zorlayan nedenler arasındaydı. Daha Bolşevik İhtilâli olduğu sıralarda başlayan Anti-Sovyet hareketleri destekleme politikası, Mütareke'den sonra fiilî harekâta dönüştü.³³¹

Amerika, Karadeniz kıyıları ve Kafkaslar'daki etkinliklerini yardım kuruluşları ve istihbarat kadrosuyla yürütüyordu.³³² Nisan 1919 başlarında Amerikan Yardım Heyeti Trabzon Vilâyeti muhtaçlarına ücretsiz tevzi edilmek üzere bir vapur buğday sevketmiş, deve, at ve araba sahibi Trabzonlular'ın gayretiyle buğdayın vilâyetin iç kısımlarına taşınması sağlanmıştır.³³³ Donanma bunlara yardımcı oluyor, Karadeniz üzerinden yardım ve haberleşmeyi sağlıyordu. Amerikan Kongresi 24 Şubat 1919'da, bölgedeki Hristiyanlara yüz milyon dolar yardım yapılmasını kararlaştırınca, yardımları yapmak için İstanbul, İzmir, Derince ve Köstence'de Amerikan Liman Komutanlıkları kuruldu.³³⁴

1919 Ağustos'unda İngiltere bölgeden çekilirken, Trabzon'daki Amerikan Yardım Kurulu da çalışmalarına yeni boyutlar getirmiş, Ermeni ve

³²⁹ A.g.m., 230.

³³⁰ **Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı**, 70; Bkz. (3), DOĞANAY, 230.

³³¹ Bkz. (3), DOĞANAY, 230.

³³² A.g.m., 231.

³³³ Bkz. (54), ÖZEL, 56.

³³⁴ Bkz. (3), DOĞANAY, 231.

Rumlara her türlü desteği içeren yardımlar yapmaya başlamıştı. Maddî ve manevî desteklerini arttırmışlar, bazılarının Trabzon'dan Batum'a ve başka yerlere gitmelerine yardımcı olmuşlardı. Bu yardımların Müslümanlara da yapılacağını vaad etmişlerdi.³³⁵ İngilizler bir yandan bu yardımlara sevinirken, diğer yandan bazı endişeler de taşıyorlardı. Amerikan misyonerlerinin din adına Müslümanlara kötü davranıp, onları kışkırtacaklarından korkuyorlardı. Amerikalılar ise, Türk Millî Hareketi'nin Panİslâmist bir hareket olduğu endişesiyle, Kafkaslar'daki düzenin bir an önce kurulmasını istiyor, Azerbaycan'ı tanıyarak Nahçıvan'ın özerk kalması üzerinde anlaşıyorlardı. Bu girişimle Ermenilerle Azerîleri bir işbirliğine götürmeye çalışıyorlardı.³³⁶

Amerika, 1919 Eylül'de Harbord Heyeti'ni ve daha önce Haskell'i bölgeye göndermiş, yine Eylül Ayı içinde Olimpia adlı gemi Karadeniz'i ziyaret etmişti.³³⁷

1920 yılında Amerikalılar yine Ermeni ve Rum işleri ile ilgilenmişler, Bolşeviklere karşı Kafkaslarda kurulmak istenen set içinde yer alması düşünülen Kafkas Cumhuriyetleri üzerinde bazı çalışmalar yapmışlar, Türk limanlarına karakol ve nöbet tutmuşlar, yıl sonuna doğru Rusya'dan çekilen Bolşevik karşıtı ordu ve göçmenlerin İstanbul'a ve Avrupa ülkelerine taşınmasına yardımcı olmuşlardı.³³⁸

1920 başlarında, Amerikan basınında bölgenin Amerika için önemini vurgulayan yazılar çıkıyor, Amerika'nın izlediği politika desteklediği gibi, daha fazlasını yapması da isteniyordu. İngiliz rekabetine dikkat çekilmesi de,

³³⁵ A.g.m., 233.

³³⁶ Bkz. (3), DOĞANAY, 233.

³³⁷ A.g.m., 233-234.

³³⁸ A.g.m., 235-236.

Amerika'nın bölgedeki ekonomik ve ticarî beklentileri konusunda önemli bir göstergeydi.³³⁹

New York Times'ta, Ocak 1920'de Lewis Heck imzasıyla yayınlanan yorumda; İstanbul'un yanı sıra Odesa, Batum, Samsun limanlarının da Yakın Doğu'nun ilgi ve yatırım bekleyen bölgelerine açılan kapılar olduğu vurgulanıyordu.³⁴⁰

1920 Mart ve Nisan aylarında Samsun'da devamlı bulunan Amerikan gemilerinden başka, Karadeniz kıyılarında seyreden Amerikan muhriblerine de rastlanıyordu. Bunlar ara sıra Trabzon ve Giresun limanlarına da uğramışlardı.³⁴¹

12 Nisan'da, 3. Kolordu Komutanlığı'ndan Sivas valiliğine yazılan raporda, Amerika'dan ve Samsun, İstanbul gibi şehirlerden Anadolu içlerine, Ermeniler'in Samsun'a gelmeleri, oradan her türlü kolaylık gösterilecek göçlerinin sağlanacağını bildiren mektuplar geldiği, bunun üzerine bir kısım Ermeni'nin göçe başladığı, İtilâf Devletlerinin bir çıkarma hareketine karşı buna engel olunması gerektiği bildiriliyordu.³⁴²

Amerikan gemilerinin Türk limanlarına sık sık uğradıkları bir dönemde böyle gelişmeler olması, Amerika'nın Hristiyan işlerine duyduğu ilgiyi göstermekteydi. Mayıs ve Haziran aylarında da Samsun'da bir veya bazen daha fazla savaş gemisi nöbet tutmuş, Türk limanlarına uğrayan gemiler ve Karadeniz'de Batum-Samsun arasında seyreden gemiler izlenmişti. 9 Mayıs'ta Batum yönünden gelen bir Amerikan kruvazörü Samsun limanına girmiş ve

³³⁹ A.g.m., 236.

³⁴⁰ A.g.m., 236.

³⁴¹ Bkz. (3), DOĞANAY, 236.

³⁴² A.g.m., 237.

iskeleye yüz otuz kadar silahsız bahriyeli yirmi kişilik bando takımını çıkarmıştı.³⁴³

1920 Haziran ayında Karadeniz'deki Türk liman yetkililerinin raporlarında İngiliz, Fransız, Amerikan temsilcilikleri ile Amerikan yardım kurullarının faaliyetlerinin devam ettiği, Amerikalıların da diğerleri kadar olmasa bile Türkleri aleyhine faaliyetlerde bulunduğu, bunların desteklediği yerli Hristiyanların çok hareketli ve zararlı oldukları bildiriliyordu.³⁴⁴ Aynı günlerde Amerikan gemileri İnebolu'yu da ziyaret etmişler ve İnebolu limanında üç gün kalacaklarının bildirmişlerdi.³⁴⁵ Amerika, bu tür hareketleriyle Anadolu yollarının ağzını kapatmak gibi bir politika izlediği görüntüsü veriyordu. Amerikan gemilerinin varlığında, Türk nakliyesi rahat hareket edemiyordu. Temmuz ayında da bir Amerikan muhribi İnebolu'ya gelip birkaç gün kalmıştı.³⁴⁶

10 Ağustos 1920'de İtilâf Devletleri ile Sevr Barış Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmaya göre baştan, beri yoğun bir politik faaliyetin içerisinde bulunan Ermeniler'in istekleri yerine getirilmişti. Zira bu antlaşma ile Ermeniler bağımsızlık ve çok geniş bir toprak bırakılmaktaydı. Oysa bu antlaşmanın uygulanması mümkün değildi. Amerika Birleşik Devletleri de Ermeni ve Ermeni yanlısı kişilerce yapılan propagandaların tesirinde kalarak uygulanmasına imkân olmayan bir sınır belirlemiştir. Ermeniler'in denize çıkabilmeleri için nüfusunun ancak % 4'ü Ermeni olan Trabzon şehri, azınlık durumundaki Ermenilere bırakılmıştı. Bu yeni duruma göre Ermeniler'den

³⁴³ A.g.m., 237.

³⁴⁴ A.g.m., 237-238.

³⁴⁵ Bkz. (3), DOĞANAY, 238.

³⁴⁶ A.g.m., 238.

nüfus olarak çok daha fazla olan Türkler, Ermeniler'in idaresi altında kalıyordu ki bu, Türkler için hiçbir zaman kabul edilemeyecek bir şeydi.³⁴⁷

Amerika Anadolu'ya Hristiyanlar'ın durumunu incelemek için 1921 yazında bir kurul göndermişti. 10 Temmuz'da bu kurulun raporu basına yansımış, Hristiyanların korkunç baskı altında olduğu sonucuna varmışlardı.³⁴⁸

12 Temmuz 1921'de Yunan gemileri Samsun'u bombalamak istemiş, limandaki Amerikan destroyeri bombardımanı engellemiştir. 29 Temmuz 1921'da Samsun limanına girmek isteyen Yunan filosunun limana girmesine de engel olmuşlardı.³⁴⁹

16 Temmuz'da 239 numaralı Amerikan torpidosuyla İnebolu'ya gelen kurul, otomobil satışıyla ilgili olarak Ankara ile haberleştikten sonra Samsun'a döndü.³⁵⁰ Bu gibi dosthane hareketler yanında, Amerikalılar topladıkları bilgileri İngilizlere aktarmak gibi olumsuz faaliyetler de yapıyorlardı. Samsun'u ellerinde bulundurarak azınlıklar için bir dayanak noktası oluşturmayı da düşünüyor, politikalarında çıkarlarını her zaman ön plânda tutuyorlardı. Ancak Yunan hareketlerine de olumlu bakmıyorlardı. Trabzon'u bombardıman eden Yunan Kılıkış zırhlısı Samsun'a geldiğinde, Amerikan torpido kumandanı bombardıman konusunda hoşnutsuzluğunu göstermiş, bu gibi yollarla sonuç alınamayacağını Kılıkış'ın kumandanına belirtmişti. Yunan ordusunun Batı Anadolu'da harekete geçtiği sıralarda, Samsun'a da çıkarma

³⁴⁷ Bkz. (223), TAŞKIRAN, 95.

³⁴⁸ Osman ULUGAY, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, 139.

³⁴⁹ Bkz. (3), DOĞANAY, 241.

³⁵⁰ A.g.m., 241.

yapabilecekleri endişesinde olduklarını da Türk yetkililere dolaylı olarak ifade etmişlerdi.³⁵¹

1921 yılı sonlarında bütün gelişmelere karşı, Amerika'da da hâlâ, Türkiye'de Amerikan mandası kurulması, Karadeniz kıyılarında iki-üç Amerikan savaş gemisi ile bir tugay Amerikan askerinin güvenliği sağlamaya yeteceğini savunanlar vardır. Bunun gerekçesi olarak da, Anadolu'da bulunan misyonerler gösterilmekteydi.³⁵²

1922 yılında Amerika'nın Türkiye politikası ve Karadeniz'deki faaliyetleri 1921 yılına göre daha az, ama aynı paraleldedir. Ankara ile ilişki kurmak ve işbirliği yapmak isteyen Amerika, hiçbir zaman yeni Türk Devleti'ni tanımaya yanaşmamıştı. Bu yıl içinde de Amerikan savaş gemileri Samsun limanında beklemiş, Ankara Hükûmeti ve kendi unsurları ile bağlantıyı genelde buradan yapmışlardı.³⁵³

Bu arada Amerikan gemileri Anadolu'da, Karadeniz limanlarından taşınacak Rum ve Ermeni göçmenlerin taşınması ve yardım konuları üzerinde de durmuşlardı.³⁵⁴

Millî Mücadele boyunca Amerika, Samsun'da sürekli bir istasyonier gemi bulundurmuş, aynı görevle Batum, Odesa, Novrosisk gibi Rus limanlarına da gemilerini göndermişti.³⁵⁵ Bu gemiler İstanbul'a dönerken Trabzon ve diğer Türk limanlarına uğramış, Türkiye'ye karşı diğerlerinininki ölçüsünde bir abluka ve karakol uygulamamıştı. Amerika'nın dikkati

³⁵¹ Ag.m., 241.

³⁵² Osman ULUGAY, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, 146

³⁵³ Bkz. (3), DOĞANAY, 242.

³⁵⁴ Mithat İŞİN, **İstiklâl Harbi Deniz Cephesi**, 127; **İstiklâl Harbi Deniz Cephesi Ve Hava Harekâtı**, C. V, s. 90

³⁵⁵ Bkz. (3), DOĞANAY, 243.

Hristiyanlar ve özellikle Ermeniler üzerine çevrilmişti. Tabi ki bölgeye geliş amaçlarının en başında ekonomik ve ticarî çıkarları rol oynamıştır.³⁵⁶

Millî Mücadele Dönemi'nde Karadeniz'de faaliyet gösteren Amerikan gemileri, savaş sonrasında, azınlık değişiminde Yunan gemilerine eşlik ettiler. Bu gemiler Lozan'dan sonra Amerika'ya döndü.³⁵⁷

6 Ocak 1923'te bir Amerikan muhribi, Trabzon'a bir Yunan gemisi ile gelip, göçmen yükleyerek geri dönmüştür³⁵⁸.

3.5. Rusya

Trabzon önemli bir liman şehri olma özelliğini tarih boyunca korumuştur. Bu özelliği özellikle I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren artmıştır.³⁵⁹ Hem Rum, hem de Ruslar'ın amaçlarının gerçekleşmesinde önemli bir mevzi olması sebebiyle, Trabzon yoğun bombardımana maruz bırakılacaktır. 17 Kasım 1914'de 19 parçadan oluşan Rus donanmasının 1.5 saat süreyle şehri bombalaması sonucunda 3 resmi, 18 özel bina harap olmuş, 3 kişi ölmüş, 13 kişi de yaralanmıştır. Liman çevresine, Ruslar'ın mayın döşemesi sebebiyle limana giriş ve çıkışlarda büyük zorluklar yaşanmıştır.³⁶⁰

Ruslar, bu şekilde III. Ordu'yu desteksiz bırakarak, cepheyi kontrol altına alma niyetindedirler. İlerleyen günlerde, bu amaçlarına oldukça

³⁵⁶ A.g.m., 243.

³⁵⁷ A.g.m., 243-244.

³⁵⁸ A.g.m., 244.

³⁵⁹ Selma YEL "I. Dünya Savaşı'nda Trabzon'daki Rum ve Ermeni Faaliyetleri", **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi**, 9:1:237.

³⁶⁰ A.g.m., 238.

yaklaşacaklardır. Sarıkamış felaketinden³⁶¹ sonra, Osmanlı Doğu Cephesi çökecek, Ruslar süratle ilerlemeye başlayacaktır.³⁶²

Rumlar bu dönemde, Ruslar'a hem lojistik hem de istihbarat alanında destek olacaktır. Trabzon Metropolit Hrisantos tarafından hazırlanıp, Türk cephelerinde dağıtılan bildiri de şu ifadelerle yer verilmiştir:

*“Osmanlı Askerleri, Alman kumandanları ve subayları sizi koyunları mezbahaya koyar gibi Kafkasya tarafına gönderiyorlar. Erzurum kalesinin Ruslar tarafından ele geçirildiğini ve sizin 3. Ordunuzun bütün topraklarını kaybedip her tarafa kaçmakta ve esir düşmekte olduğunu bilir misiniz?.....Van, Muş, Ahlat ve Hınıs kaleli şehirlerinin Ruslar tarafından zapt olunduğunu bilir misiniz? Arhavi, Visye ve Gora şehirleri bizim tarafımızdan zapt olunduktan sonra, Anadolu kıyılarında bulunan başka şehirlerde ne ümit kalıyor.....”*³⁶³

Böylece Türk askeri isyana davet edilmektedir. Hem Türk ordusunun arkasından ihanet etmeleri ve hem de Ruslarla birleşerek Türk halkına zulmetmeleri ihtimaline karşı, ikna yöntemleri ile Rum ayaklanması bastırılmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Bu sebeple ihanet eden Rumlar'ın 12 Mart 1916'da Anadolu'nun iç bölgelerine göç ettirilmesine karar

³⁶¹ 1 Kasım 1914 tarihinde Rus orduları Sarıkamış'dan Pasinler'e doğru Anadolu'yu istilâ etmek üzere taarruza geçmiştir. 6 gün süren Köprü Köy muharebelerinde ağır bir darbe yiyen Rus orduları sendeliyerek Sarıkamış'a kadar kaçmışlardır. Sarıkamış'ta yenilen Ordularının moralini yükseltmek ve yeni taarruz hazırlıklarına girişmek üzere Çar Nikola ikinci karargah kurmuştur. Bu sırada Sarıkamış, Selim ve Kars arasında toplanan Rus ordularını imha plânıyla Enver Paşa komutasında meşhur Sarıkamış Harekâtı başlamıştır. Ağır kış şartları nedeniyle tabiatla düşmanlardan daha çok mücadele mecburiyetinde kalan ordumuz yenilgiye uğramıştır.

³⁶² Bkz. (359), YEL, 238.

³⁶³ Bkz. **Pontus Meselesi**, 66-67.

verilmiştir. Bu karar doğrultusunda isyan eden Rumlar'ın bir kısmı, azami ölçüde koruma tedbirleri alınarak iç bölgede sevk edilir.³⁶⁴

Ruslar bu olaydan kısa bir süre sonra 18 Nisan 1916'da Trabzon'a girecektir. Türkler'in bir bölümü şehirde kalan Ermeni ve Rumlar'ın katliam yapacağı korkusu ile 15/16 Nisan gecesinden şehri terk etmiştir. Bu olayı müteakip, göçe tutulan Rumlar da tekrar şehre dönmeye başlayarak, Müslümanlar üzerinde büyük baskı ve korku uygulamaya başladılar. Bu dönemde Bakü Müslüman Cemiyeti Hayriyesi Trabzon halkını korumada etkin rol üstlenmiştir.³⁶⁵ Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos, Rus kumandanının da onayını alarak, çoğunluğu Rumlar'dan oluşan yeni bir "Belediye Meclisi" kurmuş ve şehirde sözde asayiş sağlamıştır.³⁶⁶

Çanakkale Savaşı'nın en önemli sonuçlarından birisi olan, Rus Bolşevik Devrimi ile Trabzon'la birlikte bütün bölgenin kaderi değişecektir. Ruslar, 15 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi³⁶⁷ ile işgal ettikleri Türk topraklarını tahliye ederek, geri çekileceklerdir.³⁶⁸ Fakat tahliye edilen bölgeler hızla Ermeni destekli Rum çeteleri tarafından işgal edildiği için bölgedeki baskı ve zulüm bir süre daha devam edecektir.³⁶⁹

³⁶⁴ Bkz. (148), GÜLER, 284; Bkz. (359), YEL, 238-239.

³⁶⁵ Betül ASLAN, **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkler'inin Anadolu Türkler'ine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, s.297; Bkz. (359), YEL, 239.

³⁶⁶ Bkz. (359), YEL, 239.

³⁶⁷ 15 Aralık 1917'de her iki tarafın delegeleri Erzincan'da buluşmuşlardır. Görüşmeler üç gün devam etmiş ve 18 Aralık 1917'de Kafkas cephesine ait mütareke imzalanmıştır. Mütarekenin imzasıyla birlikte Kafkas cephesindeki Osmanlı-Rus orduları arasındaki askeri hareket durdurulmuş ve iki ordu arasında mütarekenin imzalandığı tarihteki durumu göz önüne alınarak bir sınır hattı çizilmiştir. Böylece mütarekenin imzası münasebetiyle Türk ve Rus yetkili makamları Anadolu'da ilk defa temasa gelmişlerdir. Bkz. (20), GOLOĞLU, 179.

³⁶⁸ Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, 464.

³⁶⁹ Bkz. (359), YEL, 239.

Ruslar'ın Erzincan Mütarekesi'nden sonra da politikalarında değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 11 Ocak 1918'de yayınladıkları beyanname ile Kürtler'in, sözde saldırılarına maruz kalan Anadolu Ermeniler'inin koruyuculuğunu üstleneceklerdir.³⁷⁰ Buna bağlı olarak da Ermeni ve Rumlara yardıma devam edeceklerdir.³⁷¹

III. Ordu kumandanı Vehip Paşa, müteadit defalar Rusya'ya müracaat ederek, katliam ve baskıların sona erdirilmesini istemişse de, sonuç alamamıştır. Enver Paşa'da bu gelişmelerden haberdar olup, Müslümanlar'ın can ve mal güvenliğinin derhal sağlanmasını istemektedir. Rusya ile barış görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine, Türk ordusu 12 Şubat 1918'de ileri harekâta başlayacaktır.³⁷²

Millî Mücadele sırasında Bolşevikler de Gürcüler vasıtasıyla Pontusçulara yardım etmişlerdir.³⁷³

Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye tarafından 20 Ocak 1919 tarihinde çekilen telgrafta, Rusya'dan ve dahilden Trabzon'a avdet etmekte olan Rumlar'ın vilâyeti kabul edilmedikleri ve bundan dolayı bazılarının İstanbul'a kadar gelmek mecbur kaldıkları bilgi edilmiştir. Doğru bilginin verilmesi istenilmektedir.³⁷⁴

³⁷⁰ Stefanos YERASİMOS, **Türk-Sovyet ilişkileri : Ekim devriminden Millî mücadele'ye**, 41-42; Bkz. (359), YEL, 239.

³⁷¹ A.g.m., 239.

³⁷² Akdes nimet, **Rusya tarihi**, s. 37; Bkz. (344)YEL, 239.

³⁷³ Abtülâhat AKŞİN, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, 65.

³⁷⁴ B.O.A, DH-ŞFR; nr: 95/238; 1337.R.22 (25 Ocak 1919)

Şubat 1919'da Rusya'dan Trabzon'a avdet etmekte olan Rumlar kabul edilmiştir.³⁷⁵

1914 seferberliği sırasında Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey ile görüşerek şehrin silah altına alınan Rum halkının, Trabzon'da sivil görevlerde görevlendirilmesini sağladı ve böylece Rus vatandaşlığına geçmiş olan Rumlar'ın techire uğramasını önledi. İster Rus, ister Alman olsunlar yabancılar karşısında aynı endişeyi paylaşan vali ile metropolit, şehri birlikte yönetmeye başladılar ve 1916'da Rusların şehre girmeleri üzerine buradan ayrılmadan önce Cemal Azmi Bey, şehrin idaresini metropolite bıraktı.³⁷⁶

Valiyi yolcu ettikten sonra Hrisantos Büyük Dük Nikolay Nikolayeviç'i kabul etti. 1917'de Trabzon Rus Sovyeti'ne katıldı. Rusya'nın Kafkasya cephesinin çökmesinin ardından batılı müttefiklerin temsilcileri bu bölgede Türk ilerlemesini durduracak bir kuşak oluşturmaya çalıştılar; bu kuşağa kuzeyden güneye doğru Pontus Rumlar'ının, Gürcüler'in, Ermeniler'in ve Urumiye Nasturileri'nin katılmaları söz konusuydu. 1917 yazında Hrisantos Trabzon Rum Ulusal Birliğinin oluşturulmasında başı çaktı ve bölgenin iç kesimlerindeki köylüleri Ruslar'ın bıraktıkları silahlarla donatmaya girişti. Ancak Hrisantos müttefiklerin Tiflis'teki girişimlerine fazla bir başarı tanııyordu. Silahlı Rum köylüleriyle Osmanlı ordusunun öncü güçlerini oluşturan Türk çeteleri arasında ilk çatışmalar başlayınca Hrisantos Vehip Paşa'ya bir heyet göndererek Türkler'in memleketlerine geri dönme koşullarını müzakere etmeye karar verdi. Bu sırada iç kesimlerde de silahlı Türk ve Rum köyleri arasında bir barış ya da ateşkes anlaşmasına varılmıştı.³⁷⁷

³⁷⁵ B.O.A, DH-ŞFR, nr: 96/53, 1337.Ca.2 (3 Şubat); B.O.A, DH-ŞFR, nr: 96/120, 1337.Ca.8 (9 Şubat 1919)

³⁷⁶ Stefanos YERASİMOS, **Milletler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, 365-366.

³⁷⁷ A.g.k., 366.

Çatışma alanında bu olaylar Rusya, Yunanistan ve Avrupa'ya dağılmış olan Pontuslular arasında heyecan uyandırmaktaydı. Eski Giresun belediye başkanı olan Kaptan Yorgi'nin Marsilya'da ticaret yapan oğlu Konstantin Konstanidis, görünüşte, Sovyetlerin Rus İmparatorluğu'nda yaşayan halkların kaderini kendilerinin belirlemeleri yolundaki deklarasyondan esinlenerek Marsilya'da bir "tüm Pontuslular" kongresi toplamaya karar verdi. Ama bu kongrenin toplanmasından bir süre önce, 1917 Ekim ayı ortasında Atina'da Karadeniz kıyısında yaşayan tüm Rumları bağımsız bir devlet içerisinde birleştirme amacını güden başka bir konferans toplandı.³⁷⁸

Kostantinidis, 4 Şubat 1918'de Marsilya'da düzenlediği ilk Pontus Kongresi'nde Avrupa ve Amerika'daki Pontusçuları bir araya getirmişti. Kongre başkanlığına da Kostantinidis seçilir.³⁷⁹

2 Aralık 1918'de Fransız amiralinin, Samsun'da mütareke hükümlerinden uygulanmadığına dair şikâyeti içeren bir mektubu Osmanlı Hükûmeti'ne vermesi üzerine, harekete geçen Harbiye Nezareti, durumun araştırılması konusunda gerekli tahkikatın yapılmasını Hariciye Nezaretinden istendi.³⁸⁰

4 Şubat 1918'de Marsilya'ya gelemeyen Pontuslular'ın, katılmamasına rağmen toplanan kongrede Troçkiye hitaben bir mektup gönderilerek Sinop'un doğusunda bağımsız bir devlet talebi iletilir. Bu mektup müttefikler ve Fransa tarafından iyi karşılanmaz.

³⁷⁸ A.g.k., 367.

³⁷⁹ Bkz. (206), KİTSİKİS, 231.

³⁸⁰ Metin AYIŞIĞI, "Mütareke Başlangıcında Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum Tahriklerine Karşı İstanbul Hükûmeti'nin Aldığı Önlemler", **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler**, 58.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi müttefiklere, çıkarlarının tehlikede olduğu her yerde duruma müdahale etme hakkını veriyordu (7.madde). Bu hüküm, bir yandan müttefiklerin müdahale etmelerini sağlamak üzere Hristiyan nüfusun, diğer yandan da böyle bir müdahaleyi önlemek için Müslüman nüfusun harekete geçmesine neden olarak, ağır bir takım sonuçlar doğurdu.³⁸¹

Mütarekenin hemen ertesinde Osmanlı Hükûmeti asker kaçaklarıyla ilgili olarak bir af ilân etmekle birlikte bu kararın ne Pontus'ta ne de başka yerlerde pek etkili olduğu söylenemez.³⁸² Bazı asker kaçakları köylerine dönerler ama, dağlarda yaşadıkları sürece edindikleri başkaldırı alışkanlığından ve otoritelere karşı takındıkları bağımsız ve başına buyruk tavırlardan vazgeçmezler. Bu nedenle, ilân edilen af, çeteleri tasfiye etmek yerine kurumlaştırmaya yarar.³⁸³ Öte yandan, İmparatorluğun teslim olmasından ötürü moralleri bozuk olan Türkler'in tersine Rumlar, geleceğin kendilerine ait olduğu duygusuna kapılırlar.³⁸⁴ Rum kilisesinin dini hiyerarşisinde üst mevkide bulunan görevlileri de bu amaçla, bu unsurları ileride kurulacak bir askerî gücün çekirdeği olarak örgütlemeye çalışırlar.³⁸⁵

Türkler Rum çetelerini, 13 ve 23 Kasım tarihlerinde Merzifon bölgesindeki iki köye saldırmak ve onları yağmalamakla suçlarlar.³⁸⁶ Rumlar ise, İstanbul'daki Yüksek Müttefik Komiserliğine, Müslümanların bir katliam hazırlığı içinde bulunduğundan bahsederler. Tabii şehirli ve kırsal kesimden Müslümanlar, techire uğrayan Rum ve Ermeniler'in mallarını geri vermekten de pek memnun değildirlir ve bunu olabildiğince dile getirirler, ama o sırada güçlü konumda olanlar Rumlardır. Bu yüzden Kafkasya ordusu komutanı

³⁸¹ Bkz. (376), YERASİMOS, 369.

³⁸² A.g.k., 369.

³⁸³ A.g.k., 369.

³⁸⁴ A.g.k., 369.

³⁸⁵ A.g.k., 369.

Yakup Şevki Paşa, aralık ayı içinde emrindeki 15. tümene bağlı bir alayı, Rum çetelerine karşı Samsun'a göndermek zorunda kalır ve ona Yüksek Komiserlerin şikâyetini aktaran Harbiye'ye, bu yanlı haberlerin Rumlar'ın faaliyetlerini gizlemeye hizmet ettiği cevabını verir.³⁸⁷

İngiliz istihbarat ajanlarının Milne'ye gönderdikleri raporlarda, Samsun bölgesinde, Osmanlı ordusunun silahlandığı Türk köylülerine saldıran 300 silahlı Rum'un varlığından söz edilir. Batum'u boşaltarak, düzeni sağlamak üzere bölgeye gönderilen Kafkasya ordusunun 5.tümeni Amasya'ya bu sırada gelir.

7 Nisanda Samsunlu Rumlar Yunan Bağımsızlığını büyük şamata ile kutlarken, Samsun'daki İngiliz temsilcisi Salter, başlarında metropolit Germanos bulunan eşraf arasında bir komite örgütler.

Bir sonraki aşama, Rumlar'ın örgütlenmesini önleyebilecek tek yerel muhalefet odağı olan Türk askerî güçlerinin sınırlandırılmasıdır. Amiral Calthrope, 21 Nisan'da Osmanlı Hariciyesi'ne bu doğrultuda bir mektup gönderir³⁸⁸. 25 Mayıs'ta Hariciye Nezareti bu mektuba verdiği cevapta, uzun bazı açıklamalardan sonra imparatorluk Hükûmetinin düzeni sağlamak üzere Mirliva Mustafa Kemal'i bölgeye gönderdiğini bildirir.³⁸⁹

Her şeyi altüst eden bu kararın ardında kuşkusuz, Mütarekenin 7.maddesi uyarınca müttefiklerin bölgeye askerî güç çıkarmalarını önlemek ve bunun yanı sıra daha önemsiz görünen, parlak ve parlak olduğu kadar da endişe verici bir paşadan kurtulmak gibi bir niyeti vardır. Bu karar aynı zamanda

³⁸⁶ A.g.k., 369.

³⁸⁷ Bkz. (376), YERASİMOS, 369-370.

³⁸⁸ A.g.k., 373.

³⁸⁹ A.g.k., 373-374.

Mustafa Kemal'e ulusal hareketi başlatmak üzere ideal bir fırsat yaratmaktaydı.³⁹⁰

4. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE MİLLÎ UYANIŞ

4.1. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti

Trabzon Vilâyeti aydınlarının Mondros Mütarekesi'nden sonra Millî mukavemet yolunda attıkları ilk adım, 10 Aralık 1918'de İstikbal Gazetesi'ni çıkarmaları olmuştu.³⁹¹ Zira bu gazete, Trabzon'da yayın yapan Epuhi, Farosianadolis, Epohi ve Faros Anadolis Gazeteleri³⁹² gibi Rum gazetelerinin yayınlara karşı, Türk halkının haklarını savunuyordu.³⁹³

İstikbal gazetesi, bölgedeki Rum azınlığın sürdürdüğü “Pontus Rum Devleti” kurma çalışmalarına karşı millî şuuru ayakta tutmak ve muhtemel bir düşman işgaline karşı Trabzon ve çevresini teşkilâtlandırarak fiilî bir mücadele

³⁹⁰ A.g.k., 374.

³⁹¹ İstikbal gazetesini Faik Ahmet Bey arkadaşı Mehmet Salih ile işbirliği yaparak kurmuş, gazete uzun süre Yorgi Mihailidi adlı bir Rum'un matbaasında basılmıştı. Bu süre içinde yayını kesintiye uğratmamak için dikkatli bir yayın politikası izlemek zorunda kalmıştır. Aynı matbaada Pontus propagandası yapan Epuhi gazetesi de basılmaktaydı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük eden İstikbal gazetesi, Pontus meselesindeki ölçülü yayınına rağmen, İzmir'in işgali üzerine Rum müretteplerin boykotu yüzünden 17 Mayıs 1919 günü yayınlanamamıştır. İki günlük bir gecikmeyle 19 Mayıs'ta yayınlanabilen gazete; okuyucularına bu gecikmenin nedenini kapalı bir şekilde duyurmuş, müretteplerin ansızın işi terk etmeleri sebebiyle çıkamadığını yazmak zorunda kalmışlardır. Bkz: Ömer Sami COŞAR, *Millî Mücadele Basını*, 217; Bkz. (31), ÖZTOPRAK, 13, Bkz. (54), ÖZEL, 54; Stanford j. SHAW, *From empire to republic : the Turkish war of national liberation 1918-1923 a documentary study*, II:939.

Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun Trabzon'un Yakın Tarihi adlı eserinde, 30 Kasım 1918 tarihinde yapılan toplantıdan sonra gazete çıkarmak için kollar sıvandı ve halkın kalbur üstü olanlardan para toplanarak bir Rum'un malı olan Mihailidi Matbaası ele geçirildi. İstikbal adı ile yeni bir matbaa binası meydana getirildi ve bu matbaa Faik Ahmet Bey'e mal edildi. Karşılaştırma yapmak için Bkz.: Mustafa Reşit TARAKÇIOĞLU, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, 39-40.

³⁹² Hüseyin ALBAYRAK, “Millî Mücadelede Trabzon Basını ve İstikbal Gazetesi”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 564.

³⁹³ Sami COŞAR, *Millî Mücadele Basını*, 217; Bkz. (69), SARIKAYA, 119.

için hazırlanmayı amaçlayan gazete aynı zamanda azınlık basımına bir tepki göstermiş ve her şeyi ile Türk olan bir gazete özelliği taşımıştır. Gazetede asıl gayeye ulaşmak için vasıtaydı.³⁹⁴

İzmir'in işgali üzerine şenliklere başlayan yerli Rumlar, Pontusculara karşı Trabzonluları uyanık bulunmaya çağırarak İstikbal Gazetesini 2 gündür boykot etmiştir.³⁹⁵ İstikbal Gazetesi, Trabzon şehrini ve geniş bir Karadeniz sahilini "Pontus Rum Cumhuriyeti" haline getirmek için çaba gösteren Trabzonlu Rumlarla ve Trabzon Metropolithanesi ile mücadele etmekteydi.³⁹⁶ Trabzon'da Bir Türk matbaası bulunmadığından İstikbal Gazetesi boykot nedeniyle iki gün çıkartılamamıştır.³⁹⁷

Mondros Mütarekesi sonrasında Trabzon olağanüstü bir canlılık ve hareketlilik içindeydi. "Trabzon'un uyanık halkı, vatansever aydınları Pontos yılanının başkaldırmasına meydan vermemek, muhtemel felaketi daha başlangıçta önlemek için örnek bir birlik gösteriyorlardı. Genç, ihtiyar hepsi bir ağızdan konuşuyor, millet ve memleket müdafaasından başka bir kaygı göstermiyorlardı".³⁹⁸ Doğu Karadeniz bölgesindeki Türk-İslâm ahalinin Mondros Mütarekesi sonrası geliştirdikleri yerel siyasal hareketlilik 1919 Şubat'ında farklı bir aşamaya ulaştı. 12 Şubat 1919 tarihinde³⁹⁹ Trabzon

³⁹⁴Bkz. (54), ÖZEL, 54; Bkz. (69), SARIKAYA, 120.

³⁹⁵ **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 17 Mayıs 1919, Cumartesi, No: 3, s.3.

³⁹⁶ **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 17 Mayıs 1919, Cumartesi, No: 3, s.3.

³⁹⁷ **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 17 Mayıs 1919, Cumartesi, No: 3, s.3.

³⁹⁸ Cevat DURSUNOĞLU, **Millî Mücadele'de Erzurum**, 23.

Bkz. (54), ÖZEL, 53.

³⁹⁹ Cemiyetin kuruluş tarihi ihtilaflıdır.

Bazı eserlerde 12 Şubat 1919 olarak verilmiştir.

Bkz.: Ahmet SEMERCİ, "Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti (14 Haziran 1919)", **Askerî Tarih Bülteni**, 40:127-128; Kamil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler Ve Valiler**, 176; Ergün AYBARS, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti Ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, II:162; Bayram Sakallı, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, 176; Mesut ÇAPA, **Millî Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti**, 10; M. Hanefi BOSTAN, "Trabzon Muhafaz-İ Hukuk-I Millîye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası", **Millî Mücadele De Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, 38; İzzet ÖZTOPRAK, "Trabzon Muhafaza-İ Hukuk-

Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti, Trabzon'da kuruldu.⁴⁰⁰ Trabzon Müdafaa-i Hukuk⁴⁰¹ Cemiyeti Karadeniz'de müstakil "Pontus-Rum" Hükûmeti teşkiline bırakmamak için icap eden tedbirlere baş vurmak için hususi surette teşkil olmuştur.⁴⁰² Tüzüğü 14 Şubat'ta Hükûmete verilen cemiyetin kuruluşu, 15 Şubat'ta İstikbal gazetesiyile bölge halkına ilân edildi.⁴⁰³

Cemiyetin ilk kongresi 23 Şubat 1919'da Trabzon'da yapılmış ve Başkanlığına Trabzon Belediye Reisi Barutçuzade Ahmed Bey getirilmişti⁴⁰⁴, cemiyetin yayın organı İstikbal Gazetesi idi. Cemiyetin adı Erzurum Kongresinden⁴⁰⁵ sonra "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak değiştirilmiş ve

I Millîye Cemiyeti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongreleri Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, 337; Günay ÇAĞLAR, "Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Vilayat-I Şarkıyye Müdafaa-ı Hukuk-I Millîye Cemiyeti Erzurum Şubesi İlişkileri", **Trabzon Ve Çevresi Uluslar Arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)**, 1:679-696; Mustafa ORAL, "Trabzon Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Tarihçesi", **Toplumsal Tarih**, 130:64-70; TUNAYA, **Türkiye'de Siyasî Partiler**, 506; **Trabzon'dan Atatürk'e**, 99; Bkz. (9), ÇAPA, 65; Ertuğrul Zekai ÖKTE, "Milli Mücadele Döneminde Milli Hareketler ve Ordu İşbirliği", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 102-103-104:32.

Bazı eserlerde ise *10 Şubat* olarak verilmiştir. Bkz.: S. Esin DAYI, "Erzurum Kongresinde "Pontus Meselesi" **19 Mayıs Ve Millî Mücadele Samsun Sempozyumu**, 81; Bkz. (54), ÖZEL, 62; Stanford J. SHAW, **From Empire To Republic : The Turkish War Of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study**, II:939; Ayhan YÜKSEL, **Doğu Karadeniz Araştırmaları**, 37.

Bazı eserlerde 15 Şubat verilmiştir. Bkz. (391), TARAKÇIOĞLU, 44

⁴⁰⁰ **Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri**, s. 113; Bkz. (399), YÜKSEL, 37.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Beyannamesi için bkz.: **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, 75- 77.

⁴⁰¹ **Müdafaa-i Hukuk**: Mondros Mütarekesinin haksız uygulamasıyla zulüm ve adaletsizlik baskısı altında ezilmek, sömürge halinde yaşatılmak suretiyle cezalandırılmak istenen Türk milletinin, bu cemiyetin siyasî ifadesi olan Millî, bağımsız bir devlet kurarak, yaşamak hakkını, Osmanlı Hükûmeti'ne imparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerine karşı fiilî mücadele sonunda elde etmesidir.

⁴⁰² Tayyib GÖKBİLGİN, **Millî Mücadele Başlarken II, Sivas Kongresinden, Büyük Millet Meclisinin Açılmasına (4 Eylül 1919-23 Nisan 1920)**, 47-48.

⁴⁰³ **Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri**, s. 113

Trabzon Muhafaza-i Muhafaza-i Hukuku-i Millîye Cemiyeti Nizannamesi için bkz.: s. 113-114.

⁴⁰⁴ Bkz. (399), ORAL, 64; Bkz. (208), KARABEKİR, 56.

Baruçuzade Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. Sonraki yıllarda milletvekilliği ve bakanlık görevinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ömer AKBULUT, **Trabzon Meşhurları Bibliyografyası**, s. 37-39; Faik Ahmet BARUTÇU, **Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye**.

⁴⁰⁵ http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin059/059_00_006.pdf

Sivas Kongresinden (4-11 Eylül) sonra “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin şubesi haline gelmiştir.⁴⁰⁶

Sonuç olarak “Trabzon Muhafaz-i Hukuk-ı Cemiyeti” bölge halkının haklarını korumak için kurulan cemiyetlerden birisidir.⁴⁰⁷ Cemiyet’in kurucuları yörenin İttihatçı eşraf ve aydınlarıdır. Cemiyet’in kurulmasıyla Rumlar’ın ve Ermeniler’in bölge üzerindeki emellerine karşı yöre halkının haklarını korumak mümkün olmuştur. Trabzon ve yöresinde kısa sürede teşkilâtlanan bu “Cemiyet”, mahalli amaçlarla kurulmuş olmasına rağmen, Millî Mücadeleye önemli katkılar sağlamıştır. “Cemiyet”, Erzurum Kongresi’nin toplanmasına öncülük eden iki cemiyetten biri olmuştur.⁴⁰⁸ Cemiyet Sulh Konferansı ve General Milen’in aldıkları işgal kararını red ve protesto etmişlerdir.⁴⁰⁹

Pontuscular ise, bölgede Rum nüfusunu çoğaltmak için Rusya’nın Karadeniz kıyılarında yaşayan Rumları ve Rusların çekilmesiyle onlarla birlikte Trabzon’u terk eden Rumları bölgeye aktarma propagandasına başladılar.⁴¹⁰ Rumlar’ın her türlü gayreti Pontus Devletinin kurulması uğrunaydı. Nitekim bu gayretler gereken sonuçları vermekten de oldukça uzaktı.

⁴⁰⁶ Bkz. (399), YÜKSEL, 37-38.

⁴⁰⁷ İstanbul’da da Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet cemiyeti vardı. Bu dernek merkezînin gönderdiği delegeler, Of ve Rize çevresinde şubeler açmışlardır. Bkz.: **Nutuk**, I:2; Bkz.(399), YÜKSEL, 41.

⁴⁰⁸ Bkz.(399), YÜKSEL, 41.

⁴⁰⁹ B.O.A, DH.KMS. nr. 52-5/31, 1338.Ra. 16 (9 Aralık 1919), lef. 1.

⁴¹⁰ “...Rusya’dan gelen Rumlar Trabzon’a çıkarılmadı.

Batum’dan dün limanımıza gelen Fransız Poke kumpanyasına ait Anadolu Vapurunda bulunan 45 Rum’dan 14’ü, “Ordi” oldukları ileri sürerek Trabzon’a çıkmak istemişler fakat Heyeti Temsiliye’den alınmış olan telgrafa uygun olarak buna karşı gelinmiştir...” Ayrıntılı bilgi için bkz.: **İstiklâl Harbi Gazetesi**, 16 Şubat 1920, Pazartesi, No: 237, s. 2.

4.1.1. Trabzon Kongreleri

4.1.1.1. Birinci Trabzon Kongresi (23 Şubat 1919)

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti, ilk kongresini 23 Şubat 1919'da gerçekleştirdi.⁴¹¹ Birinci Trabzon Kongresi'ni gerçekleştiren Trabzon Muhfaza-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti, çok kısa bir sürede Doğu Karadeniz bölgesi Türk-İslâm ahâlisinin siyasal mücadelesini yaygınlaştırabilmiş ve bu mücadeleyi teşkilâtlandırabilmiştir. Cemiyet, kısa zamanda çevre liva ve ilçelerde şubeler kurdu.⁴¹²

Trabzon Valisi Nemci Bey'in da hazır bulunduğu kongreye merkez ve şubelerden gelen temsilciler katıldılar.⁴¹³

Kongrenin ilk oturumlarında şu kararlar alındı:

- Kongreden seçilerek beş kişilik heyet İstanbul'a gönderilecek, Trabzon vilâyetinin nüfus ve coğrafya yönünden durumunu açıklayıp Rum ve Ermeniler'in çoğunlukta olmadıklarını ispatlamaya çalışacaklardı.
- Paris Konferansına gidecek bu heyetin, İstanbul'da İtilâf Devletleri'nin sempatisini kazanmış kişilerden, özellikle eski elçilerden seçeceği üç kişi de Paris'e gönderilecekti.

⁴¹¹ **Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri**, s. 114; Bkz. (399), ORAL, 64; Bkz. (69), SARIKAYA, 126.

⁴¹² **Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri**, s. 115-116.

⁴¹³ Trabzon Müftüsü İmameddin Efendi başkanlığa, Gümüşhane Temsilcisi Zeki Kadirbeyoğlu ikinci başkanlığa, Faik Ahmet Bey de başkanvekilliğine getirildiler. Kongre Uzun Sokak'ta Nemlizadelerin evinde yapıldı. Bkz. (399), ÇAPA 11.

- Bu heyet Paris'te, İtilâf Devletleri yetkilileri ile görüşerek diplomatik durumun lehimize çevrilmesini ve yabancı basında hakkımızda müsbet yayınlar yapılmasını sağlamaya çalışacaklardı.⁴¹⁴

Başlangıçta, gerekli masrafların karşılanabilmesi için her kazanın ödeme gücüne göre paylarına düşen paraların bir an önce toplanmasına öngörülmekteydi.⁴¹⁵

Kongrede ayrıca, Cemiyetin malî işlerinin yanı sıra merkez ve şubelerinin yükümlülükleri tespit edilerek karar altına alındı. Ayrıca teşkilâtın köylere kadar yaygınlaştırılması kararlaştırıldı. Trabzon Vilâyeti'nin coğrafi ve tarihî durumuyla ilgili raporlar hazırlamak üzere komisyonlar seçildi. Trabzon vilâyetinin Osmanlı devletine bağlılığını bildiren beyannamelerle, bu topraklar üzerindeki millî hak ve meşru emelleri destekleyen tarihi, sosyal ve ekonomik belgeler temin edilerek yayımlanacaktı.⁴¹⁶

İstanbul'a gönderilecek heyet seçim oylamasında Gümüşhane temsilcisi Zeki Kadirbeyoğlu, Hatibzade Emin Efendi, Ordu Temsilcisi İsmail Bey, Ömer Fevzi Efendi ve Rize temsilcisi Mustafa Efendi'yi seçtiler. Ancak, Zeki Kadirbeyoğlu bu heyetle İstanbul'a gidemeyeceğini bildirerek Gümüşhane'ye döndü.⁴¹⁷

⁴¹⁴Bkz. (399), ÇAPA, 11.

⁴¹⁵ Bkz. (399), ÇAPA, 11.

⁴¹⁶A.g.k., 11-12.

⁴¹⁷ A.g.k., 12.

Kongre çevrede olumlu bir etki bırakmıştır. Cemiyet yöneticileri tüzüklerindeki esaslar çerçevesinde, programlarını ve çalışmalarını il sınırları dışına da taşıyarak genişletmişlerdir.⁴¹⁸

İkinci Trabzon Kongresi (28 Mayıs 1919)

15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesi üzerine, 28-30 Mayıs'ta ikinci kongresini toplamıştır. Bu kongrede cemiyet, başta Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi olmak üzere bütün Doğu Anadolu illeri ile irtibat kurmuş ve memleketi silahla savunmak kararı almıştır.⁴¹⁹

Kongre bakanlıklarına Trabzon temsilcileri Servet ve İzzet Beyler seçildiler. Zeki Kadirbeyoğlu ve Rize temsilcisi Osman Nuri Bey'in Kongre başkanlığına verdikleri bir önergede, Trabzon gibi bir sahil vilâyetinin tel başına Pontus ve Ermenistan meselesini çözemeyeceği belirtilerek Doğu illerinin hemen Erzurum'da yapılacak bir kongreye çağrılması, Trabzonluların kongreye katılmasına karar verilerek bunun telgraflarla Erzurum ve diğer illere bütün açıklığıyla duyurulması istendi. Önergede, Pontus ve Ermeni isteklerinin açıktan açığa konuşulduğu sırada, silahlı mukavemetin kaçınılmaz olduğu da belirtiliyordu. Önerge sahipleri, Erzurum'dan gelecek cevabı beklemek üzere kongreye dört gün ara verilmesini de istediler.⁴²⁰

Millî Mücadele'nin, Anadolu'da ilk kıvılcımını atan Trabzon'da, bu yıllar içinde çıkan basının çeşitliliği ve bol oluşu da ilgi çekicidir. Her yönüyle bir Mücadele'nin içine giren Trabzon'da var olan köklü kültürü sebebiyle, bir yanda iç düşmanla savaşırken; vermişştir. Ölüm-kalım savaşı içinde

⁴¹⁸ A.g.k., 12.

⁴¹⁹ Bkz. (399), ORAL, 64.

⁴²⁰ Bkz. (399), ÇAPA, 12.

olduğumuz bu yıllarda Trabzon'da fikrî gazete ve dergilerin yanı sıra, mizahî yayımların da çıkabilmesi ilginçtir.⁴²¹

Doğu Karadeniz'in tüm vatan toprakları açısından önemli olduğu bilmeleri, onları teşkilâtlanmaya yöneltmiştir. Bu teşkilâtlanma süreci, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ile doruğa ulaşmıştır. Böylece, cemiyet, bölgede hızla teşkilâtlanarak Rize başta olmak üzere bir çok yerde şubelerini açmış, kısa sürede, bölgedeki millî teşkilâtlanmayı başarmıştır. Millî davanın anlatılabilmesi için Avrupa'ya delege gönderme girişiminde bulunan Cemiyet; amacını, çalışmalarını, bölge halkının haklarını ve haklılıklarını anlatmak, Rum ve Ermeni faaliyetlerinin temelsizliğini göstermek üzere bir çok beyanname de yayınlamıştır.⁴²²

4.2. Mustafa Kemal'in Samsun'a Gelişiyle Millî Örgütlenmenin Hızlanması

İstanbul'da gerçekleştirilen bir dizi görüşmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1919 tarihli İrade-i Seniyye yani padişah tarafından onaylanan atama belgesi ile IX. Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne tayin olundu.

Mustafa Kemal, üç günlük sıkıntılı fakat, son derece umutlu bir yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaştı. İlk iş olarak müfettişlik mıntıkasında bulunan Sivas, Van, Erzurum, Trabzon, Ankara, Kastamonu, Mamüretlaziz (Elazığ), Diyarbekir vilâyetleri ile Erzincan ve Canik müstakil mutasarrıflıkları ve 15. ve 20. Kolordu komutanlıklarına iki numaralı tebligatını yayımladı. Bu tebligatında, Samsun'da birkaç gün kalacağını,

⁴²¹ Bkz. (392), ALBAYRAK, 559.

Ayrıca bkz.: İkbâl gazetesi için s. 560-561.

İstikbal gazetesi için s. 563-567.

⁴²² Bkz. (69), SARIKAYA, 134.

memleketteki asayişsizlik ve eşkıyalığın sebepleri hakkında gerekli bilgiyi toplamaya çalışacağını, bu konuda valilerin kendisine yardımcı olmaları gerektiğini bildirmektedir.⁴²³

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da bulunduğu 24 Mayıs tarihine kadar, müfettişlik ile Hükûmet arasındaki yazışmaların gayet normal devam ettiği fakat, zaman zaman görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı görülmüyordu. Havza'ya geçişinde sonraki günlerde görüş ayrılıklarının daha da arttığı dikkati çeker. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'daki işgal hadisesi ile İzmir'in işgaline karşı duyulan tepkiyi 20 Mayıs tarihli iki ayrı telgrafı ile Hükûmete bildirdi.⁴²⁴

Mustafa Kemal'in 22 Mayıs'ta 1919 tarihinde İstanbul'a gönderdiği üç raporda genel durumu özetlemektedir.⁴²⁵ Mustafa Kemal'e göre, Germanos'un yönettiği Rum çetelerinin Mütarekeden sonra siyasî bir hedef güttüklerinden şüphe edilemezdi; buna karşı Müslüman çeteleri adı çapulculuk yapıyordu. Raporda otuz üçü doğrudan Samsun havalisinde bulunan kırk kadar, iyi bilinen Rum çetesi sayılmakta, buna karşılık Müslüman çeteleri sayısının altısı Samsun'da olmak üzere ancak on üç olduğu belirtilmektedir. Bu son çetelerin Müslüman köylerini Rum saldırılarına karşı savunmayı da üstlendikleri belirtmektedir. Mustafa Kemal'e göre İngilizler durumdan haberdardılar ve bölgede bir oldu bitti hazırlığı içindedirler. Buna karşılık Trabzon Vilâyetinde durum daha sakindir; burada bir kaç Müslüman çetesi ve Santa bölgesinde üstlenmiş bir Rum çetesi vardır.

⁴²³ Zekeriya TÜRKMEN, *Türkler*, 15:910.

⁴²⁴ Zekeriya TÜRKMEN, *Türkler*, 15:910.

⁴²⁵ Yerasimos 22 Mayıs günü gönderilen 3 asayiş raporundan bahseder. Oysaki asayiş hakkında verilen ilk rapor 21. Mayıs.1919 (1335), ikinci asayiş raporu 24. Mayıs 1919 tarihli. İkinci rapor Harbiye Nezaretine gönderilmemiş olduğu anlaşıldığından raporun bir sureti 5 Haziran 1919 şifre ile Harbiye Nezaretine gönderilmişti. Bkz.: **Harb Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 4., Haziran 1953, Ankara, Vesika no: 64; Gotthard JAESCHKE, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, 35

Mustafa Kemal, 25 Mayıs tarihinde kaplıca tedavisi bahanesiyle karargahını Havza'ya taşıdı. Bu şekilde hareket etmesinde, iç bölgelerden gelen şikâyetleri yakından incelemek istemesi kadar, İngiliz kuvvetlerinin bulunduğu Samsun'da güvenlik içinde çalışamayacağını görmesi de etkili olmuştur.⁴²⁶

Mustafa Kemal, Topal Osman⁴²⁷ Ağa'ya haber göndererek,⁴²⁸ Osman Ağa'yı hemen Havza'ya çağırarak 29 Mayıs 1919 tarihinde bir görüşme yapmış ve talimatlar vermiştir.⁴²⁹ Bu talimatta; “*Osman Ağa, İstanbul Hükûmetinden aksi emir gelmiş olsa bile, sen gene Pontusçularla sonuna kadar mücadeleye devam edecek ve bunların tenkilinde bulunacaksın. İşine sakın ola ki nihayet vermeyi bilakis hız ver.*” demiştir.⁴³⁰

Yine 29 Mayıs'ta bir taraftan XV. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği şifrede, düşmanın Samsun ve Trabzon'a yapabileceği bir çıkarmaya dikkati çekerken⁴³¹, 5 Haziran 1919'da Sadarete ve Harbiye Nezaretine çektiği telgrafında Trabzon vilâyetinde soygunculuk gayesine dayanan birkaç Müslüman çetesi mevcuttu.

General Milne tarafından Harbiye Nazırına gönderilen yazı şöyledir.⁴³²

*Harbiye Nezareti Merkez Dairesi Tahrirat-ı Ecnebiye ve tercüme
Harbiye Nazırı Celili Paşa Hazretlerine*

⁴²⁶ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 4, Haziran- 1953, Ankara, Vesika no:72.

⁴²⁷ Osman Ağa'nın Topal lakabı için Bkz.: Murat SEROĞLU, Atatürk'ün Fedaisi Topal Osman, **Tercüman**, 2.

⁴²⁸ Mustafa DAĞ, “Bulutlar Arasında Bir Yüce Kahraman”, **Gurbetçi Giresun Dergisi**, 11:9; Bkz. (69), SARIKAYA, 143.

⁴²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Seyfullah ÇİÇEK, “Pontus Hayalini Yıkan Kahraman Topal Osman”, **Yesevi**, 140:11-12.

⁴³⁰ Hüsamettin ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, 340.

⁴³¹ Bkz. (208), KARABEKİR, 72-73; Nimet ARSAN, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameler, (1917-1938)**, 25-26.

⁴³² **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 1:Vesika no:17.

Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne tarafından varid olan 6.Haziran 1919 tarih ve 3/2097 numaralı merbut İngilizce tahriratın tercümesi.

Devletlü Efendim Hazretleri.

Kemal Paşa ile maiyeti erkanının vilâyetlerde isbat-ı vücud etmelerinin arzu olunmadığını zat-ı Samilerine arz ile kesb-i mübahat eylerim.

Hali hazır itibari kasb-i temeyyüz etmiş bir paşanın maiyeti Erkan ile beraber memleket dahilinde noktai nazarından dahi kendi mesaisine bence bir lüzum görülmemektedir.

Kemal Paşa ile maiyeti erkanının derhal İstanbul'a avdeti için emir buyurmalarını talep eylerim.

Karadeniz Ordusu Başkumandanı

General Milne

İngiltere Fevkalâde Komiseri Sör Artur Alexander'dan alınan 8 Haziran tarihli bir ihbara göre Samsun'da bir takım karışıklık söz konusudur ve Mustafa Kemal'in geri çağırılması istenmektedir.⁴³³ Mustafa Kemal 9 Haziran 1919 tarihine görevinden azl ettirilir

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'da bulunduğu sırada, İstanbul'da Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü, telgrafhanelere bir genelge göndererek Reddi İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesini bildirmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 20 Haziran 1919 tarihinde bir telgraf çekerek bu emrin geri alınmasını istemiştir.⁴³⁴

⁴³³ B.O.A; DH.KMS; nr: 53-1/43; 1337.N.10 (9 Haziran 1919)

⁴³⁴ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 6:Vesika no: 111; **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, 38; **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, 109:Vesika no: 3088, s. 3-5; Bkz. (80), ÇAPA, 662, Ankara.

20 Haziran 1919 Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yapmış olduğu mitingde Mustafa Kemal Paşa “*Millî bir silkinme ile felaketlerin son bulacağını*” ifade etmiştir.

Amasya Bildirgesi'nin Anadolu'nun reorganizasyonu yönündeki somut sonuçları iki büyük kongre –Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos) ve Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)-ortaya çıkmaktadır. Aslında bu genelge bir çağrı anlamındadır: Sivas'ta “milletin kaderini tayin edebilecek ve halkın sesini dünyaya duyurabilecek” bir kongrenin toplanmasına karar verilmiş ve bu genelge ile de bu karar yayınlanmıştır.⁴³⁵

Mustafa Kemal bu kongreye son derece önem veriyor ve halkın gerçek temsilcilerinden oluşmasını arzu ediyordu. Bunun içindir ki bu temsilcilerin Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, belediyeler gibi kuruluşlar tarafından seçilmesini arzu ediyordu. Ancak o sırada delege seçebilecek durumda olan millî kuruluşlar (Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Doğu Şubeleri ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti), İngilizler tarafından Ermenilere teslim edilen Kars'tan sonra Erzurum'un da Ermeni saldırısına uğramaması için ve Trabzon yöresinde Rum devleti kurma çabasında olan Pontuşular'a karşı birbiriyle haberleşip anlaşarak Erzurum'da bir kongre toplamaya karar vermişler ve bu kongre için delegelerini de seçmişlerdi. Bunun yanı sıra bazı bölgelerdeki Millî kuruluşlar henüz delege seçecek nitelikte ve konumda değillerdi.⁴³⁶

21 Haziran'da Sivas ve Erzurum'a gitmek üzere Amasya'dan ayrılırken, Mustafa Kemal orada 3. ordu komutanı Refet Beyi bırakmıştı.⁴³⁷ Refet Bey

⁴³⁵ Mahmut GOLOĞLU, *Sivas Kongresi*, 9

⁴³⁶ GOLOĞLU, *Sivas Kongresi*, s. 11.

⁴³⁷ Yerasimos kitabında Mustafa Kemal'in Amasya'dan ayrılışını 21 Haziran olarak yazmıştır. Bkz. (376), YERASİMOS, 393. Oysaki Mustafa Kemal Amasya'dan 26 Haziran'da ayrılmıştır. Bkz. (425), JAESCHKE, 46.

Merzifon'a yeni bir Gurka birliğinin geldiğini haber alınca 7 Temmuz'da Samsun'da görevli İngiliz subayına çektiği telgrafta, merkezî Hükümetin onaylamadığı bir durumda kendisinin kamu düzenini sağlamasının söz konusu olamayacağını bildirdi.⁴³⁸ Mustafa Kemal'in 7 Temmuz 1919 tarihinde İngilizler'in Samsun'a asker çıkarmalarına müsaade etmeyeceğine dair yazısı üzerine Mustafa Kemal'in azli istenmiştir.⁴³⁹

İngiliz Yüksek komiserliği bunun üzerine onu İstanbul' çağırarak yerine başkentten özel bir görevli atamaya karar verdi. Ancak Refet Bey, komutayı ondan devralan subayın Mustafa Kemal'e sadık kalmasını güvenceye aldıktan sonra istifa etti ve Erzurum'a geçti.

Şarkî Anadolu Vilâyeti Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos)⁴⁴⁰ 7 Ağustos 1919 tarihli Beyannamesinde; Karadeniz sahilinde Pontus hayalini gerçekleştirmek amacıyla hazırlıklar yapılmadığı ve yalnızca bu amaçla Rusya kıyılarından akın akın göçmen adı altında gelen yabancı Rumlar'ın ve bu arada silahlı eşkıya çetelerinin gönderildiği ve getirildiği belirtilmiştir.⁴⁴¹

9 Ağustos 1919 tarihli padişah buyruğunda: “*Üçüncü Ordu Müfettişliği görevinden alınıp, askerlikten istifa etmiş bulunan Mustafa Kemal Bey,*

⁴³⁸ Bkz. (376), YERASİMOS, 393-394.

⁴³⁹ B.O.A, MV, nr. 251/34; 1337.L.09 (8 Temmuz 1919), lef. 1-2.

⁴⁴⁰ Kongre 23 Temmuz günü bir okul salonunda, Bitlis, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van vilâyetlerinin Elâzığ, Mardin, Diyarbakır delegeleri seçilmiş iseler de bölge yöneticileri tarafından gelmelerine engel olunmuştur. Toplantıda oybirliği ile M. Kemal kongreye başkan seçilmiş ve kongre çalışmalarını ondört gün sürdürmüştür. Bkz. (70), AFETİNAN, 33.

⁴⁴¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S.79, Mayıs 1982, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s.40-47, Belge no: 1738

askerlik mesleğinden çıkarılarak, taşıdığı nişanlar kendisinden alınmış, üstündeki Fahri Yaverlik rütbesi kaldırılmıştır” yazmaktadır.⁴⁴²

13 Eylülde Sivas kongresinin (4-11 Eylül 1919) tamamlanmasından sonra Mustafa Kemal İstanbul'la ilişkisini kesmeye karar verdi ve Milne, çatışmaları önlemek için askerî birliklerini yavaş yavaş Samsun bölgesinden çekmeye karar verdi...Bölgedeki İngiliz varlığı kendini ancak kıyı boyundaki ziyaretlerde duyurmaktaydı.⁴⁴³ Bu sırada yazılan raporlar Kemalist hareketin düzeni koruduğu ancak, iki topluluk arasındaki uçurumun giderek derinleştiğini ve birarada yaşayabilme şartlarının her geçen gün biraz daha fazla ortadan kalktığını göstermektedir...⁴⁴⁴

4.2.1. Topal Osman'ın Faaliyetleri

Osman Ağa zengince bir ailenin çocuğu olduğu halde, bedel kullanmadı gönüllü Balkan Harbi'ne gitmiş, orada ayağından yaralandığı için bu lakabı almıştı. Kendisi son derece cesur ve atak bir yapıya sahipti.⁴⁴⁵

Giresunlu Topal Osman Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte topladığı gönüller ile Teşkilât-ı Mahsusa olayına katılarak Batum bölgesinde Ruslara karşı savaşı.⁴⁴⁶ Türk ordusunun Ruslar karşısında gerilemesi ve Harşit

⁴⁴² **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:1, Gn. No: 060, Ankara, 1982, s. 56; Bkz. (425), JAESCHKE, 56.

⁴⁴³ Bkz. (376), YERASİMOS, 394.

⁴⁴⁴ A.g.k., 394-395.

⁴⁴⁵ Topal Osman Ağa 1884 yılında Giresun'da Hacı Hüseyin Mahallesinde Dünya'ya geldi. Savaş nedeniyle Topal Osman Ağa'nın da askere gitmesi gerekiyordu. Babası Hacı Mehmet Efendi onun haberi olmadan şubeye gitti oğlunun askerlik bedeli olan 54 altın ödedi. Oğlunu cepheye gitmekten kurtardı. Osman Ağa babasının yaptığını öğrenince sinirlendi ve 65 arkadaşı ile birlikte İstanbul'un yolunu tuttular. Bkz. (428), DAĞ, 11:4. Hayatı için bkz.: MENTEŞEOĞLU Erden (1991), **Osman Ağa**, Giresun, s. 19.

⁴⁴⁶ Hizmetleri için Bkz. (445), MENTEŞEOĞLU, 34-40.

mevzîne çekilmesinden sonra da askerî makamlar ile özellikle Albay Hacı Hamdi'nin konuta ettiği 37. fırka ile ilişkileri devam eder. Cepheden kaçan firarilerin de yakalayıp cepheye gönderilmesini sağlayan Topal Osman birliklerin zayıflamasını önlerken öte yandan Haziran 1916'da Ruslara casusluk yapan bir Rum casusluk grubunu yakalayıp, Fırka'ya teslim etmiştir. Topal Osman'ın bu nevi faaliyetleri sırasında yaptığı uygulamalar mülki makamlarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Başta Trabzon Valisi Cemal Azmi olmak üzere, Giresun Mutasarrıfı da Topal Osman'ın Hükûmet işlerine müzahale ettiğini ve 37. Fırkaca himaye olunduğunu belirterek, Osman'ın Giresun'dan kaldırılmasını isteyen şikâyet yazılarını 3. Ordu'ya iletiler.⁴⁴⁷

“...Belediye Reisi Osman Ağa'nın başkanlığı altında büyük bir miting tertip ederek, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto etmişlerdir...”⁴⁴⁸

Otoritenin zayıfladığı, kanun hâkimiyetinin azaldığı savaş ortamında şehrin tek hakimi konumundaki Osman Ağa'nın bazı Hukuk dışı yollara saptığı da kabul edilmelidir.⁴⁴⁹

“...Rusya Federasyonu Dış Politika Arşivin bulunan bir rapora göre; 17 Eylül 1920'de Trabzon'daki Rus Konsolosu Bagirov, Tuapse'deki Askerî Devrim Komitesi başkanına şunları yazmaktadır: “...Türk halkının temsilcisi ve önderi Osman Ağa'nın, daha önce bildirdiğim ve şimdi tasdik ettiğim gibi, askeri için gerekli silah ve mermisi yoktur. Bu nedenle cepheye gerektiği kadar insan sevk edememektedir. Osman Ağa en etkin ve enerjik emekçilerden biridir. Onun askerleri –Lâzlar, savaşımların en iyisidirler. Kendisinin yaşamakta olduğu Giresun şehrinde, müfrezeler oluşturulmaktadır ve Bolşevizm için Türkiye'de uygun zemin vardır. Türk halkı bütün umutlarını emekçi Rus halkına bağlamıştır, yardımından emindir. Onlara, miktarı ne olursa olsun, cepheye kullanılmak üzere, benzin, silah ve mermi göndermek gereklidir. Osman Ağa, buna karşılık size elinden gelecek her şeyi vaat ediyor, örneğin, dokuma, şeker ve benzerlerini. Siz bunları Osman Ağa'yı temsilen gönderilecek olan Yüzbaşı İlyas ile gözden geçirin. Bunun için sizden ricam, Türk ordusu için, en kısa zamanda, olabileceğince benzin, silah ve mermi gönderin. Osman Ağa'nın Tuapse'de her şey için ayrıntılı bilgi verebilecek bir temsilcisi bulunmaktadır...” _Bir doktora tezi olan, Bkz. (184), AVAGYAN, 223-224. adlı eserde kaynak olarak: RFDSA (Arsix Vneşney Politiki Rossiyskoy Federalci /Rusya Federasyonu Dış Siyaset Arşivi, f.0301, Trabzon Konsolosluğu, op. 1, dosya 1, d. 1, s. 12-13 gösterilmiştir.

⁴⁴⁷ Mustafa BALCIOĞLU, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Rumlar ve Topal Osman”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, 262.

⁴⁴⁸ **İstikbal Harbi Gazetesi**, 20 Mayıs 1919, Salı, No: 6, s.3; Bkz. (54), ÖZEL, 70-71.

31 Mart 1919 tarihinde Giresun Kaymakamı Belediye Reisi Topal Osman Ağa'nın suiistimaline dair haberlerin araştırılması istenilmektedir.⁴⁵⁰

Osman Ağa hakkında bölgedeki azınlıkların sürekli şikâyetlerde bulunduğu görülmektedir. Şikâyetlerden birini Hükûmete bildiren Yüksek Karakoldan verilen bilgilere göre; *“iyi tanınan çete lideri Osman Ağa, kendisini Giresun'da belediye başkanı ilân etmiş ve bu ilin ileri gelen bir Rumunun, Bay Constantinides in evini kuşatarak, eğer 18.000 LT kendisine verilmezse evi yakmakla ve üç küçük kızını kaçırmakla tehdit etmiş”*.⁴⁵¹

Hemen ertesi gün bu çirkin suçlamalara “gayet müstacel” ve “dakika te'hiri gayr-ı caizdir” ibareli telgrafla cevap veren Giresun Kaymakamı Edip Bey, Konstantinidis'in evinin abluka veya tehdit olunmadığını bildirdi. Aslında bu sırada kazada kanunlara aykırı hiçbir olay olmuyordu. Bu ihbar tamamen Osman Ağa'dan intikam almaya yönelikti.⁴⁵²

Topal Osman Ağa'nın Atatürk'e yürekten bağlılığı ölünceye kadar devam etti. Nitekim canını da bu uğurda kaybetti⁴⁵³. Ankara'da Atatürk'ün bir süre muhafızlığını yapan Topal Osman Ağa bu görevin ve sorumluluğunu taşımayan bir takım taşkın hareketlerde bulunmuş, bu arada Ali Şükrü Bey⁴⁵⁴;i

⁴⁴⁹ Süleyman BEYOĞLU, “Belgelerle Osman Ağa (1883-1923)”, **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, 77-92.

⁴⁵⁰ B.O.A; DH.KMS; 51-1/4; 1337.C.29 (1 Nisan 1919)

⁴⁵¹ B.O.A, DH.KMS, 50-2/44, lef. 6, 1337.Z.02 (Fransızca, Osmanlıca) Bkz.: Belge:2

⁴⁵² Süleyman BEYOĞLU, “Millî Mücadele'de Giresun'un Yeri ve Önemi”, **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**, 213.

“...Osman Ağa çıkardığı Gedikkaya Gazetesi ...” Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman BEYOĞLU, “Osman Ağa'nın “Gedikkaya Gazetesi” ve Mustafa Kemal Paşa”, **Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs) Bildirileri**, 39-43.

Osman Ağa'ya yapılan suikast plânları ve girişimleri için Bkz. (263), ÇAPA- USTA, 78/89.

⁴⁵³Bkz. (428), DAĞ, 9

⁴⁵⁴ 1301 yılında İstanbul-Kasımpaşa'da doğmuştur. Vakfıkebir kazası Şarlı nahiyesi eşrafından emekli bahriye kolağası Reiszade Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. Bahriye mektebinden erkânı-harp olarak mezun oldu. Donanma Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Donanma Cemiyeti hesabına gemi alımında bulunmak, cemiyet adına pul bastırmak gibi çeşitli görevlerle

tuzağa düşürerek boğdurmuştu.⁴⁵⁵ Olay meydana çıkınca (27 Mart 1923) Güvenlik kuvvetlerince Ayrancı bağlarındaki evinde kısıtılarak öldürülmüştür.⁴⁵⁶

Meclise göre Osman Ağa suçlu bulunmuştu.⁴⁵⁷ Önerge gereğince Osman Ağa'nın ceseti gömülü olduğu mezardan çıkartılarak bir kağı arabasıyla Meclis binasının önüne getirildi. Ceset çok tahrip edilmişti. Üstelik başı gövdesinden ayrılmıştı. Kurallara göre cesede beyaz gömlek giydirildi. Kanlı pantolonlu başsız ceset, Meclis'in kararıyla bacağından asılarak üç saat teşhir edildi.⁴⁵⁸

birkaç defa Avrupa'ya gitmiştir. Bu faaliyetleri sırasında askerlikten istifa etmişse de savaş sebebiyle kabul edilmemiş, daha sonra emekliye sevk edilmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan deniz lağımları ve kapsülleri getirme konusunda önemli yardımları olmuş, mütarekeden sonra Millî Kongre Cemiyeti'nde çalışmıştı. Meclis-i Mebusan'da mebusluk yapan Ali Şükrü Bey, B.M.M. de ikinci gruba mensup üyelerindendi.

⁴⁵⁵ Erik Jan ZÜRCHER, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 233.

⁴⁵⁶ Topal Osman'ın öldürülmesi, hayatının son yılları ihtilafli kalmıştır. Bazı görüşler onu bir kahraman ilân ederken (Bkz. (428), DAĞ, 4;15-16; A. Aziz TAŞAN, **Dün'den Bugüne Merzifon**, 40.) bazı görüşler Ali Şükrü Bey'i ve ondan önce Mustafa Kemal'in muhalefetlerini öldüren zorba bir insan olarak yazmıştır. Karşılaştırma yapmak için bkz., "...Atatürk kendi iktidarını pekiştirmek için büyük çete elebaşları arasında fikir ayrılığı özellikle körükler, hasımlarını kendi arkadaşlarının elleriyle ortadan kaldırdı. Ali Şükrü, Yahya Kahya cinayeti sorununu açarak, bunu ileride Atatürk'e karşı kullanma kararındaydı. Bu da Ali Şükrü Bey'in ölümüne neden olmuştu. Şükrü'nün katlinden sonra meclis kuşkuya düştü ve mutlaka katilin bulunarak cezalandırılmasını talep etti. Öldürenin kimliği ortaya çıkınca, Atatürk meclis ile özellikle "ikinci grupla" bir sürtüşme yaşamamak için en yakın adamlarından birini kurban etti..." Bkz. (184), AVAGYAN, 227.

Mustafa DAĞ "Bulutlar Arasında Bir Yüce Kahraman", **Gurbetçi Giresun Dergisi**, 11: 27'de Tercüman Gazetesi 3 Mart 1964 tarihli **Topal Osman** serisinin yazdığını ifade ediyor. Ancak Tercüman gazetesindeki **Topal Osman**la ilgili seri 3 Şubat 1964 tarihinde başlamıştır.

⁴⁵⁷ Geniş bilgi için bkz.: Mahmut GOLOĞLU, **Türkiye Cumhuriyeti: 1923**, 143-169.

⁴⁵⁸ Bkz. (457), GOLOĞLU, 165; Erden MENTEŞEOĞLU, "Osman Ağa'nın Millî Karakteri ve Bahtsızlığı", **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, 273; Cemal

4.2.2. Pontusculuğun Sonu

4.2.2.1. Merkez Ordusu

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinde söylediği uzun nutkunda Pontus meselesine değinmiştir.⁴⁵⁹ Pontuscu çetelerin faaliyetlerine son vermek üzere 9 Aralık 1920'den Merkez Ordusu kurularak kumandanlığına Nurettin Paşa getirildi.⁴⁶⁰

Rum isyanını bastırmakla görevlendirilen Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa, Rumlar'ın iç kısımlara sevki sebebiyle olay mahalline daha yakın olabilmesi için, Sivas'ta bulunan Ordu karargahını 4 Haziran 1921 tarihinde Amasya'ya nakletmiştir.⁴⁶¹ İlerleyen tarihlerde görevinden alınır.⁴⁶²

4.2.2.2. Karadeniz Bölgesindeki Rumlar'ın İç Kesimlere Nakli

TBMM Hükûmeti, Yunan donanmasının Karadeniz'de harekete geçerek Anadolu'nun kıyılarını bombalaması; oralara çıkarma yaparak yerel

ŞENER, **Topal Osman Olayı**, 94-115; Bkz. (184), AVAGYAN, 227-228; Kâzım KARABEKİR (?), **Paşaların Kavgası İnkılap Hareketimiz**, 128-129; Bkz. (70), ARIKOĞLU, 318.

⁴⁵⁹ Hüseyin MENÇ, **Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler**, 216.

⁴⁶⁰ Bkz. (161), TAŞ, 89.

407 sayılı Kararname ile 9 Aralık 1920'de 3üncü Kolordu kaldırılarak, bu kolorduya ait 5. Kafkas Tümeni ve 15. Tümen ile Sivas'ta yeniden teşkili düşünülen 6. Piyade Tümeninden ve 13üncü Bağımsız Süvari Tugay'ından karma Merkez Ordusu kuruldu. Komutanlığına "seferde ordu komutanı yetki ve vazifesiyle" donatılan Nureddin Paşa getirildi. 10 bin kişiden kurulmuş olan bu ordunun karargahı Amasya oldu. Bkz. (459), MENÇ, 216; KOCAOĞLU A. Mehmet (1999), " Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa ve Giresunlu Osman Ağa'nın Kader Çizgileri", **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler**, İstanbul, s.122; Bkz. (207), DEMİR, 90; TAŞ N. Fahri (Kasım 1997), "Amerikan Kolejinde Pontus Kulübü", **Tarih ve Medeniyet**, S. 44, s. 31.

⁴⁶¹ Bkz. (161), TAŞ, 94-95.

⁴⁶² Görevini suistimal ettiği gerekçesiyle görevine son verilir Mustafa Kemal Nurettin Paşa mevzuu konusu konuşulduğu zaman onu savunur. (Bkz.: **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. II,

Rum örgütleri ve çeteleriyle birleşmesinden kaygılanmıştır. Bunun üzerine 12 Haziran 1921’de toplanan TBMM Hükûmeti 15 yaşından 50 yaşına kadar eli silah tutabilen Rumlar’ın⁴⁶³ iç kısımlarına nakline karar verdi.⁴⁶⁴ Karadeniz sahillerindeki Rumlar’ın daha iç kısımlara sevk edilmesinin sebepleri şunlardır:

1)Karadeniz’de bulunan düşman donanması ile karada faaliyet gösteren ve düşman ile işbirliğinde bulunan Rumlar’a karşı sürdürülecek olan bir harekâta iki ateş arasında kalma ihtimalini ortadan kaldırmak,

2)Bir süre önce Yunanlılar’a sığınan Çerkez Ethem’in isyan bölgesine gelerek, Rum çeteleriyle yapacağı işbirliği ihtimalini bertaraf etmektir.

3)Yunanlılar’ın Batı-Anadolu’da başlatacakları yeni bir taaruz harekâtını kolaylaştırmak için Türk Millî güçlerine ikinci cephe açmak amacıyla Karadeniz sahillerine de taaruz edebileceği ve bu taaruzda yerli Rumlar’ın desteğini göreceği düşüncesidir.

4)Rumlar’ın Karadeniz’den daha kolay yardım alıp, Batı ile daha rahat iletişimde bulunmalarının önlenmesidir. Zira yabancı gemiler, gece sahilden

(17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985b, s. 622-624) Ancak nutuk ta Nurettin paşadan farklı bahsetmiştir.

⁴⁶³ “...Kemalistler, Pontos Bölgesindeki tehlikeli Rum ve Ermenileri Anadolu’nun içerlerine götürmeye başlıyorlardı..”. Bkz.: Salahi R. SONYEL, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri**, 258.

⁴⁶⁴ Abdullah İLGAZİ, “Millî Mücadele Yıllarında Giresun Ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri Ve Alınan Tedbirler”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, 254; Bkz. (161), TAŞ, 94.

“...Yunan kaynaklarının hepsi, kaçanların tanıklıklarına dayanarak, bu ilk kafilenin , ilk durak olan Kavak’ta kafilere eşlik edenlerce kurşun yağmuruna tutulduklarını, kafilenin büyük bölümünün katledildiğini yazmakta ancak ölü sayısı üzerine anlaşılmamaktadır. Pavlidis’e göre 330 olan ölü sayısı Gavrilidis’e göre 701’dir. Türk yetkililere göre Kavak’ta ölüm olaylarının meydana geldiğini kabul etmekte ama bunları Rum çetelerinin saldırısına bağlamaktadır. Ancak bu düşük bir ihtimaldir; her şeyden önce bu sürgün operasyonları sırasında başka bir Rum çetesinin varlığına rastlanmamaktadır; öte yandan böyle bir saldırıda sürgün edilenler arasında bu kadar çok sayıda ölü olması ancak, sürgünlerin, onlara nezaret

verilen fener işaretiyle hangi noktaya yanaşacağını öğrenip Rumlar'a cephaneye ve erzak boşaltmaktaydı. Dış devletler ile yapılacak olan irtibat bu gemiler ile rahatça yapılmaktaydı. Bu dış yardımın önlenmesi için, sahildeki bütün fenerlerin söndürülmesi istenmiş, buna uymayan altıyüz Rum yakalanarak iç bölgelere sevk edilmiştir.

5)Tokat, Niksar, Reşadiye'de eşkıyalık yapan Ali Çavuş gibi çetelerin ve asker kaçaklarının bölgede ulunması, Rumlar ile işbirliği yapma eğilimde olmalarıdır.⁴⁶⁵

4.2.2.3. İstiklâl Mahkemeleri

Rum kafilerinin iç bölgeler güvenli şekilde nakledilmeleri devam ederken, diğer yandan yakalanan Rum çeteleri Amasya'da TBMM seçilmiş üyelerinden oluşan Samsun bölgesi İstiklâl Mahkemesi aralarında Rumlar'ın da bulunduğu 494 davaya bakmasına rağmen sonuçta sadece 12 ölüm cezası verdi⁴⁶⁶. İkinci aşamada kurulan İstiklâl Mahkemesi, 21 Eylül'de Amasya'da

edenlerce ön saflara itilmeleriyle açıklanabilir ki, böyle bir durum olsa, Rum tanıklar bunu belirtmekten kaçınmazlardı..." Bkz. (376), YERASİMOS, 420-421.

⁴⁶⁵ Bkz. (161), TAŞ, 95.

⁴⁶⁶ Bkz. (464), İLGAZİ, 255.

"...Samsun istiklâl mahkemesi: istiklâl mahkemesi üyeleri 6 ve 7 Ağustos tarihlerinde iki grup haline Ankara'dan hareket ettiler. 17 Ağustos 1921'de göreve başlayıp, durumu B.M.M Başkanlığına bildirildi. Bu dönem içinde mahkemenin çalışma bölgesi Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak saptandı. Mahkeme 19 Ağustos'ta askerlik şubelerine bir yazı gönderip "efradın teslim olması" için fırsat verdi. 20.08.1921'de harp divanlarındaki davaların İstiklâl Mahkemesi'de diğer İstiklâl Mahkemeleri gibi bölgesinde dolaştı. Bölgenin önemi dolayısıyla bu dolaşmalar hakkında M. Kemal'e bilgi verip, ondan izin istediler. M. Kemal mahkemenin özellikle önem verdiği Amasya bölgesinde kalmasını, Sivas bölgesine gitmemesine bildirdi.

Mahkeme, kuruluşunun esas sebebi olan asker kaçakları sorunu yanında, bu bölgede çıkan Pontusçuluk hareketi, Koçgiri ayaklanması ile ilgili davalara baktı..." Bkz. (399), AYBARS, 168.

"...Nisan 1920'den sonra bin kişilik ordu 1921'de bastırma hareketine başladı. Samsun'daki metropolit ve papazlar, yıkıcı çalışmaları yüzünden İstiklâl Mahkemesine verildiler. Bkz. (399), AYBARS, 172.

Ayrıca bkz.: Rıdvan AKIN, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, 468; Bkz. (68), EZHERLİ, 65-69.

174'ü Rum olmak üzere 177 kişiyi ölüme mahkum etti. Aralarında Trabzon metropoliti Hrisantos ile Giresun Metropoliti Lavrentious'un bulunduğu 74 kişi gıyaben idama mahkum edildi, 10 kişi kürek, 2 kişi de hapis cezasına çarptırıldı.⁴⁶⁷

3 Aralık 1922 tarihinde müzakere edilen konulardan biri de Amasya İstiklâl Mahkemesiydi. Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere dağıtılması hakkında bir müzakere olmuştur.⁴⁶⁸

Pontus çetelerine karşı alınan idarî ve askerî tedbirler ile bazı önemli kişilerin İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmaları üzerine patrikhane Yunanistan ve itilâf devletleri nezdinde girişimlerde bulundu. Pontuslulara mezalim yapıldığı propagandası Amerika'ya kadar yayıldı. Sonuçta İtilâf devletleri TBMM Hükûmeti nezdinde girişimlerde bulundu.⁴⁶⁹

TBMM'nin 8 Mayıs 1922 günü yapılan ve Mustafa Kemal'in de hazır bulunduğu gizli oturumda, yabancı devletlerce Anadolu'ya bir soruşturma komisyonu gönderilmesi sorunu ele alınmıştır. Alınan kararlar şöyledir:

1. Söz konusu komisyonunun, Anadolu'daki azınlık unsurlarla ilişki kurmasına izin verilmeli, ama Pontos bölgesinde soruşturma yapmasına izin verilmemelidir.
2. Yönetimin, Pontos'da almış olduğu sert önlemlerde haklı olduğu kanıtlanmalı; örneğin, Rum ayaklanması, Trabzon-Sinop bölgesine yabancıların çıkarma yapmaları tehlikeli; Rumlar'ın, İstanbul'da

⁴⁶⁷ Bkz. (464), İLGAZİ, 255.

⁴⁶⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. II, (17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337 (1922), 588-594.

Patriğe göndermiş oldukları ve ele geçirilen yazıların fotokopileri, ki düşman güçle işbirliği yapıldığını kanıtlamaktadır; Rum gizli ihtilâl örgütleri ile ilgili resmi bir rapor yayınlamalıdır;

3. Güçlü Devletler'in, Yunan işgal bölgesinde de benzer bir soruşturma yapmalarında direnmelidir. Fethi Bey başkanlığında bir komisyon kurularak, bu kararları uygulamak için plân hazırlanmalı ve bunları uygulamak için önlem alınmalıdır.⁴⁷⁰

1923 yılının ilk aylarında Pontus çetelerinin isyanını tamamen bastırdı. Bu olaylarda, Türk Genel Kurmayı'nın yayınladığı raporlara göre, Rum çeteleri bin 817 Türk'ü öldürmüş, 3 bin 723 ev yakmış ve bin 800 civarında gasp ve soygun gerçekleştirmiştir. Buna karşılık bu mücadele sırasında öldürülen Rum sayısı 11 bin 118'dir.⁴⁷¹

Bu olay sonucunda Trabzon ve civarındaki Hristiyan ahali ve din adamları TBMM'ne başvurarak kendilerini boş bir hülya uğruna uçuruma sürükleyen İstanbul Rum Patrikhanesinden ayrılıp yeni bir Türk Ortodoks Patrikliği kurulmasını önerdiler. Papa Eftim başta olmak üzere Anadolu'da yaşayan Türk Ortodoksları, Millî Mücadele başladığında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Rumlara karşı mücadele ettiler.⁴⁷² Ermeni ve Rum Hristiyanlar'dan farklı bir tavır sergileyen bu insanlar, kendilerinin Türk olduklarını savunarak 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename'ye göre Yunanistan'a

⁴⁶⁹ Bkz. (464), İLGAZİ, 255.

⁴⁷⁰ Salahi R. SONYEL, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, 259.

⁴⁷¹ Bkz. (464), İLGAZİ, 255.

⁴⁷² Zekeriya TÜRKMEN, "İstiklâl Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri", **Askerî Tarih Bülteni**, 46: 71-78.

gönderilmeye de karşı çıktılar.⁴⁷³ Patrikhanenin adeta Yunanistan'ın bir propaganda bakanlığı durumuna geldiğini savunan ahalinin, bu isteklerinde ne kadar haklı oldukları oldukça açıktır.

Böylece, 19. yüzyılın sonlarından itibaren etkisini hızla göstermeye başlayan ve kökenleri M.Ö 3. yüzyılda kurulan Pontus Krallığına bağlanan hareket sona erdirilmiş oldu. Halbuki bu krallığı kuranlar İranlı bir aile olup bunların Yunanlılıkla hiçbir alakaları yoktur. Yüzyıllardır Türklerle iç içe yaşayan Rumlar'ın büyük bir kısım Türkçe konuşmuş ve bir çok yönleriyle Türk Kültürünü benimsemişlerdi. Fakat Patrikhanenin yürüttüğü yoğun propaganda bu ateşi körüklemiş ve yine onların aleyhinde sonuçlanmıştır.

Bu olay karşısında İstanbul Rum Patrikliği Cemiyeti Akvam'a yaptığı başvuruda, Anadolu'daki Rumlar'ın himayesini istiyordu. Faik Ahmet'e göre, Patrikhane Anadolu Rumları adına Avrupa'dan birçok defa himaye talep etmişti; ancak, son müracaatı tamamen anlamsızdı. *“patrikhanenin pek ala bilmesi Lâzım gelir ki, tabi oldukları devlet kanunları aleyhine isyan edenlerin cezazsız kaldıkları hiçbir memleket yoktur ve olmaz”* diyordu. Diğer yandan, Anadolu'daki bütün Rumlar değil yalnız Pontuscular'ın elebaşı durumdakiler cezalandırılmıştı.⁴⁷⁴

Aynı günlerde Yunanistan'da yayınlanan Rizospastis gazetesi de, Pontus sorunundan Yunan devlet adamlarıyla Rum işadamlarını sorumlu tutuyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk halkından olan Pontuscuları cezalandırmasını haklı buluyordu. Times gazetesi 18 Ekim 1921 tarihli sayısında; *“Hiçbir devlet, halkının yalnız yüzde onu Rum olan bir sahada bir*

⁴⁷³ Mustafa EKİNCİ, “Türk Ortodoks Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkler**, 6:233.

⁴⁷⁴ Bkz. (80), ÇAPA 736.

Rum cumhuriyetinin kurulması fikrini kabul edemezdi” diyerek Türkiye'nin yanında yer alıyordu.⁴⁷⁵

Pontus sorunu Lozan Antlaşmasından sonra tarihe karışmıştır. 1923'te Rumlar'ın, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi gereğince, Yunanistan'a gitmeleriyle birlikte Trabzon nüfusu homojen bir yapıya kavuşmuştur.⁴⁷⁶

Rum çeteleri dışardan bir müdahale yapılmasını beklerken civardaki Rum köylerini denetimleri altında tutmaya çalışır. Türk köylülerini silahlandırmaya çalışan Ankara Hükûmeti'nin ise eli kolu hem çeşitli ayaklanmalar hem de Yunan ordusunun ilerleyişi nedeniyle bağlıdır. Türk çetelerinin varlıklarını dayatabildikleri tek bölge Topal Osman'ın hüküm sürdüğü Giresun bölgesidir.

Ankara Hükûmeti'nin Pontus hareketine uyguladığı ilk resmi baskı, 8 Kasım 1920'de 72 Samsunlu Yunan vatandaşı Rum'un tutuklanarak, ertesi gün bir Avusturya gemisiyle sınır dışı edilmesidir. Bu tarihte Ankara kuşkusuz Venizelos'un hazırlıklarından haberdardı ve ona yönelteceği karşı harekâtın hazırlıkları içerisindeydi. Bu bakımdan belirleyici olan adım bir ya sonra, 9 Aralık kararnameyle Pontus hareketini bastırmak üzere Merkez ordusunun kurulmasıyla atıldı. Ancak başlangıçta 10 bin askerî bulunan ve 1921'in ilk yarısı boyunca Koçgiri Kürt ayaklanmasını bastırmakla, temmuz ve eylül ayları arasında ise Yunan ilerlemesine karşı koymakla meşgul olan bu ordu asıl amacı bakımından etkili olmaya ancak 1921 sonbaharında başlayabildi.

4 Şubatta Rum eşrafından Samsun'lu 72 ve Bafıralı 11 kişi tutuklandı. Zilon piskoposu da tutuklananlar arasındaydı ve piskoposlukta yapılan bir

⁴⁷⁵ Bkz. (80), ÇAPA, 736.

⁴⁷⁶ Bkz. (80), ÇAPA, 736.

aramada harekete mali katkıda bulunan eşrafın adlarını gösteren bir liste bulunmuştu. 12 Şubat'ta Merzifon Amerikan Kolejinde öğretmen olan bir Türk öldürüldü. 16 Şubat'ta Kolejde yapılan aramanın ardından dört profesör ve iki Rum öğrenci tutuklandılar. İçişleri Bakanlığından gelen bir emir üzerine Kolej 22 Martta kapatılacak ve iki kişi dışında Amerikalıların hepsi sınır dışı edileceklerdi... Amerika Fevkâlede Komiserliği Amerikan kolejinin tekrar açılması ve memurların tekrar görevine gönderilmesi için yazı yazmıştır. Ancak Hükûmetin Anadolu ile münasebeti bulunmadığı gerekçesiyle bu istekleri reddedilmiştir.⁴⁷⁷

4.2.2.4. Lozan Anlaşması

Yunanlıların Eylül 1922'de Anadolu'da büyük bir bozguna uğramalarının ardından, 3 Ekim'de Mudanya'da başlayan mütareke görüşmeleri, 11 Ekim 1922'de Türkiye adına İsmet Paşa, Müttefikler adına da İstanbul'daki komutanlar tarafından imzalanan antlaşma ile sonuçlanmıştır.⁴⁷⁸

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında teati edilen notalarda barış görüşmeleri için Lozan'da bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir.

Lozan, Türk Millî devletinin sınırlarını ortaya koyan, Yakındoğu'nun yeniden şekillenmesini sağlayan, Türk Devleti'nin resmi olarak yeniden doğuşu anlamına gelen, yakın tarihimizin en önemli antlaşmasıdır.

Savaş halinin bitmesinin hemen ardından İtilâf devletleri Türkleri görüşmelere başlamaya davet etti. Türk tarafı görüşmelerin İzmir'de yapılmasını istiyordu. Ama İtilâf devletleri Türk topraklarında görüşme

⁴⁷⁷ B.O.A, MV, 221/146/1339.N.06 (14 Mayıs 1921)

⁴⁷⁸ GÖNLÜBOL M. –SAR C., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C. I, Ankara, s. 46.

yapılmasını kabul etmedi ve sonunda Lozan seçildi.⁴⁷⁹ 1922 yılı Kasım ayında İsviçre'nin bir Lozan şehrinde bir barış konferansı toplanması için hazırlıklar yapılmıştı.⁴⁸⁰ Lozan Barış Konferansı⁴⁸¹, Türkiye ile batılı devletler arasında savaş ortamına son vermek amacıyla toplanmış bir konferanstı.⁴⁸²

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de açılmıştır. 1 Aralık 1922'de Lozan Konferansının birinci kısım toplântılarında 13 ayrı oturum sonunda Türk-Yunan Ahali Mübadelesi anlaşması kabul edildi. Bu karar gereği Trabzon vilâyetinde (o zaman Samsun'dan Rize'ye kadardı) yaşayan 193 bin Rum, 1923 yılı başında vapurlarla Yunanistan'a göç ettiler. Bu mübadele sonucu Karadeniz bölgesinde Rum ahalisi kalmadı.⁴⁸³

4.2.2.4.1. Yunanistan ile Yapılan Mübadele

1922 yılında Millî Mücadele sona erdiğinde geride Türk ve Yunan toplulukları arasında onarılması güç yaralar bırakmıştı.⁴⁸⁴ Türkiye ve Yunanistan'ı yakından ilgilendiren azınlıklar meselesine bağlı olarak iki ülke

⁴⁷⁹ Bkz. (455), ZÜRCHER, 234.

⁴⁸⁰ Arnold J. TOYNBEE, **Türkiye ve Avrupa**, 102; Arnold J.-TOYNBEE- Kenneth P. KIRKWOOD, **Türkiye İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni**, 101.

27 Ekim'de İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetine de Ankara'daki Türk Hükûmetine de adı geçen konferansa delegeler yollamaları için davetiyeler gönderildi. Fakat Ankara hemen bu çifte daveti protesto etti. Ankara Hükûmeti'ne göre; İstanbul'daki, egemen bir Hükûmet değildi ve 16 Mart 1920'de hukukiliğini kaybetmişti. İstanbul'daki eski Hükûmetin Ankara'daki Hükûmet tarafından bu şekilde rededilmesiyle Osmanlı Hükûmeti, 4 Kasım'da istifasını verdi ve 17 Kasım'da da Sultan Vahdettin Türkiye'yi terk etti. Bkz.: **a.g.e.**, s.102.

⁴⁸¹ Anlaşmanın tam metni için bkz.: **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.5, 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340, Nemci İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931, s. 13-367; L. Meray SEHA, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, Takım II, C. 2, Ankara 1973, s. 184-187; Bkz. (69), SOYSAL, 11-14.

⁴⁸² Arnold J. TOYNBEE, **Türkiye ve Avrupa**, 102; Kemal ARI, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 15.

Lozan Antlaşması, ilki 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 (iki buçuk ay), ikincisi de 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 (üç ay) tarihleri arasında olmak üzere iki dönemde toplanmıştır.

⁴⁸³ Bkz. (207), DEMİR, 90-91.

⁴⁸⁴ Türel YILMAZ, "Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türkler'inin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar (Lozan Barış Antlaşması ve Sonrası), **Askerî Tarih Bülteni**, 46:19.

arasında nüfus değişimi konusu gündeme geldi. Aslında nüfus değişim olayı Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 yılında ortaya çıkmış değildi. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun içindeki Müslüman olmayan ahali, imparatorluğun duraklama devrinden bu yana Avrupa'nın büyük devletlerinin bu devlete mübadele nedeni olmuştur. Ayrıca gelişen "Milliyetçilik" akımının bu milletlere de yansımaları, Osmanlı imparatorluğunun daha da zayıflamasına neden oldu. Osmanlı imparatorluğunun idaresini eline tutan İttihat ve Terakki, bu amaçla İkinci Balkan savaşı sonunda Bulgaristan ile imzalanan 1913 yılındaki İstanbul anlaşmasına ek 1 numaralı protokol ile iki ülke arasında gönüllü bir ahali değişimi yapılmasını öngörüyordu. Bu önerinin aynısı Yunanistan' da yapılmıştır. Venizelos, Makedonya Müslümanları ile İzmir Rumları'nın değişimine razı olmuştur. Haziran 1914'te yapılan anlaşmayı yürütmek için bir karma komisyon oluşturulmuş, fakat Osmanlı imparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile bu anlaşmanın onaylanması ve uygulaması mümkün olmamıştır. Bu başarısız teşebbüsten sonra değişim meselesi 1923 yılında tekrar ortaya çıktı.⁴⁸⁵

Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Yunan Hükûmeti aşağıdaki hükümleri 30 Ocak 1923'de kararlaştırmışlardır.

Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir.

⁴⁸⁵ Bkz. (484), YILMAZ, 19.

Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükûmetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükûmetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2: Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları,
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye [Şehremaneti] sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır.

1913 Bükreş Andlaşması'nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır.

Madde 3: Karşılıklı olarak, üzerindeki Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar 1. maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmen" terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

Madde 4: Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafiye oluşturacaktır.

Madde5: İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. Maddelerindeki çekinceler saklı kalmak üzere, bu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumlar'ın ya da Yunanistan'daki Türkler'in mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiç bir zarar verilmeyecektir.

Madde 6: Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun, gidişine hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza kovuşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7: Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır.

İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluğa edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğa, işbu Sözleşmenin imzası gününde edinmiş olacaklardır.

Madde 8: Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtmakta serbest olacaklardır. Bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş resmi ya da herhangi başka bir resim alınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastahaneler, dernekler, birlikler ve tüzel kişiler, ya da, ne

çeşit olursa olsun, başkaca tesisler personelini de kapsamak üzere) kendi topluluklarının taşınır mallarını yanlarında serbestçe götürmeğe ya da taşıttırmağa haklı olacaktır.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyonunun tavsiyesi üzerine. her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

Taşınır mallarının tümünü yada bir bölümünü yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların dökümünü ve değerini gösteren tutanaklar dört örnek olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi 9. Maddede öngörülen arıtım işlemine temel alınmak üzere, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonuna sunulacak, üçüncüsü göçedilecek ülkenin hükûmetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9: 8. Maddede sözkonusu olan göçmenlerin ve toplulukların, kent ya da köylerdeki taşınmaz malları ile bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca arıtılacaktır:

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunup mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da yardım kurumlarının malları da, özdeş koşullar içinde, arıtılacaktır.

Madde 10: Bağlı Yüksek Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselerin taşınır ya da taşınmaz

mallarının arıtımı, 9. madde uyarınca ve Türkiye ile Yunanistan'da, 18 Ekim 1912 gününden bu yana yürürlüğe konulmuş yasalara ve her çeşit yönetmeliklere göre, ya da başka herhangi bir zoralm [müsadere], zorla satın alım v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiç bir önleme konu olmaksızın, yürütülecektir. İşbu Maddede ve 9. Maddede sözkonusu mallar, bu çeşit bir önleme konu olursa, bu mallara, 11. Maddede öngörülen Komisyonca, bu önlemler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselerin olup da mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912'den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bunun onarılması için, mal sahiplerinin yararına bir zarar - giderim saptayacaktır. Bu zarar - giderimin tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan taşınmaz malın bulunduğu ülke hükûmetinin borcuna geçirilecektir.

8. ve 9. Maddelerde sözkonusu kimseler, şu ya da bu yoldan yararlanmaktan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarının kendilerine geri verilmesi, Savaş öncesi ortalama gelir temel alınarak ve Karma Komisyonunca saptanacak yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'de Rumlar'ın benzer tesislerinin arıtımına girişirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını bütünüyle korumak amacıyla, daha önce yapılmış andlaşmalarda kabul edilen ilkelerden esinlenecektir.

11. Maddede öngörülen Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11: İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağlı Yüksek Taraflardan her birinden dört ve 1913-1914 Savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasında Milletler Cemiyeti Konseyinin seçeceği üç üyeden oluşan ve Türkiye’de ya da Yunanistan’da toplanacak olan, bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, her biri bir Türk ve bir Yunanlı üye ile Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı kalarak çalışacak Alt - Komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, Alt - Komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12: Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek, kolaylaştırmak ve 9. Madde ile 10. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.

Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen artım işinin yöntemlerini saptayacaktır.

Karma Komisyon, genel olarak, İşbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği önlemleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek tüm sorunları karara bağlamağa tam yetkili olacaktır.

Karma Komisyonun kararları oy çoğunluğu ile alınacaktır.

Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin tüm itirazlar Karma Komisyonunca kesin olarak karara bağlanacaktır.

Madde 13: Karma Komisyon, ilgileri dinlendikten ya da dinlemeğe yöntemi uyarınca çağırıldıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca artırılması gereken taşınmaz mallara değer biçirme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.

Artılacak mallara değer biçilmesinde, bu malların altın para ile olan değeri temel sayılacaktır.

Madde14: Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alman ve bulunduğu ülkenin Hükûmeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecektir.

Bu açıklama belgeleri temel sayılarak borçlu kalınan para tutarları, artırımın yapılacağı ülke ile hükûmetinin, göçmenin bağlı olduğu hükûmete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte, mal alması gerekecektir.

Her altı ayda bir, yukarıda belirtilen biçimde açıklama belgeleri temeli üzerinden, her iki hükûmetçe ödenmesi gereken paraların hesabı çıkartılacaktır.

Artım işlemi bütünlendiği zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bunlarla ilgili hesaplar denkleştirilmiş ve kapatılmış olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, hükûmetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu hükûmet, bu ödeme için süre tanınmasını isterse, Komisyon, yıllık en çok üç taksitle ödenmesi koşulu ile, bu süreyi ona

tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu hükûmet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine dek, Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde ödenmesi gereken borç senetleri çıkarabilecektir. Borçlu hükûmet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Meclisince işletilecek ve bunların gelirleri toplânacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Konseyi bunların neler olacağını saptamaya yetkili olacaktır.

Madde15: Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı koşullarla, Komisyona öndelik olarak ödemedede bulunulacaktır.

Madde16: Türkiye ve Yunanistan Hükûmetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimseler ile bu kimselerin gidecekleri ülkelere götürülmek üzere varacakları limanlara yapılacak bildirimlere ilişkin tüm sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon ile anlaşacaklardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflara, mübadele edilecek halklara, gidişleri için saptanmış günden önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açmak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere, doğrudan ya da dolaylı hiç bir baskıda bulunmamağı, karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ülkeyi

bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiç bir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamağı da yükümlenirler.

2. Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönme hakları ile Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak sözkonusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına serbestçe geçirmelerini ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyenlerin gidişini engelleme nedeni olarak öne sürülemezdir.

Madde17: Karma Komisyonun ve kollarının çalışmaları ve işlerinin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlara göre, ilgili hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde18: Bağlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

Madde19: İşbu Sözleşme, Bağlı Yüksek taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasının bir parçasıymış gibi özdeş güçte ve değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, sözkonusu Andlaşma Bağlı Yüksek Tarafların her ikisince onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir⁴⁸⁶.

Bu hükümlere olan inançla, her birinin yetki belgelerinin yöntemine uygun olduğu görülen aşağıdaki imzaların sahipleri yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü üç örnek olarak düzenlenmiştir. Bu örneklerden biri Yunanistan Hükûmetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine verilecek, üçüncüsü de, aslına uygun olan birer örneğini Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan Fransa Cumhuriyeti Hükûmetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, sunulacaktır.

Lozan, Türk-Yunan ilişkilerinde, Yunanistan'ın "megalo-idea" iddialarına son verip, bütün meseleleri çözümleyememiş olsa da iki, devlet arasında siyasî denge kurmuş, dostluk ve işbirliği için bir temel hazırlamıştır.⁴⁸⁷

Sözleşme 19 maddeden ibarettir. Sözleşme hükümlerine göre, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, Türkiye topraklarında oturmuş Rum ve Ortodoks dininde bulunan Türk vatandaşlarıyla, Yunanistan arazinde oturmuş İslâm dininden Yunan vatandaşlarının mübadelesi zorunlu tutulmuştur.⁴⁸⁸ Bu kimselerin adı geçen Hükûmetlerin izni olmadıkça ne Türkiye'de, ne de Yunanistan'da diledikleri gibi yerleşemeyecekleri birinci maddede hükme bağlanmıştır. İkinci maddede İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslüman halkı mübadele dışında bırakmaktadır.⁴⁸⁹

Günümüzde halen bu mübadele konuşulmaktadır. Yunanistan, Pontus Soykırım'ı olarak adlandırırken, devlet adamlarıyla birlikte Dünyaya bir

⁴⁸⁶ DÜSTUR, 3. Tertip, C. 5:205-218; Bkz. (69), SOYSAL, 177-183.

⁴⁸⁷ Mustafa KESKİN, "Lozan Barış Antlaşması İle İlgili İkili Antlaşmalarda Türk ve Rum Azınlıkların Statüsü", *Askerî Tarih Bülteni*, 39:1.; Bkz. (271), GÜLER, 41-69; A. M ŞAMSUTDİNOV. , *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, 301-334.

⁴⁸⁸ Mübadillerin son şahitleri hakkında bilgi almak için bkz.: Emin AKDAĞ, *Şahitlerin Dilinden Unutulan Göç 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*,

⁴⁸⁹ DÜSTUR, 3. Tertip, C. 5: 205-206.

Kamuran GÜRÜN, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, 76; Bkz. (487), KESKİN, 2-3; Nedim İPEK, *Mübadele ve Samsun*, 25-35.

soykırım olduğunu! Duyurmaya çalışmaktadırlar.⁴⁹⁰ Yunanistan'da "Pontus soykırımı" iddiaları ilk kez 1992'de dönemin ana muhalefet lideri Andreas Papandreu tarafından gündeme getirildi⁴⁹¹. Papandreu, "19 Mayıs Pontus soykırımı günü olmalıdır" önerisinde bulundu. Papandreu, başbakan olduktan sonra önerisini 1994'te Yunanistan Parlamentosu'na taşıdı. Şubat 1994'te ele alınan öneriyle parlamento 19 Mayıs'ı "Pontus Rumlarının soykırımı anma günü" olarak tanıdı. Konstantin Karamanlis'in imzaladığı yasa 8 Mart 1994'te Yunan resmi gazetesinde yayımlandı. Atina' da Mayıs 2006'da gerçekleştirilen "soykırımı" anma yürüyüşlerinde ise Türk bayrakları yakılmıştı. Anıtın dikilmesinin ardından Selanik ve İzmir'in kardeş şehir ilan edilmesine yönelik çalışmalar da askıya alınmıştı⁴⁹².

4.2.2.4.2. Azınlıklar Sorununun Çözümü

Lozan Barış Antlaşması'nın üçüncü kısmındaki *Akalliyetlerin Himayesi* başlığını taşıyan 37-45. maddeler Türkiye'deki azınlıkların statüsünü belirlemektedir. Bu maddelere göre ;

⁴⁹⁰24 Şubat 1994 tarihinde, Yunan parlamentosu "19 Mayıs", "Pontus Yunanlılarının Türklerce Katlini Anımsama Günü" olarak kabul etmiştir. Ama tarih ve olgular, Yunan iddialarıyla çatışmakta ve çok farklı bir yönü işaretlemektedir.Bkz.: <http://www.turkatak.gen.tr/index.php?option=content&task=view&id=214&Itemid=38>
23.03.2006

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=187808>

"Yunanistan Cumhurbaşkanı Karolos Papulyas, 'Yunanistan'a göç eden Pontuslu Rumların, kaybedilmiş vatanlarını hafızalarında yaşattığını' belirtmiştir.

Papulyas, Selanik kentinde 'Pontuslu Rum soykırımı' iddialarıyla ilgili düzenlenen bir etkinliğe gönderdiği mesajında "Pontusluların baba topraklarından kovulmalarından bu yana geçen 90 yıl içerisinde, Pontuslu Rumların göçmenlik fidanıyla aşılana ulusal ağaç yeni ürünler verdi" dedi.

Papulyas açıklamasında, "anavatan topraklarında yaşayan Pontuslular tüm olumsuzluklara rağmen yaralarını sardılar ve köklerini koruyup (kaybedilmiş vatanların) hatırasını yaşatarak, ulusun yeniden doğuşuna katkıda bulundular" ifadelerini kullandı".

Bkz.: http://www.cnnturk.com/HABER/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=180020
15.05.2006

⁴⁹¹ <http://www.milliyet.com.tr/2006/05/17/dunya/adun.html>

⁴⁹² <http://www.zaman.com.tr/?hn=289262&bl=dishaberler&trh=20060529>

37. Türkiye, 38. Maddeden 44. Maddeye kadar olan Maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resim işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

38. Türk Hükûmeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy ya da din ayırımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükûmetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

39. Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medenî] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes, din ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medeni haklarla] siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet

ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

40. Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

41. Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükûmeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükûmetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye

bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

42. Türk Hükûmeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumların [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almağı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükûmetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükûmetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükûmeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükûmeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

43. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmağa zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

44. Türkiye, bu kesimin bundan önceki Maddelerdeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantis] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükûmetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemegi, İşbu Andlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [talimatı] verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükûmetiyle imzacı öteki Devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakinin 14 ncü Maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükûmeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakinin 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

45. Bu Kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.⁴⁹³

Azınlıklar meselesi 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Andlaşması ile çözümlenerek; azınlıkların herhangi bir imtiyaza sahip olmasının mümkün olmadığını ve Türk tebaasından sayılması gerektiği kararlaştırılarak kanun karşısında Türkler ile aynı haklara sahip oldukları karar altına alınmıştır. Yine aynı andlaşmanın 42. maddesi gereğince, Patrikhanenin dünya işlerinde ve azınlıkların şahsi muamelelerinde hiçbir yetkilerinin kalmadığı teminat altına alınmıştır.⁴⁹⁴ Lozan'da imzalanan Türk Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'yle geride kalan Rumlar da 1924 yılı sonuna kadar bölgeden ayrıldılar. Karadeniz kıyılarında bir Rum devleti kurma hayali böylece son bulmuş oluyordu.

⁴⁹³ **Düştur**, 3. Tertip, C. 5:36-45; Bkz. (481), SEHA, 184-187.

⁴⁹⁴ **Düştur**, 3. Tertip, C. 5:39-40; Bkz. (161), TAŞ, 88;

5. SONUÇ

Sunduğumuz bu çalışmada Doğu Karadeniz'in Milli Mücadele ki yerini belirlemeye çalıştık. Ayrıca bölgedeki etnik gruplara cevaplar aradık. Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan farklı dil konuşan ve dinleri farklı olan insanları güçlü devletlerin kışkırtmaya çalıştıkları gördük.

Bazı tarihi gerçeklikleri sunarak Doğu Karadeniz bölgesinin Yunan tarihiyle başlamadığını yazdık. Yunan koloni hareketlerinden önce İskitler'in bölgeye gelişi ve Kafkasya'dan bölgeye yapılan göçler nedense göz arda edilen konulardır. 1071 Malazgirt Savaşından önce de bölgeye Türkmen akınları düzenlenmiştir. Ancak Yunanistan bütün bunları göz arda edip, Pontus Devleti'ni kendilerine mal etmiş ve bu devleti yeniden diriltme adı altında bir takım çalışmalara başlamıştır. Bölgede yaşayan insanların huzurunu kaçırap, kan dökülmesine sebep olmuştur. Yunanistanın bu düşüncesini destekleyen zamanın güçlü devletleri de vardı.

Tezimizin konusu olan Milli Mücadele Döneminde Doğu Karadeniz'deki olaylar Pontus Meselesi çerçevesinde gelişme göstermiştir. Pontus olayının sadece Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak amaçlı düşünülen, boş bir proje olduğunu gördük. Güçlü devletlerin Osmanlı topraklarında yaşayan bazı azınlıkları vaatlerle kandırarak, kendi çıkarlarına göre değişen politikaları olduğunu belirttik. Bölgedeki metropolitlerin (dini faaliyetten çok siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır) yurt içinde ve yurtdışındaki faaliyetleri, bu bölgedeki amaçları ve bu uğurda neler yaptıkları da çok önemlidir.

Yıllarca barış içinde yaşayan toplulukları birbirine düşüren dış güçler, kendi menfaatleri uğruna faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cemiyetler ve

çetelerin faaliyetleri artmıştır. Bu örgütlenmeyi destekleyen başta Yunanistan olmak üzere İtilaf devletleri ve Patrikhanedir.

Bölgede etkili olan Trabzon metropolinin vaatlere kanarak Paris Barış Konferansına gitmesi ve eli boş olarak dönmesi, dış güçlerin değişen politikasını gözler önüne serer. Trabzon metropoliti Hrisantos Paris Barış konferansına giderek burada bir muhtıra sunar. Ancak fark eder ki hiçbir devlet yanında değildir. Ve Rumlara vaatedilen Trabzon Ermenilere verilmek istenir.

Mondros Mütareke'sinden sonra uygun ortamı fırsat bilerek kendi isteklerini gerçekleştirmek için her türlü işbirliği yapmaktan kaçınmayan Rumlar ve Ermeniler, Karadeniz bölgesinde kurulması düşünülen “Pontus Devleti” ve Doğu Anadolu’da kurulması düşünülen “Büyük Ermenistan” sınırlarının özellikle Trabzon’da çatışması üzerine anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

Bu anlaşmazlıklar sonucunda Paris Barış Konferansından eli boş Osmanlı topraklarına dönen Hrisantos, ikiyüzlülüğünü tekrar kullanarak bütün halkların birleşmesi gerektiğini yoksa Avrupalı devletlerin topraklarımızı çiftliğe çevireceğini söyler. Ancak bu konuşmalarından hemen ardından Batum’a geçerek burada çalışmalarına devam eder. Milli Mücadele sırasında kurulan İstiklal Mahkemelerinde, Trabzon metropolidi Hrisantos Türkler tarafından ölüm cezasına çarptırıldığı için Anadolu’daki hezimetten sonra Yunanistan’a sığınmıştı.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki halk Milli uyanışta ve bu uğurda yapılan faaliyetlerde geç kalmamışlardır. Doğu Karadeniz’in bütün vatan toprakları açısından önemli olduğu bilmeleri, onların teşkilâtlanmalarını sağlamıştır. Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuş ve yayın organı da İstikbal gazetesi olmuştur. Ancak bir Rum matbaasında gazete basıldığı için yapılan yayınlar hep ölçüsünü korumak zorunda kalmıştır. Cemiyet’in kurulmasıyla

Rumlar'ın ve Ermeniler'in bölge üzerindeki emellerine karşı bölge halkının haklarını korumak mümkün olmuştur. Trabzon ve yöresinde kısa zamanda teşkilâtlanan bu "Cemiyet", mahalli amaçlarla kurulmuş olmasına rağmen, Millî Mücadeleye önemli katkılar sağlamıştır. "Cemiyet", Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük eden iki cemiyetten biri olmuştur. Kongre bölgede olumlu bir etki bırakmıştır.

Bölgede Topal Osman'ın faaliyetleri de önemli yer tutar. İstanbul Hükümeti tarafından aranan bir kişi pozisyonundayken, Mustafa Kemal Havza'da onunla görüşür ve faaliyetlerine devam etmesini ister. Topal Osman'ın faaliyetleri çerçevesinde birçok asılsız iddiada bulunanlar da olmuştur. Günümüzde de Topal Osman'ın bölgedeki faaliyetlerinin etik açıdan doğruluğu tartışılır. Gerçek olan şudur ki Rum çetelerinin faaliyetlerini azaltmıştır.

10 Ağustos 1920 Sevr andlaşmasında Pontus'dan ve Pontusculuk'tan hiç sözedilmemiş, Trabzon bölgesinin Ermenilere bırakılması tasarlanmıştı. Bu durumdan kuşku ve telaşa düşen Pontuscularla arkalarındaki Yunanlılar, tek çıkar yolun Karadeniz kıyılarına yapılacak bir çıkarma ile işi bir olup bittiye getirmek olduğu düşüncesine vardılar.

Yunan donanması Karadeniz'i kıyılarını abluka altına almak amacıyla zaman zaman Karadeniz'e çıkmış ve bazı şehir ev kasabaları bombalamıştı. Yunanlılar'ın bu girişimlerinde itilâf devletlerinin ne derecede etkili olduğu tam anlamıyla bilinmemekle birlikte en azından donanmanın Karadeniz'e açılmasına göz yumulduğu hakkında şüpheler vardır. Yunan kuruvazörü Kılıkış, TBMM'i Hükûmetinin başlıca giriş limanı olan İnebolu bombalamıştı. Bu olaydan sonra TBMM Hükûmeti, her an bir Yunan çıkarmasını ihtimalini düşünerek Karadeniz kıyılarını harp sahası ilân etti. Karadeniz'de Yunan donanmasının yeni olaylara sebep olması önlenemedi.

TBMM Hükûmeti, Yunan donanmasının Karadeniz’de harekete geçerek Anadolu’nun kıyılarını bombalaması; oralara çıkarma yaparak yerel Rum örgütleri ve çeteleriyle birleşmesinden kaygılanmıştır. Bunun üzerine 12 Haziran 1921’de toplanan TBMM Hükûmeti 15 yaşından 50 yaşına kadar eli silah tutabilen Rumlar’ın iç kısımlarına nakline karar verdi. Pontus çetelerine karşı alınan idarî ve askerî tedbirler ile bazı önemli kişilerin İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanmaları üzerine patrikhane Yunanistan ve itilâf devletleri nezdinde girişimlerde bulundu. Pontuslulara mezalim yapıldığı propagandası Amerika’ya kadar yayıldı. Sonuçta İtilâf devletleri TBMM Hükûmeti nezdinde girişimlerde bulundu.

1923 yılının ilk aylarında Pontus çetelerinin isyanını tamamen bastırıldı. Bu olaylarda, Türk Genel Kurmayı’nın yayımladığı raporlara göre, Rum çeteleri bin 817 Türk’ü öldürmüş, 3 bin 723 ev yakmış ve bin 800 civarında gasp ve soygun gerçekleştirmiştir. Buna karşılık bu mücadele sırasında öldürülen Rum sayısı 11 bin 118’dir.

Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz’de faaliyet gösteren Amerikan gemileri, savaş sonrasında, azınlık değişiminde Yunan gemilerine eşlik ettiler. Bu gemiler Lozan’dan sonra Amerika’ya döndü.

1922 yılında Millî Mücadele sona erdiğinde geride Türk ve Yunan toplumları arasında onarılması güç yaralar bırakmıştı. Lozan anlaşmasıyla birlikte Milli Mücadele kazanılır ve Doğu Karadeniz bölgesinde Rum faaliyetleri sona erer.

Günümüzde halen bu konular gündemdedir. Dünyaya kabul ettirilmek istenen Ermeni Soykırımından! sonra Pontus Soykırımını! Meselesi çıkmıştır.

Pontus Soykırımı iddialarının gündeme getirilmeye çalışıldığı düşünülürse bu konuda yapılacak olan çalışmaların ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

6. BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİV VESİKALARI

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

DH-MB-HPS

DH-KMS

DH-SYS

DH-ŞFR

DH-UMVM

DH-EUM.5.Şb.

DH.EUM.AYŞ

MV

II-RESMİ YAYINLAR

Düstur

T.B.M.M Zabıt Ceridesi

III-GAZETELER

İstiklal Harbi Gazetesi

İkdam

Tercüman

* Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

IV-DERGİLER

Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi

Yesevî

Gurbetçi Giresun Dergisi

VI- YAYINLANMIŞ VESİKALAR

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:1, Gn. No: 060, Ankara, 1982

Pontus Meselesi (1995), Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, T.B.M.M. Basımevi, Ankara

IV-KİTAPLAR/MAKALELER

ACUN Fatma (1999), “Tarih Boyunca “Pontus””, **Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, İstanbul, S. 32.

AFETİNAN A. (1998), **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK, Ankara, s. 19.

AKDAĞ Emin (2005), **Şahitlerin Dilinden Unutulan Göç 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, İstanbul.

AKGÜN Seçil (1981), **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında**, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul.

AKGÜN Seçil (1998), "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Etkilerin Amerikan Boyutu", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I. Uluslar arası Tarih Kongresi, 24-26 Mayıs 1993**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 44-55.

AKIN Rıdvan (2001), **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İstanbul, s. 468;

AKYÜZ Yahya (1988), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, s. 108-110.

ALAN Gülbadi (2001), "Protestan Amerikan Misyonerleri Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 10, Kayseri, s. 183.

ALBAYRAK Haşim (2003), **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, İstanbul, s. 217.

ALBAYRAK Hüseyin (1999), "Milli Mücadelede Trabzon Basını ve İstiklal Gazetesi", **Trabzon İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998) Bildiriler**, Yay. Haz.: Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon, s. 559.

ARDEL Ahmed (1955), "Karadeniz", **İ.A, M.E.B, C. 6**, İstanbul, s.230-238.

ARIKOĞLU Damar (1961), **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.

ANZERLIOĞLU Yonca (2002), "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", **Türkler**, c. 6, Ankara, s. 218-232.

ARI Kemal (1995), **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 15.

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1915**, cilt 1-2 Ankara, s. 99-148.

ASLAN Betül (2000), **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, s.297.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:1, Gn. No: 060, Ankara, 1982, s. 38;

AVAGYAN Arsen (2004), **Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler**, Belge Yayınları, İstanbul, s. 222-228.

AVCIOĞLU Doğan (1989), **Milli Kurtuluş Tarihi 1838den 1995e**, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul, s. 355-356;

AYBARS Ergün (?), **İstiklal Mahkemeleri**, Bilgi Basımevi, Ankara, s. 168.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1999n), **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, c. II, Remzi Kitapevi, İstanbul, s. 456;

Aydın O. Erkan (1999), **Tarih Boyunca Kafkasya**, Çivi Yazıları, İstanbul, s. 82-90.

AYKAÇ Nurullah (2003), "I. Dünya Savaşı'nda Ermeni İsyanı ve Faaliyetleri", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 1, Bolu, s. 185.

AYIŞIĞI Metin (1999), "Mütareke Başlangıcında Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum Tahrıklarına Karşı İstanbul Hükümeti'nin Aldığı Önlemler", **Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler**, İstanbul, s. 58.

AYNİ M. Ali (1997), **Ulusçuluk (Milliyetçilik)**, Derleyen: Nezih Neyzi, Peva Yayınları, İstanbul, s. 301.

BABINGER Franz (1964), "Rum", **İ.A, M.E.B**, c. 9, İstanbul, s. 766;

BALCIOĞLU, Mustafa (1991), **Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, Yükseköğretim kurumu matbaası basımı, Ankara, , s. 63-64..

BARUTÇU Faik Ahmet (2001), **Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye**, 21. Yüzyıl Yayınları, Yay. Haz.: Mustafa EVERDİ, Ankara.

BAYAR Celal (1967), **Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş**, C. 5, İstanbul, s. 1455.

BEYOĞLU Süleyman (6-8 Kasım 1998), “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon (1914-1919), **Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı**, Trabzon, s. 479-488.

BEYOĞLU Süleyman (1999), “Belgelerle Osman Ağa (1883-1923)”, **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, İstanbul, s. 77-92

BEYOĞLU Süleyman (1997), “Millî Mücadele’de Giresun’un Yeri ve Önemi”, **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**, İstanbul, s. 213.

BEYOĞLU Süleyman (1998), “Osman Ağa’nın “Gedikkaya Gazetesi” ve Mustafa Kemal Paşa”, **Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs) Bildirileri**, İstanbul, s. 39-43.

BRYER Anthony - WİNFİELD David (1985), **The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos**, Washington, s. 178.

BIŞKYAN, P. Minas (1969), **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, Tercüme ve notlar: Hrand D. Andresyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

BIŞKYAN P. Minas (1998b), **Pontos Tarihi**, Çev.: Hrand D. Andresyan, Yay. Haz. Özcan SAPAN, Çiviyazıları, 118.

BİLGİN Mehmet (1999), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, **Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon, s. 56.

BOSTAN M. Hanefi (1999), “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası”, **Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, İstanbul, s. 46.

BOZKURT Gülnihal (2002), “1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, TTK, Ankara, III:I: 369.

BÜYÜKKARCI Süleyman (2003), **Türkiye’de Rum Okulları**, Konya, s. 49-53.

BÜYÜKAKARCI Süleyman (2001), “Amerikan Okulları Üzerine Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, Konya, s. 21-22.

CEBESOY Ali Fuat (2002), **Kuva-yı Milliye'nin İyüzü**, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, s.3.

IHANGİR Erol (1996), **Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi**, İstanbul, s. III.

COŞAR Ömer Sami (1964), **Milli Mücadele Basımı**, İstanbul, s. 217;

ÇAPA Mesut (1993), **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 135, Sayı: III, Sayı: A. 37, Ankara, s. 17

ÇAPA Mesut-USTA Veysel (1995), **Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, T.C Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, s. 78/89.

ÇAPA Mesut (2002), "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", **Türkler**, C. 15, s. 661, Ankara.

ÇAPA Mesut (Ocak 1988), "Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Sayı:35, s. 70

ÇELİK Ali (1999), "Trabzon ve Çepniler", **Trabzon Tarihi İlmi Toplantısı (6-8 Kasım 1998) Bildiriler**, Yay. Haz.: Kemal iek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon, s. 609-630.

ÇİÇEK Seyfullah (Ağustos 2005), "Pontus Hayalini Yıkan Kahraman Topal Osman", **Yesevi**, S.140, İstanbul, s. 11-12;

DAĞ Mustafa (Nisan 1987), "Bulutlar Arasında Bir Yüce Kahraman", **Gurbetçi Giresun Dergisi**, Yıl:1, Sayı:11, s. 4

DARKOT B., "Samsun", **İ.A.**, C: X., s. 173.

DECEI Aurel (1955), "Karadeniz", **İ.A.**, M.E.B, c. 6, İstanbul, s. 240

DEMİR Ahmet (Mart 2002), "Pontus Meselesi "Yunanlıların Doğu Karadeniz'de Devlet Kurma Hayalleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün /Yarın**, S. 62, İstanbul, s. 89.

Dışışleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)**, 1945), 2. bas. TTK, Ankara 1989, s. 95-98

DOĞANAY Rahmi (2001), **Milli Mücadele'de Karadeniz (1918-1922)**, Ankara, s. 3

EARLE Edward Mead (2003), **Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)**, Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 312.

DURAN Tülây, “Mondros Mütarekesi’nin İlk Uygulamaları Türkiye’nin İşgali (XXI)”, **Türk Tarihi Dergisi**, 39.

EKİNCİ Mustafa (2002), “Türk Ortodoks Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkler**, c. 6, Ankara, s. 233.

ESENGİN Kenan (1975), **Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar**, İstanbul, s. 201

KAMİL Erdeha (1975), **Milli Mücadelede Vilayetler Ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 176;

EROL Mütercimler (1992), **Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek Sovyetler Birliği’nden Alman Yardımlar Kuvay-ı Milliye Donanması**, İstanbul, s. 62-72.

ERTUĞRUL Halit (2002d), **Kültürümüzü Etkileyen Okullar**, Nesil Yayınları, İstanbul, s. 20-22.

ERTÜRK Hüsamettin (1957), **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, s. 340

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zılli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini (2001), Haz.: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul, s. 151

EZHERLİ İhsan (1998b), **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:54, Ankara, s.2-4;

FATSA Mehmet (2002), **Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi**, Giresun, s. 164.

GEDİKLİ, Yusuf (2002), **Pontus Meselesi**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

GOLDEN B. Peter (2002), **Türk Halkları Tarihine Giriş**, çev. Osman Karatay, Ankara, s. 224-234.

GOLOĞLU Mahmut, **Anadolu’nun Milli Devleti Pontos**, s. 243-244.

GOLOĞLU Mahmut (1971), **Türkiye Cumhuriyeti: 1923**, s. 143-169.

GOLOĞLU Mahmut (2000), **Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar**, Yay. Haz. Veysel USTA, Serander Yayınları.

GÖKBİLGİN Tayyib (1965), **Milli Mücadele Başlarken II, Sivas Kongresinden, Büyük Millet Meclisinin Açılmasına (4 Eylül 1919-23 Nisan 1920)**, 2. Kitap, TTK Basımevi, Ankara, s. 47-48.

GÜLER Ali (1995), **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Ankara, s. 39

GÜLER Ali (2005), **Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar**, Ankara, s. 122

GÜLER Ali (1999), **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ankara, s. 121;

GÜLER Ali (Şubat 1999), “Tarih Boyunca Rumların Türkler İle Olan İlişkileri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 24, Sayı: 46, Ankara, s.29;

GÜLER Ali (Şubat 2000), “Azınlıklar İle İlgili Lozan’da Oluşturulan Statü ve Bunun Türkiye’nin Milli Birlik ve Bütünlüğü Bakımından Önemi”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 25, Sayı: 48,

GÜNALTAY Şemseddin (1987b), **Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Kırallıkları**, (Yakın Şark IV/II), Ankara, s. 257.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2003) Haz.: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, 1. Cilt, 1. Kitap, İstanbul, s. 140.

GÜRÜN Kamuran (1985c), **Ermeni Dosyası**, Ankara, s. 249.

GÜRÜN Kamuran (1991), **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, TTK, Ankara, s. 1-8.

HATİPOĞLU M. Murat (1988), **Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

HAYDAROĞLU İlknur Polat (1993), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, s. 129.

HÜLAGÜ Metin (2001), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 10, Kayseri, s. 85

İŞİK Adem (2001), **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, TTK Basımevi, s. 92-109.

İLGAZİ Abdullah (1997), “Milli Mücadele Yıllarında Giresun Ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri Ve Alınan Tedbirler”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, İstanbul, s.254;

İPEK Nedim (2000), **Mübadele ve Samsun**, T.T.K, Ankara, s. 25-35.

JAESCHKE Gotthard (1971), Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çev.: Cemal Köprülü, TTK, Ankara, s. 51;

JAESCHKE Gotthard (Ocak 2004), “Sevres Antlaşması I”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Çev.: Cemal Köprülü, Sayı:84, s. 27-32.

JAESCHKE Gotthard (Şubat 2004), “Sevres Antlaşması II”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Çev.: Cemal Köprülü, Sayı:85, s. 49-54..

JAESCHKE Gotthard (Mart 2004), “Sevres Antlaşması III”, **Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Çev.: Cemal Köprülü, Sayı:86, s. 41-44.

KAFALI Mustafa (2002), “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Türkler**, c. 6, Ankara, 177-193;

KAFESOĞLU İbrahim (1998), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, s. 160-166.

KARABEKİR Kazım (?), **Paşaların Kavgası İnkılap Hareketimiz**, Yay. Haz.: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, s. 128-129.

KARABEKİR, Kazım (?) **İstiklal Harbimiz**, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul.

Karadeniz Ansiklopedik Sözlük, c. II, İstanbul, s.617

KARAGÖZ İlyas (1998), **Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı**, Trabzon, s. 113.

KARAL Enver Ziya (1988d), **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C.V, TTK, Ankara.

KARPUZ Haşim (1992), **Rize**, TTK Basımevi, Ankara

KESKİN Mustafa (Ağustos 1995), “Lozan Barış Antlaşması İle İlgili İkili Antlaşmalarda Türk ve Rum Azınlıkların Statüsü”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 20, Sayı: 39, Ankara, s. 1.;

KIRZIOĞLU M.F. (1972), “Lazlar-Çanlar”, **VII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, I.

KİTSİKİS Dimitri (1974), **Yunan Propagandası**, Çeviren Hakkı Devrim, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 231

KOCABAŞOĞLU Uygur (Ankara), “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları”, **Osmanlı**, C. 5, Ankara, s. 348.

KOCAOĞLU Bünyamin (1998), **15. Fırka'nın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

KOCAOĞLU Mehmet (1997), “Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devleti'ne Uzanan Süreç”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, İstanbul, s. 239.

KOCAOĞLU A. Mehmet (1999), “ Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa ve Giresunlu Osman Ağa'nın Kader Çizgileri”, **Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler**, İstanbul, s.122;

Komintern Belgelerinde Türkiye Kuruluş Savaşı (1985), Derleyen: Emre ADIGÜZEL Çeviren: Fatma Mercan, Kaynak Yayınları, s. 70;

KURAT Akdes Nimet (1992), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, s. 79-85.

KURAT, Y.T. (8-12 Ekim 1984), “Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu” (1900-1920) **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu** Ankara, 1985, s. 237;

KÜRKÇÜOĞLU Ömer (1978), **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 64-69.

LLEWELLYN Smith Michael (2002), **Yunan Düşü**, Çev.: Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 480-481

MANSEL, A.M. **Ege ve Yunan Tarihi**, 5. baskı, Ank., 1988. s. 167.

MELEK Kemal (1978), **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 111;

MENÇ Hüseyin (1992), **Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler**, Yeşilirmak Kitabevi, Ankara, s. 216.

MENTEŞEOĞLU Erden (1991), **Osman Ağa**, Giresun, s. 19

Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, Haz.: Zekai GÜNER-Orhan KABATAŞ, Ankara, s. 75- 77.

Nutuk, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları:220, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 1-2.

OKUR Mehmet (2004), “Pontusçu Rumların Avrupa’daki Faaliyetleri Ve Paris Barış Konferansı’ndaki Girişimleri”, **Ata Dergisi**, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Konya, s.10, 38n.

ONAY Ahmet Talat (1995), **Milli Mücadele Yazıları**, Haz.: Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, İstanbul, s. 36.

ORAL Mustafa (Ekim 2004), “Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tarihçesi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:130, s. 64.

ÖGEL Bahaeddin (1988), **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara, s. 289-297.

ÖKTE Ertuğrul Zekai (Temmuz-Ağustos-Eylül 2005), “Milli Mücadele Döneminde Milli Hareketler ve Ordu İşbirliği”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, 102-103-104:32.

ÖZEL Sabahattin (1991), **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK, Ankara, s. 9

ÖZEL Sabahattin (Şubat 1996), “Milli Mücadele’de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi’nin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:21, Sayı: 40, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 1;

ÖZKAN Hülya (1994), **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 3-5.

ÖZTOPRAK İzzet (1981), **Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921) Türkiye ile ilgili dış haberler ve bunların iç basındaki tepkileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

PALLİS Alexander Anastasius (1995), **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, Çev.: Orhan Azizoğlu, İstanbul, s. 121-124;

Pontus Meselesi (1995), Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, s. 369;

SÂLİŞİK Selahattin (1968), **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri Ve Etnik-İ Eterya**, İstanbul.

SARIKAYA Makbule, **Milli Mücadele Döneminde Rize**, A.Ü.A.İ.İ.T.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s. 26.

SARIKOYUNCU Ali (1997), “Milli Mücadele’de Giresunlu Din Adamları”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler**, İstanbul, s. 334-342.

SARINAY Yusuf-PEHLİVANLI Hamit-SAYDAM Abdullah (1999), **Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 243.

SEHA L. Meray (1973), **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, Takım II, C. 2, Ankara, s. 184-187 ;

SEMERCİ Ahmet (Şubat 1996), “Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti (14 Haziran 1919)”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 21, Sayı: 40, Ankara, s. 127-128.

SEROĞLU Murat (8 Şubat 1964), Atatürk’ün Fedaisi Topal Osman, **Tercüman**, s. 2.

SERTOĞLU Mithat (Temmuz-1982), “Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar”, **Türk Kültürü**, S. 231, Ankara, s. 25-26.

Siharulidze Yuri-Manvelişvili Alexandre-Gogebaşvili J.- Batsaşi Tsate-İvane Cavahişvili-Tezelişvili Biçi-Tsereteli Mihako-Lortulipanidze Mariam, Trabzon’dan **Abhazya’ya Kadar Doğu Karadeniz Halkları Tarih Ve Kültürleri**, İstanbul, 1998, s. 62.

SOYSAL İsmail (1989b), **Tarihçeleriyle ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945**, C. I. s. 12-14;

ŞAMSUTDİNOV A. M. (1999), **Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**, çev.: Ataol Behramoğlu, İstanbul, s. 301-334.

ŞENER Cemal (1992), **Topal Osman Olayı**, İstanbul, s. 94-115;

MİNORSKY V. (1957), “Lazlar”, **İ.A**, c. 7, İstanbul, s. 26.

TAŞ N. Fahri (Kasım 1997), “Amerikan Kolejinde Pontus Kulübü”, **Tarih ve Medeniyet**, S. 44, s. 31.

TAŞAĞIL Ahmet (2005), “IV-XI Asırlar Arası Orta Asya’dan Karadeniz ve Kafkaslar Kuzeyine Yapılan Göçlerin Tarihi Rolü”, **TİKA I. Uluslar arası Türkoloji Sempozyumu**, Ukrayna, s. 191-198.

- TAŞAN A. Aziz (1979), **Dün'den Bugüne Merzifon**, İstanbul, s. 40
- TAŞKIRAN Cemalettin (Şubat 1995), "Milli Mücadele Ermeni Sorunu", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 20, S. 38, s. 95; ÖZEL Sabahattin (1991), **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK, Ankara, s.47-48.
- TAŞ Fahri (Mart 1996), "Mili Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XII, S. 34, s. 88;
- TANSEL Selahattin (1973), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s.9-38;
- TARAKÇIOĞLU Mustafa Reşit (1986), **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon.
- TATLI Hüseyin (1996), **Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadeledeki Yeri**, Ankara, s. 18
- TEKİNDAĞ Şehabeddin M. C. (1979), "Trabzon", **İ.A.**, c. 12/1, M.E.B., İstanbul.
- TELLİOĞLU İbrahim (Bahar 2005), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", **Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, S. 5, Çorum, s. 3.
- TEVETOĞLU Fethi (1988), **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, s. 151-154.
- TOGAN A. Zeki Velidi (1970b), **Umumi Türk Tarihine Giriş**, C. I, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 258.
- Türk Ansiklopedisi**, c. 21, Ankara, 1974, s. 268.
- Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** (1962), Gnkur. Bk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları. Seri No: 1, Gnkur. Basımevi, Ankara;
- Türk İstiklal Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921)**, C. III, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 16;
- TÜRKGELDİ Ali (1948), **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ankara, s. 23-118;
- Türk İstiklal Harbi/İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, (1974), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, C. 5: 287.

TÜRKMEN Zekeriya (Ağustos 2000), “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Cephe Gerisine Gönderilen Gayrimüslim Vatandaşların Aileleriyle Haberleşmeleri”, **Tarih Askeri Bülteni**, Yıl: 25, Sayı: 49, s. 107.

TÜRKMEN Zekeriya (Şubat 1999), “İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 24, Sayı: 46, s. 71-78.

TÜRSAN Nurettin (1987c), **Yunan Sorunu**, Ankara, s.137-154.

Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri, s. 113;

UMAR Bilge (2000), **Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 1.

URAS Esat (1950), **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. O. –Yeni Matbaa, Ankara, s. 674-683;

ÜNLÜ Mucize (2004), “Mütareke Yıllarında İstanbul Merkezli Pontusçu Faaliyetler”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 9, s. 156-157.

YAZICI N., Milli Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922), Ank., 1989, s.15.

Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi, c. 9, s. 1561

YEL Selma (Mart 2001), “I. Dünya Savaşı’nda Trabzon’daki Rum ve Ermeni Faaliyetleri”, **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 9, N. 1, s. 237.

YERASİMOS Stefanos (2002d), **Milletler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 352;

YERASİMOS Stefanos (1979), **Türk-Sovyet ilişkileri : Ekim devriminden Millî mücadele'ye**, Gözlem Yayınları, İstanbul.

YILMAZ Türel (Şubat 1999), “Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türklerinin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar (Lozan Barış Antlaşması ve Sonrası), **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:24, Sayı: 46, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 19.

YINANÇ Mükrimin Halil (2002), “Anadolu’nun Fethi”, **Türkler**, c. 6, Ankara, 2002, s. 194-202.;

YÜKSEL Ayhan (2005), **Doğu Karadeniz Araştırmaları**, İstanbul, s. 41.

ZÜRCHER Erik Jan (2003k), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev.:
Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, s.23

EKLER

Trabzon Vilayetinde Bulunan Cemiyetlere Ait Liste

(Ağustos 1919)

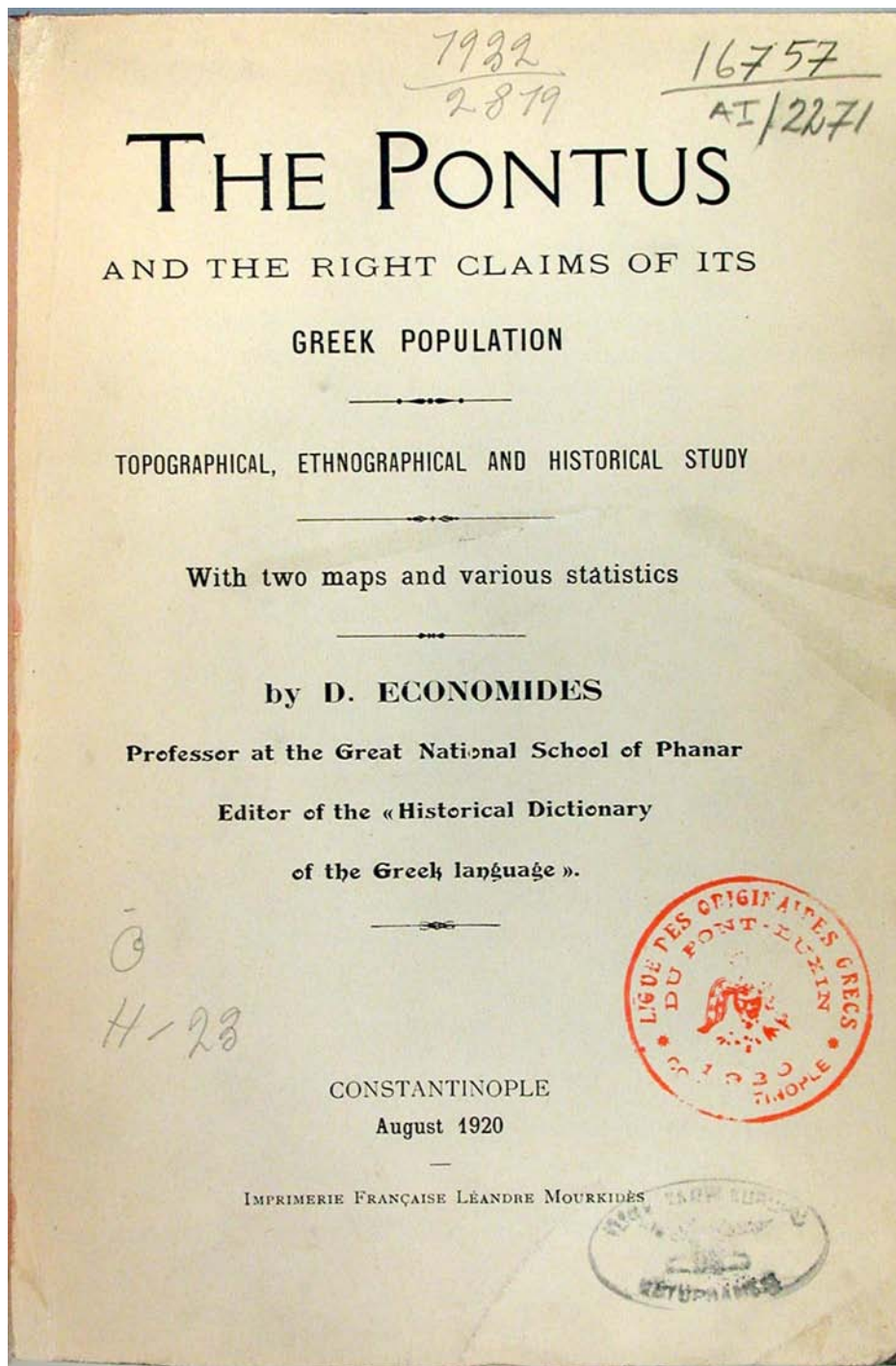
Trabzon merkez (sancağı)	Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye, Hürriyet ve İtilaf, İhtiyat Zabitan Cemiyetleriyle Rum Ticaret Kulübü
Ordu Kazası	Hürriyet ve İtilaf (Fırkası)
Giresun Kazası	Trabzon merkezine bağlı Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi
Tirebolu kazası	Trabzon merkezine bağlı Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi
Görece kazası	Bu kazada cemiyet yoktur.
Vakf-ı Kebir kazası	Trabzon merkezine bağlı Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi
Akçaabad kazası	Trabzon merkezine bağlı Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi İle Hürriyet ve İtilaf (Fırkası) Şubesi
Maçka kazası	Trabzon merkezine bağlı Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi
Sürmene kazası	Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası
Of kazası	Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile resmi izni olmayan Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Şubesi
Lazistan (Rize) merkez sancağı	Adem-i Merkeziyet Cemiyeti
Hopa kazası	Bu kazada cemiyet yoktur.
Atina (Pazar)	Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Şubesi
Gümüşhane sancağı merkezi	Müdafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Şubesi ile faaliyette bulunmayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası
Şiran kazası	Müdafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Torul kazası	Bu kazada cemiyet yoktur.
Kelkit kazası	Bu kazada cemiyet yoktur.

KAYNAK: B.O.A.; DH.UM.AYŞ; nr: 20/3; 1337.Z.01 (28 Ağustos 1919) Ayrıca bkz.: B.O.A.; DH.EUM.AYŞ; nr: 64/40; (Tarihsiz)

İstanbul Rum Mebusları

<ul style="list-style-type: none"> • Albertis Markos, Terziler Cemiyeti Reisi • Ançopulos Filipos, Tüccar • Vasilyadis Nikolaos, Doktor • Yadigaroğlu Pavlos, Dava Vekili • Zamaskinos Dimitriyos, Peroiya Başyazarı Ve Öğretmen • Zukos Ksenofon, Doktor • Tedosyadis Panayot, Arvanit Ticarethansi Müdürü • Toma Reis Stavros, Tüccar • Yuvanidis Spiros, Avukat • Kavalis Nikolao, Diş Tabibi • Kalayvaki Periklis, Ressam • Kalgopulos Yorgi, Dava Vekili • Karadonizos Miltiyadi, Dava Vekili • Kolokisopulos Atanas, Tüccar • Kahyaoğlu Yani, Tüccar • Kondosyanos Nikolaos, Avukat • Kopanaris Leandros, Gazete Muharriri • Kozmas Lazarus, Banker • Konstantinidis Kostantinos, Tüccar • Lazikas Hristos, Kütüphaneci 	<ul style="list-style-type: none"> • Leonitzis Yorgi, Eski Eserler Uzmanı • Mangos Aleksandros, Dava Vekili • Manos Yorgi, Eski Eserler Uzmanı • Melas Dimitriyos, Mektep Müdürü • Nikoindis Nikolaos, Doktor • İkonomenidis Yorgi, Yazar • Pañçalis Andonyus, Tüccar • Paksiyados Grigoriyus, Doktor • Papas Aleksandros, Doktor Ve Patrikhane Müşaviri • Papadapulos Yani, Ressamar Cemiyeti Reisi • Sarindis Aleksandro, Tüccar • Sinyosoğlu Aleksandros, Tüccar • Pasis Avrilyos, Dava Vekili • Tiberius Perikletis, Doktor • Fitos Dimitriyos, Dava Vekili, Sabık Mebus • Harambidis Hristo, Dava Vekili • Harambidis Serafim, Dava Vekili • Hacı Anastas Panayot, Dava Vekili • Mısıroğlu Anastasyos, Doktor • Mebekes Panayoti, Profesör
---	---

KAYNAK: B.O.A, DH.KMS, 49-2/57, lef. 8, 1337.S.03.

ECONOMIDES D., **The Pontus And Right Claims Of Its Grek Population, Constantinople**, August,1920. İsimli kitabın iç kapağı kırmızı çift başlı kartal (Bizans kartalı) mührü var.

1

شماره قلمی
خطاطی

مخبر
قطعی

شماره تلفن نامه

۴
۲۶
۲۹
۲۵

تاریخ کشیده
قلمی درودی

مکان
مکان

بوتوسه حکومت طرزیه مرکزنده قطعی اینجی روم ولاحیه جمعیه خفا تا
بازلیق اینجی بوشه خانیجه توفیق ویرجه ایلام مکتوبلک صورت ترجمه لری نیره نقد
عمده اولوز ۲۴۱ ملاحظه
صورت

قطعی روم ولاحیه جمعیه
بوزه بابیه ایلام بوتوسه حکومت خفا
بوزه تابع اولوزیک استی قلمی نیره کوزره ویکسزده سزه مقبوله لری کوزره کوز
واجبیا جانکوز کوزره اولوزیک بوزره بیلدیره جیکسز بوباده جمعیه لری مرکزیه اولیه معلومات
ویردک
اعضا
کتاب
اندر یارین
اوقوع
توقیدیت
صورت

اینجی روم ولاحیه جمعیه
بوزه بابیه ایلام بوتوسه حکومت خفا
بوزه تابع اولوزیک استی قلمی نیره کوزره ویکسزده سزه مقبوله لری کوزره کوز
واجبیا جانکوز کوزره اولوزیک بوزره بیلدیره جیکسز بوباده جمعیه لری مرکزیه اولیه معلومات
ویردک
اعضا
کتاب
اندر یارین
اوقوع
توقیدیت
صورت

123/71

باب عالی
دائره نظارہ
امینہ محمدیہ عربیہ
۱۴۰۰ ع

خط بزودہ کی آمینقا میسوزنری طرفندہ کوندربولوب ارضوزوم ولایتندہ
ارسال قولناہ (میجزہ کرہ دار خطبہ و صمیم آمانندہ مضامینہ دار خطبہ) ناموزنہ
آہی قطعہ رسالہ نیک توجہ اولہ رسد نشدہ ارضی صبیحہ محرابی قولہ بعضہ اطلاع شمال
اولامہ مندہ جانتک بالطبع عقائد اسلامہ ایہ قابل تألیف اولمہ جفر وعینہ
در بنیہ اوزرنہ ایضاع ایہہ کام سوتائیدہ سنغز ایضاع بولندینی جزیرہ مذکورہ یار اولہ
مسائل عثمانیہ رہ نشدہ نمیندہ ساعدہ ایدطامس لرزمی نعیم خلیع اولہ اقدم
دائره نظارہ

ما صمدی اولہ شمسہ دایہ شمسہ

امینہ محمدیہ عربیہ
۱۴۰۰ ع

Özamanlı Açıqlı Daire Başkanlığı

(Şifre)

قرارداد دولتي
۷-

امینت عمومی مدیریت
عمومی
آماره پیوسته

بیر سوئسه زردون ایستاقا زسه برنار حسیبا امر بارانی جلدکی دوتنه
اسلامون بک ناره رهنده اولمادی و حکومت مجید م العی رشیده برشله ایمل آکسای قننه
برابری آ معدنات و جریانه عائله سوتنا ناسی (ناسیجی) دافتر نازی نه
صحنه لریجه
۷- "قرارداد" "تتمه"

تاریخ
۷-۷

**Dokuzuncu Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal Paşa,
Amasya'da (Haziran 1919)**

Kaynak: <http://egitek.meb.gov.tr/uretim/atacd/006/3b02.htm>
Kaynak: <http://www.biyografi.net/biyografi/resim/kisi/41.jpg>

Kazım Karabekir

**Merkez Ordusu Komutanı
Nurettin Paşa**

Kaynak: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/1/1e/Nurettinpasa.jpg>

Topal Osman

**Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı
Woodrow Wilson**

Yüksek Komiser Amiral Mark Bristol
Kaynak: [www.tallarmeniantale.com/
major-players.htm](http://www.tallarmeniantale.com/major-players.htm)

Yunan Başbakanı Venizelos
Kaynak: <http://www.kreta2005.nl/venizelos.jpg>

Amasya Metropoliti Ghermanos Karavangelis
Kaynak: www.macedonian-heritage.gr/./img_A33131a.html

Ermeni Milli Birliği Reisi Bogos Nubar Paşa

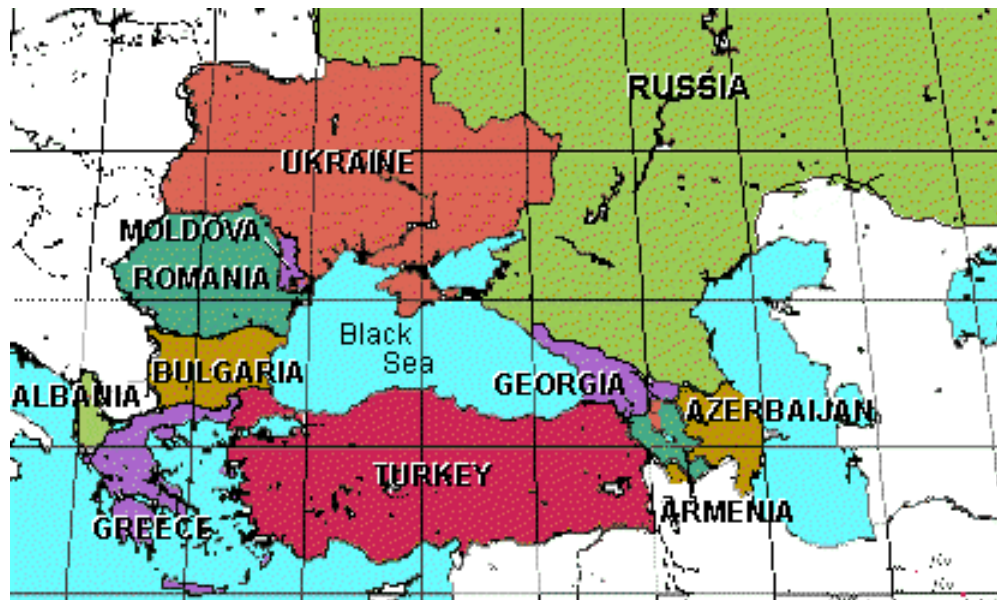

Taşnak lideri ve Ermeni Milli Meclisi reisi Avedis Aharonian

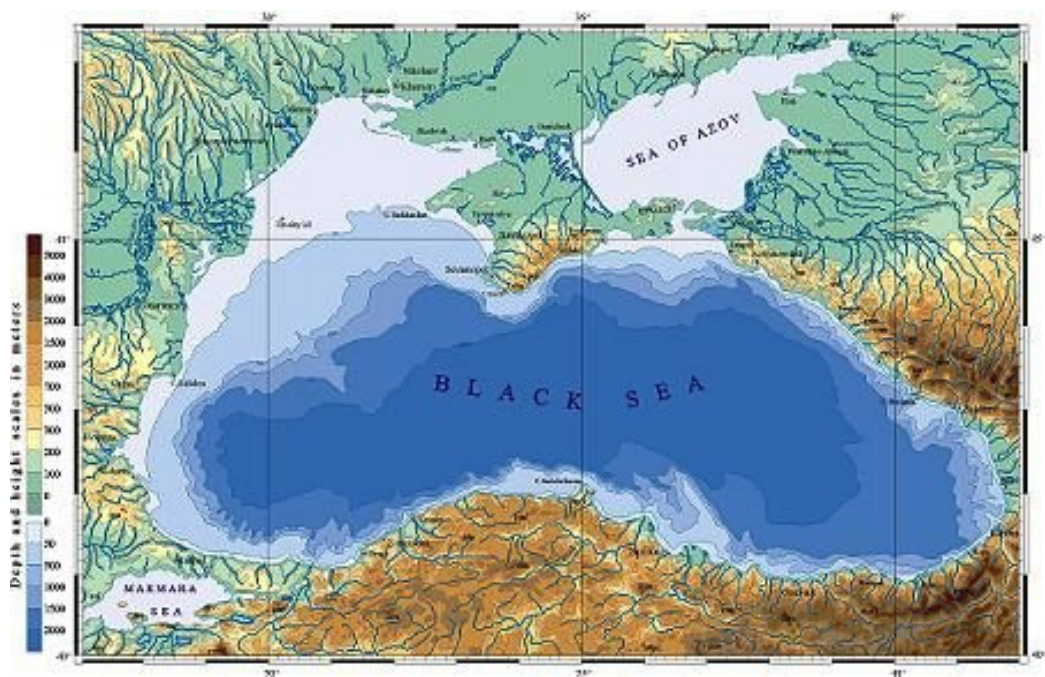
Kaynak: <http://weekly.ahram.org.eg/1999/428/nubar.jpg> Kaynak: www.acam-france.org/bibliographie/auteur.php?...

Trabzon Metropoliti Hrisantos

Kaynak: www.aslf.org/.../newsletterF01-article10.html

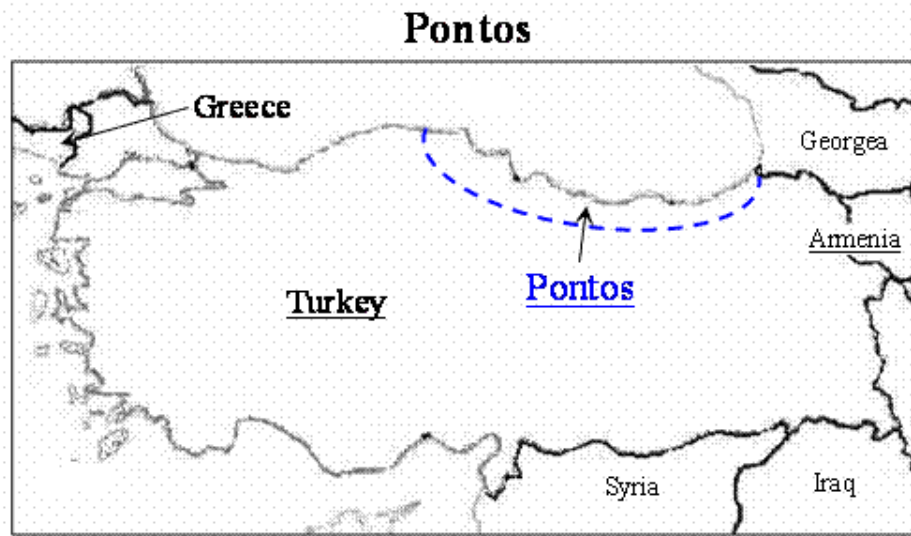

Kaynak: http://www.ims.metu.edu.tr/Black_Sea_GOOS/images/blacksea.jpg

Kral Mitridat zamanındaki “Pontus Krallığı”nı gösteren Pontus Haritası.

Kaynak: ECONOMIDES D., The Pontus And Right Claims Of Its Grek Population, Constantinople, August,1920.

Kaynak: www.dunav.org.il/maps/maps_greece_pontos.html

